

**DE HERVORMING IN DE ZUIDELIJKE NEDERLANDEN
IN DE XVIe EEUW**

DOOR
Dr. A.L.E. VERHEYDEN

HET EEN INLEIDING DOOR
Ds. M.C.W. WEGELING.

1949
Uitgegeven door de Synode van de Protestantse Kerken
Brussel.

Toegevoegd ca 20 getuigenissen van martelaren,
beschreven door A. van Haamstede

STICHTING GIHONBRON
MIDDELBURG
2008

INHOUD (Alle hoofdstukken zijn niet in deze digitale uitgave opgenomen; zie hiervoor latere auteurs, o.a. Joh. Decavele)

1. - Woord vooraf
2. - De Voorbereiding
3. - Hervorming in de zuidelijke Nederlanden.

Deel I : Hervormingsleven tot circa 1550.

Hoofdstuk I Opkomst van het Lutheranisme

Hoofdstuk II : Nieuwe stromingen Overzicht

§ 1 - Libertijnen of Vrijgeesten

§ 2 - Van Herdoperij tot Doopsgezindheid

Hoofdstuk III : Verspreiding van Lutheranisme en Doopsgezindheid.

§ 1 - Hervorming te Brugge

§ 2 - Hervorming te Gent

§ 3 - Hervorming te Kortrijk

§ 4 - Hervorming te Brussel

§ 5 - Hervorming in het prinsbisdom Luik

Deel II : Hervorming van ± 1550 tot ± 1600.

Hoofdstuk I: Opkomst en verspreiding van het Calvinisme (1540-1566)

Hoofdstuk II: Herstel van het antispaans blok en nieuwe vooruitgang der Hervormingsgedachte

Hoofdstuk III: Bloeitijd van het Calvinisme in de zuidelijke Nederlanden (1576-1585)

Hoofdstuk IV : Het herstel van het Spaans absolutisme (1585 -±1600)

Hoofdstuk V : Hervorming in het Prinsbisdom Luik (2e helft der XVIe eeuw)

Deel III : Problemen in verband met de Hervorming.

Ons volk en de Hervorming gedurende de XVIe eeuw

- ? Etymologie van de naam Protestant
- ? De Martyrologia
- ? Omtrent het aantal Protestantse Martelaars
- ? Het 3.000.000 Goudguldenrekwest
- ? Raad van Beroerte (1567-30 October 1576)
- ? De emigratie
- ? De Belgische bijdrage in het opstel van de Statenbijbel
- ? De Contra-Reformatie.
- ? De Calvinistische Academie te Gent (1578-1584)
- ? De Rederijkers en de Hervorming

Deel IV : Figuren uit de Hervorming in de zuidelijke Nederlanden.

Prins Willem van Oranje (1533-1584)

Philips van Marnix, heer van St. Aldegonde (1540-1598)

Guido de Brès (1521-1567)

Jacob de Rore (1532-1569)

Besluit

Bibliografie / Lijst der afbeeldingen

DE HERVORMING IN DE ZUIDELIJKE NEDERLANDEN

§ 3 HERVORMING TE KORTRIJK.

OVERZICHT.

De chronologisch-juiste verschijning van het *Lutheranisme* kan nog niet bepaald worden vermoedelijk vielen de eerste Lutheranen op in 1520. Tot in 1535 heeft de gemeente gebloeid en was de Lutherse literatuur overal verspreid. Nadien bekleedde ze een minderwaardige plaats onder de reformatorische stromingen.

Reeds aanwezig in 1530 (?) kende de *Doopsgezindheid* een snelle opgang. Vóór 1550 was zij de sterkste hervormingsgroepering in de stad.

De magistraat ging slechts een enkele maal over tot het uitspreken van het doodvonnis, nl. tegen de Doopsgezinde Jacob van der Mase.

HERVORMING TE KORTRIJK

Opkomst en groei van het Lutheranisme.

De huidige stand van het historisch onderzoek we vonden na de Bevrijding (1945) de archieffondsen in een niet te beschrijven chaos terug en werden dientengevolge verplicht de bestudering voorlopig op te zeggen! - laat niet toe 'n duidelijk inzicht te hebben over de oorsprong van Luthers leer te Kortrijk.

In Juli 1524 bekende de magistraat dat in menige huiskamer vergaderingen werden belegd, waar uit de Bijbel werd voorgelezen. De Schriftlezing werd gevolgd door tekstverklaring, verzorgd door een daartoe bekwaam bevonden voorganger. De stedelijke overheid voegde er aan toe, dat de uitgenodigden op die bijeenkomsten groot gevaar liepen misleid te worden. Hieruit valt logisch af te leiden, dat in 1524 meerdere kernen bestonden van degelijk onderlegde Lutheranen. De vorming van deze kernen heeft vanzelf sprekend tijd gevegd. Daarenboven beschikten ze reeds in 1524 over verschillende plaatsen in de stad, waar ze de nieuwelingen ontvingen, hetgeen wederom een ganse organisatie onderstellen laat. Zo zou het geen wonder heten, indien nader archivalisch onderzoek de verschijning van het Lutheranisme circa 1520 situeren zou.

De magistraat besloot dat al wie voortaan nog op de bijeenkomsten van 'Bijbellezers' aangetroffen werd, strenge straffen zou oplopen. De hieropvolgende repressie bracht tientallen Lutheranen in het gedrang, terwijl op tal van Lutherse geschriften beslag werd gelegd. In 1534 beval de stedelijke overheid de in de laatste jaren "verzamelde" Lutherse publicaties op een hoop te brengen en onder de ogen van de stadsbevolking te verbranden.

Onder de talrijke aanhoudingen viel vooral die van de Augustijnermonnik Hendrik van Westfalen op. Deze ordegeenoot van Martin Luther was, in koopman vermomd, in vergaderingen voorgegaan, doch werd in 1526 (?) aangehouden en naar Doornik overgebracht (na 27 maanden gevangenschap in laatstgenoemde stad verbrand).

Na 1535 speelt het Lutheranisme geen meldenswaardige rol meer.

Opkomst en verspreiding der Doopsgezindheid.

Reeds in 1531 hield de magistraat Denijs Steen aan; deze had zijn echtgenote verboden hun laatstgeboren kind ten doopvont te houden. Van dat ogenblik af hield de

magistraat streng toezicht, zonder daarom al te drastisch in te grijpen.

Alhoewel er tientallen Doopsgezinden werden gearresteerd, bepaalde de straf zich bij boetedoening of verbanning.

Slechts éénmaal werd vóór 1550 een uitzondering gemaakt, nl. voor Jacob van der Mase (in 1536 terechtgesteld). Deze martelaar was te Brussel geboren en was onder de eersten om de herdopers in 1530 bij te treden. Vermoedelijk als dusdanig opgemerkt door de overheid of misschien wel aangetrokken door de oproep van Jan van Leiden in Noord-Nederland (om over te gaan tot de opbouw van het "Nieuw Jeruzalem"!), verliet Jacob de hoofdstad. Van dan af begon voor hem een lange zwerftocht over Den Haag, Haarlem, Delft, Rotterdam en Gorkum. Tijdens zijn verhoor bekende hij de bejaardendoop ontvangen te hebben te Haarlem. Te oordelen naar de bewaarde bescheiden situeert dit feit zich in 1534, zodat hij dus waarschijnlijk mede is opgegaan in de revolutionaire agitatie, die leiden zou naar de bezetting van Munster en het hiermede gepaard gaande hysterisch vertoon.

Na de inneming van Munster door de bisschoppelijke legers en de wrede bestraffing van de overheid, vluchtte Jacob van der Mase naar het Zuiden. Vermoedelijk zelfs is hij afgereisd naar Brugge in gezelschap van Margriet Inghels, Eva Pieters, Magdalena de Vos, Cornelye Andries, Laurentie Jans en Adriane Vynckx (vermelde Noord-Nederlanders werden te Brugge aangehouden en geëxecuteerd).

Te Brugge hield hij zich op met Margriete Musinghe, eveneens Doopsgezind, doch verliet weldra de stad en trok naar Kortrijk. Hier vervulde hij een toonaangevende rol in het midden der broederschap.

Toen hij werd aangehouden, voelden zijn naaste medewerkers zich ten eerste bedreigd en zochten hun heil in de vlucht. Jan de Graet en Pieter de Stercke weken uit naar Menen, doch geraakten er ongelukkig in de handen van het gerecht.

Ook anderen werden eveneens in en buiten Kortrijk gevat.

Uit de verhoren, hun door de magistraat afgenomen, blijkt dat de Kortrijkse broederschap in bestendig en nauw contact heeft geleefd met de Brugse Doopsgezinde kring. Herhaalde malen zond de Kortrijkse magistraat gerechtsdienaars uit naar Brugge om er nader te informeren nopens de, door de aldaar gevangen Doopsgezinden, afgelegde verklaringen. Het is dan ook niet uitgesloten dat de aanhouding van menig Kortrijkenaar veroorzaakt werd door het verklappen van tegen de zware foltering niet bestand zijnde geloofsgenoten te Brugge.

Dat éne doodvonnis, tegen Jacob van der Mase uitgesproken, is bijzonder opvallend. Het is ontegensprekelijk, dat in de andere Vlaamse steden meer slachtoffers gevallen zijn.

Durfde de magistraat het niet goed aan, omdat de bevolking te zeer gewonnen was voor de Hervorming? Dit is geenszins uitgesloten, indien we geloof mogen hechten aan de bewering van de algemene inquisiteur P. Titelman, die in 1548 onomwonden verklaarde, *dat in geen enkel andere Vlaamse stad de Hervorming zo 'n uitbreiding had genomen als te Kortrijk.*

Is de Lutherse leer in sterkte afgenomen, de broederschap heeft zich steeds hoger opgewerkt. Na 1550 verkreeg ze een betekenis, die niet moest onderdoen voor het Calvinisme : ze leverde alsdan het hoogst aantal martelaars.

§ 4. HERVORMING TE BRUSSEL.

OVERZICHT

De hoofdstad zag binnen haar wallen van 1518 af een machtige *Lutherse* beweging ontluiken. Superieur geleid door Gillis Tieleman en Alexander, zag zij zich niettemin in haar bestaan zelve bedreigd na het verdwijnen van vermelde krachten. De Brusselse bevolking woonde daarenboven de executies bij van enkele vooraanstaande leerverspreiders.

Wat de Doopsgezinden betreft, deze zijn er gedurende de eerste helft der zestiende eeuw niet in geslaagd een hoge vlucht te nemen met de verruiming van de broederschap : schuilt de oorzaak hiervan slechts in het feit dat de vreemde baanbrekers het niet hebben gewaagd in de hoofdstad zelve op te treden?

Opvallend voor Brussel is het inderdaad, dat de magistraat geen enkel doodvonnis schijnt uitgesproken te hebben tegen zijn eigen poorters : de martelaars waren allen (?) uit andere steden afkomstig!

Opkomst en groei van het Lutheranisme.

Uit het midden der Brusselse bevolking waren reeds vóór 1 November 1517 herhaalde malen stemmen opgegaan, die opkwamen voor het negeren der sacramenten. Buiten de Lutherse leer om waren er aldus van 1500 tot 1518 door de magistraat verschillende processen behandeld van “kettters”: tot vier maal toe werd het doodvonnis uitgesproken (3 verbrandingen en 1 onthoofding).

De ophefmakende prediking der Augustijner-monniken te Antwerpen heeft dientengevolge de Brusselaars niet onvoorbereid gevonden,

Het overbrengen der Augustijners naar Vilvoorde, het moedig volhouden van sommigen onder hen; de sensatievolle executie op de Grote Markt van Hendrik Voes en Jan van Esschen, dit alles had bij de bevolking een machtige belangstelling gaande gemaakt voor het Lutheranisme. Niet langer had de magistraat de kans de “schuldigen” als godslasteraars voor te stellen, niet langer gold het een sporadisch protest van de enkeling. Thans had zich een beweging afgetekend, dan nog uitgaande van een ganse orde, die opkwam voor loutering in de leer en zuivering in de rangen van de clerus, aspiraties die beantwoordden aan de verzuchtingen van een groot deel der bevolking. Te meer daar de magistraat en de bevolking vaststelden, dat er met het drastisch optreden geen einde was gekomen aan de verspreiding der nieuwe gedachte. De overheid moest aan rusten niet denken. Afgezien nog van het feit dat Lambrecht Thoren en een ander **Augustijner, Lambrecht** (deze twee vallen niet te vereenzelvigen; immers de prior Thoren werd vrijgelaten, terwijl de andere Lambrecht in de gevangenis overleed), geen tekenen van afvalligheid vertoonden (althans de tweede niet), kreeg de magistraat de handen vol met processen van heresie.

In 1523 nog werd Jan Severins uit Holland. aangehouden; hij werd verbannen en al zijn goederen. alsmede die van zijn vrouw, verbeurdverklaard.

Luthers leer heeft vaste voet gekregen te Brussel; de tot stand gekomen gemeente groeide zienderogen.

In 1527 sprak de overheid ruim 60 vonnissen uit; de betrokken personen stamden doorgaans uit de gegoede standen, sommigen zijn ons gekend gebleven als meesters der zestiende eeuwse schilderkunst.

.Zie hier de namen die bekend gemaakt werden:

Johanna de Walsche, de schilder Jan van Coninxloo en zijn, vrouw Elizabeth, de

tapijtwever Pieter vanden Bossche en zijn vrouw Margriet, Aerd van Honkele en zijn vrouw Katharina, Christiaan Dermoyen, Willem de Cleck en zijn vrouw Barbele, Jan de Vogelaere en zijn vrouw Johanna, de tapijtwever Hendrik Rosteyt en zijn vrouw Margriet, Jan de Buelere, de tapijtwever Willem Leemans, de schilder Everard van Orley en zijn vrouw Elizabeth, Jan Screyback, de tapijtwever Jan Backx en zijn vrouw Geertruida, Jan Ghietels alias Cateels, Johanna de Masarna alias de Vette Johanne, de tapijtwever Jan van Ophem, de schilder Jan Dons de oudere en zijn vrouw Anna. Gielis Ymbrecks, Marie vander Steehaigens, Pieter de Pannemakere de jongere. Joos de Puttere. Jeronimo Soliot, de advocaat; Jan der Kinderen en zijn vrouw Marie van Neerighen. Willem vander Cammen en zijn vrouw Anna Huibrecht Steymaert, de tapijtwever Pieter de Pannemakere de oudere en zijn vrouw Margriet, Hendrik Homborch, de schilder Valentijn van Orley en zijn vrouw Barbele, Barend van Orley en zijn vrouw Agnes Segers, de schilder Jacob Everaerts en de tapijtwever Jan van Lennicke.

De ganse groep waartegen zware geldboeten en verbanningen werden uitgesproken, was gevat geworden omdat zij behoord had tot het getrouw gehoor van Mr. Nicolaas van der Eist; een tiental onder de gestraften hadden zelfs hun huis opengesteld voor bijeenkomsten.

Het jaar daarop - 1528 - werd de inquisiteur van Leuven geroepen om te Vilvoorde een groep gevangen Lutheranen aan een scherp verhoor te onderwerpen.

Dit jaar was het trouwens dat de magistraat bevel gaf om het lijk van de hierboven vermelde **Augustijner Lambrecht** (in de gevangenis gestorven) weg te voeren naar de galg en het aldaar, in ongewijde aarde, te begraven.

Halsstarrig hield de Lutherse gemeente vol. Op 27 Juli 1534 werd nogmaals een leidende figuur naar de brandstapel gevoerd, nl.; de zeventigjarige Isebrand Schol.

Uiterst ijverig verspreider van het Lutheranisme te Antwerpen was hij reeds tweemaal door het gerecht gevat geworden, doch telkens wegens gemis aan bewijzen vrijgelaten. Een derde maal gearresteerd op aanklacht van anoniem, gebleven Antwerpse poorters -, was het vonnis onverbiddelijk.

Amper 'n achtal dagen later 4 Augustus 1534 - was het de beurt aan Michiel le Chartreux en Cornelis le Cordelier om wegens Lutherse geloofsbelijdenis tot de brandstapel veroordeeld te worden.

De magistraat kende geen verpozen. Een andere roemrijke figuur viel als slachtoffer van de Hervorming; William Tyndale, de auteur van de Engelse vertaling van de Bijbel, werd in 1536 te Vilvoorde verbrand. Vermoedelijk werd hij gearresteerd samen met Thomas Poincts, die evenwel een gelukkiger lot kende; dank zij de medeplichtigheid (?) van de cipier J. Baers slaagde hij er in de kerker te ontvluchten. Daarin slaagden eveneens, een paar jaar later, Geert van Gent, Gielis Quintens en Zegen van Brenbeeck. Minder 'gelukkig' waren **Joost van Insberch, Gillis Tieleman, Hendrik van Hasselt en Jacob Truilemans**, die in 1544-1545 hun overtuiging met de dood bekochten.

Uit al de hierboven geciteerde Lutheranen, is de meest markante figuur uit de specifiek Brusselse gemeente: Gillis Tieleman. Deze is waarschijnlijk de spil geweest van de eerste eigenlijk-georganiseerde Lutherse gemeente en stond daarenboven zeer gunstig aangeschreven bij de bevolking. Samen met de eerste predikant. Alexander, was hij de bezieler van het Brussels Lutheranisme.

Opvallend is het trouwens, dat na zijn executie - 27 Januari 1544 - en na de uitwijking

van Alexander, de Lutherse leer aan het kwijnen ging. Het is alsof door het wegvallen van deze voortreffelijke krachten de Lutherse gemeente te Brussel is onthoofd geworden.

Opkomst en verspreiding der Doopsgezindheid.

Uit het verhoor van Jacob vander Mase - waarover gehandeld werd in de vorige paragraaf - blijkt dat de herdooperse leer in de hoofdstad bekend was in 1530.

De groepering heeft in de jaren van opkomst geen ophef gemaakt in de stad. Nochtans vertoefde in haar midden in 1533-1534 een zeer ijverig propagandist; Cornelis van Valconisse. Wat deze figuur vooral interessant maakt is het feit, dat zij herhaalde malen persoonlijk gesprekken had gevoerd met niemand minder dan Jan van Leiden, de woelige propagandist van de anti-sociale wederoperij in Noord-Nederland.

Vermoedelijk heeft de broederschap haar activiteit met de grootste voorzorgen ontplooid, gezien ze evolueren moest in de onmiddellijke nabijheid van de hier te Brussel gegroepeerde centrale besturen. En toch mag dit argument niet opgeschroefd worden, want anders is het niet mogelijk een uitleg te geven voor de sterke Doopsgezinde gemeente na 1550. Vermits ze dan juist haar grootste bloei gaat kennen, op het ogenblik dat de Raad van Beroerte volop in functie treedt!

Een afdoende verklaring is nog niet te geven. Wel pleiten volgende argumenten voor deze opvallende zwijgzaamheid der Brusselse Doopsgezinden.

Van de 18 martelaars, die door de magistraat tot de dood werden veroordeeld, is er geen enkel, waarvan met zekerheid werd uitgemaakt dat hij Brussels poorter was.

Het is niet uitgesloten dat de Brusselse overheid niet in conflict is willen treden met haar poorterij. Eigenaardig is het daarenboven dat schier de helft der executies ver buiten de stad verliepen!

Anderdeels gaat het niet op met Rahlenbeck, auteur van "Les protestants de Bruxelles", nog aan te nemen, dat de magistraat slechts de "ketter" uit de bezittende klas heeft willen treffen.

Verklaarde Wouter van Stoelwijck - terechtgesteld op 24 Maart 1541 - niet, dat sommigen uit winstbejag waren toegetreden tot de broederschap?

Indien deze uitlating doet veronderstellen dat er armen toetraden, verplicht ze tevens aan te nemen dat er geld - waarschijnlijk zelfs veel geld - voorhanden was!

Indien de overheid geen actieve en opvallende elementen heeft kunnen vatten, is dit volgens ons te wijten aan het feit dat de Brusselse broederschap onder de hoede heeft geleefd van de Antwerpse.

Waarschijnlijk is de Brusselse kring vóór 1550 niet tot volle ontplooiing gekomen. Misschien is hij al die tijd op zichzelf aangewezen, omdat de vreemde leerverspreiders het niet hebben aangedurfd de centrale macht in eigen vesting te trotseren.

Het gemeentelven evolueerde aldus binnen een beperkte kring en onder de grootste voorzorgen. Er zou nochtans veel meer gekend zijn nopens de Brusselse Doopsgezinden vóór 1550, moest een brand niet onherroepelijk het archief van de hoofdstad, alsook dat te Vilvoorde, zwaar geteisterd hebben.

§ 5. - HERVORMING IN HET PRINSBISDOM LUIK.

OVERZICHT.

In de onmiddellijke nabijheid van het geboorteland én van het Lutheranisme én van het Anabaptisme, lag het prinsbisdom het eerst open voor de nieuwe leerstellingen.

De Hervorming genoot hier bovendien een onbetwistbaar voordeel; meer dan in welk ander Zuid-Nederlands gewest; ook heeft zich hier de publieke opinie verzet tegen iedere poging die leiden kon naar het kortwieken der eeuwenoude voorrechten in zake politieke autonomie.

In deze atmosfeer groeide het Hervormingsleven welig op; na een krachtige manifestatie van het Lutheranisme, werd deze stroming overspoeld door een alles overweldigende expansie der Doopsgezinde leer. Dit verklaart tevens waarom ook na 1550 Menno's leer hier bijzonder levendig bleek.

Er worde hierbij niet over het hoofd gezien, dat België tot 1559 in 4 bisdommen verdeeld was, nl. die van Terwaan, Doornik, Kamerijk en Luik.

Als bisschop heerste de Luikse hoogwaardigheidsbekleider over het grootste kerkelijk gebied, als wereldlijk vorst strekte zijn bevoegdheid zich uit over de bisdommen Luik, Roermond, Hertogenbosch, Breda, Mechelen, Doornik, Namen, Luxemburg, Keulen.

Gedurende de eerste helft der XVIe eeuw werd het bewind achtereenvolgens gevoerd door Erardus van der Marck (1505-1538), Cornelis van Bergen (1538-1544) en Joris van Oostenrijk (1544-1557).

1. - Luik.

Gepropageerd zowel door geestelijken als door leken (handelaars e.a.), drong de reformatorische gedachte het bisdom binnen uit Gelder, Gulik, Aken en Antwerpen. Anderdeels had de invloed van Leuven slechts vat op Erardus van der Marck en dan nog niet met het verhoopte gevolg; in kerkelijke kringen liep men niet hoog op met de door Leuven voorgeschreven tuchtmaatregelen.

Op 17 Oktober 1520 vaardigde de bisschop het edict ter beteugeling van de Lutherse bedrijvigheid uit: de archieven van het Vaticaan bezitten de kopij van dit stuk, merkwaardig omdat het inderdaad het oudste edict tegen het Lutheranisme is. Door de uitvaardiging van dit plakkaat bewees Erardus van der Marck niet te willen achterblijven bij Karel V en Hieronymus Aleander, pauselijk legaat.

Laatstgenoemde, door paus Leo X tot algemeen inquisitor aangesteld, kwam begin Juni 1521 op inspectie te Luik. Hij stelde er vast - moeilijk was dit feitelijk niet - dat de "ketterse" literatuur in het bisdom werd verspreid door vreemdelingen, die op de medewerking van boekverkopers rekenen mochten. Aleander was nochtans de overtuiging toegedaan, dat het Lutheranisme geen schijn van kans krijgen zou om door te dringen in een brede kring.

Of Aleander op dat ogenblik zich aldus waarheidsgetrouw heeft kunnen uitdrukken, dient ten zeerste in twijfel getrokken, daar de bisschop op verre na niet gewapend was om een eventuele verspreiding der nieuwe leer met hoop op succes te bestrijden. Immers, het Wormser edict van 8 Mei 1521 (gepubliceerd op 26 Mei 1521), waardoor de lutheranen buiten de wet werden gesteld, was van kracht voor de Nederlanden, doch niet voor het bisdom dat buiten het keizerlijk jurisdictiegebied lag.

Het zonder meer invoeren was onmogelijk wegens de weerstand van de Derde Stand, die hardnekkig vasthield aan de privileges en op grond hiervan er riet voor te vinden was om van een proces van heresie een geval van majesteitsschennis te maken. Op dit

punt toegeven zou gelijkstaan met Luikse poorters aan de vorstelijke willekeur over te leveren. Aldus zouden Luikse poorters gearresteerd worden, de foltering oplopen en hun goederen verbeurdverklaard zien. Kortom, het Wormser edict aanvaarden zou overeenkomen met het opgeven der prerogatieven van de poortelij.

Prof. L. E. Halkin trachtte nog onlangs de datum der bekrachtiging van het Wormser edict in het prinsdom chronologisch nauwkeuriger vast te leggen. Volgens deze eminente kerkhistoricus heeft Erardus van der Marck misschien in 1521 reeds voor eigen (?) rekening het edict ingevoerd. Hoe ook, slechts in 1523 werd het de Staten voorgelegd, zonder het minste succes trouwens. De bisschop moest tot in 1527 wachten om zijn pogingen afdoende resultaten te zien afwerpen.

Jammer is het, dat de martelaarslijsten tot heden, wegens gebrek aan archivalisch materiaal, allesbehalve wetenschappelijk werden vastgelegd. Des te meer verdient het werk "*Het protestantisme in het bisdom Luik en vooral te Maastricht*" van W. Bax, de onvoorwaardelijkste lof. Praktisch verzamelde deze predikant der Maastrichter gemeente al het voorhanden zijnde materiaal.

Ook hij zag zich verplicht een Frans priester, zonder nadere bijzonderheden, als eerste martelaar te Luik te vermelden (1528). Meteen valt het op, dat van deze executie af, de Hervormden meer opgespoord werden. Blijft het merkwaardig dat terechtstellingen achterwege bleven tot 1533, jaar waarin alweer een **Frans priester, Aubert** genaamd, naar de brandstapel verwezen werd, toch werden er van 1528 tot 1533 tegen negen "kettters" processen ingespannen.

Hun Hervormde gezindheid kon niet in twijfel getrokken worden. Niettemin waren voor hen meestal een openbare boetedoening en een geldboete de enige straffen, in de ergste gevallen de verbanning.

Waarschijnlijk is dit toe te schrijven aan de weerzin om poorters de smadelijke dood met verbeurdverklaring van goederen te doen ondergaan.

Dat er in 1533 *vijf herdopers* terechtgesteld werden en het niet uitgesloten is dat het poorters gold, doet aan deze vaststelling geen afbreuk.

Reeds uit hetgeen voorafgaat, blijkt dat de herdoperij beschouwd werd als het ergste misdrijf, als een zware bedreiging voor Kerk, Staat en Maatschappij; dat de herdopers dus ook in het Luikse de doodstraf opliepen, bevestigt slechts de algemene regel.

De Luikse poorters hadden bovendien nog immer het opzet der bewoners der Maasoeveren fris in de geest.

In 1531 drong inderdaad een woelige, opgehitste menigte door tot onder de poorten der prinsbisschoppelijke stad. Zij eiste vooreerst de vrijlating van een geloofsgenoot; J. Halbart. Met evenveel ijver werden niettemin andere revindicaties vooropgesteld als; verlaging der broodprijzen, verkoop der graanvoorraden, het recht door eigen rechters ondervraagd te worden.

Dit opzet der "Rivageois" - drastisch door de bisschop beteugeld - illustreerde ten volle het sociaal programma der revolutionaire herdopers, voor wie geweld het meest probate middel was om tot een gesteld doel te geraken.

Dat de *irenische Doopsgezindheid*, na deze brutale gewelduitbarsting der herdopers, het zwaar vooroordeel van "sociaal gevaarlijk" te zijn als voornaamste vijand te bekampen heeft gehad, ligt voor de hand.

De zitting die Cornelis van Bergen, Erardus' opvolger, met de Staten hield op 29 Juli 1538 stond volledig in het teken der bestrijding van de "ketterij".

Eens te meer haalden de Staten een merkwaardige slag thuis kon de bisschop ze overhalen tot de persecutie der kettters, halsstarrig verzet ondervond hij op het punt der

verbeurdverklaring van de in beslag genomen goederen.

Ten slotte werd overeengekomen dat de erfgenamen van de veroordeelden de helft zouden behouden van het aangeslagen goed!

Doch eensgezindheid was bereikt in zake de vervolging! Voortaan zou de titel van poorter nog maar een schamele dekking uitmaken! Te meer, daar in de eerstvolgende decaden de meeste slachtoffers geleverd werden door de Doopsgezinde broederschappen. Terwijl er nog weinig te bespeuren viel van een propageren der Lutherse gedachte, had menig Doopsgezinde het Engels of Duits ballingsoord verlaten om zich op de geboortegrond wederom te vestigen.

Op 6 Maart 1544 besteeg een onbekend gebleven herder te Luik de brandstapel. Hij werd vermoedelijk door Jan Hollenders, de pastoor van Gors-op-Leeuw, aan de overheid overgeleverd. Jan Hollenders had het te voren erg te verduren gekregen. Men had hem het leven te Gors-op-Leeuw quasi onmogelijk gemaakt, zodanig zelfs dat hij zich in zijn eigen huis nog weinig veilig voelde! Koos hij de herder als slachtoffer uit, omdat hij in hem de leider meende te onderscheiden? Mogelijk!

Gebrek aan archivalische gegevens belet omstandiger uit te weiden over de repressie tijdens het bewind van Cornelis van Bergen.

Joris van Oostenrijk, de nieuwe prinsbisschop, stak al onmiddellijk van wal met een project van algemeen edict tegen de *heresie*. Doch, evenmin als zijn voorganger, vermocht hij de verbeurdverklaring der in beslag genomen goederen der ketters door de Staten te laten goedkeuren.

Aldus werd het edict van 1545 uitgevaardigd met een reeks strenge straffen voor de Hervormden, maar... zonder verbeurdverklaring! Het is niet uitgesloten dat de Hervormden onder deze strenge maatregelen voorlopig hun arbeid in stilte hebben voortgezet.

Dit is trouwens een algemeen verschijnsel voor de periode 1545-1550 in de Zuidelijke Nederlanden, aan de hand van de bevindingen in het Vlaamse graafschap en in het Brabantse hertogdom. Misschien werpt nader onderzoek een ander licht? Waarschijnlijk is het evenwel niet!

2. - Het Vlaams gebied van het Bisdom.

Hier gedijde welig eerst de herdoperij, nadien de Doopsgezinde leer. De voornaamste uitstralingscentra waren; Maaseik, Hoesselt, Tongeren, Curingen en Maastricht.

Onbetwistbaar werd hier - vooral in de laatste twee genoemde brandpunten - de Munsterse ideologie toegetreden.

Simon Melaers verklaarde in 1534 vóór het hof van Curingen, dat men in zijn broederschap met ongeduld het ogenblik verbeidde, waarop desnoods met het geweld, de streek zou ingepalmd worden.

Ongetwijfeld was menig herdoper oog- en oorgetuige geweest van het hysterisch vertoon van Munster en van de hoogdraverij van Jan van Leiden; vast staat dit althans voor Peter Keerseleers en van Hasselt, die allebei de wederdoop hadden ontvangen in het "Nieuwe Jeruzalem".

Rothmann's "van der Wrake" had hier talloze zeloten verwekt voor het "leger der uitverkorenen". Merkwaardig dienaangaande is de getuigenis van een wagenmaker, slechts bekend onder de naam; Willem, uit het dorp Sint-Lambrechts-Herck. Onomwonden verklaarde hij in Februari 1535: "*Wel 1500 geloofsgenoten uit Gulik en Luik hebben zich voorgenomen op te rukken naar Munster om deze stad te ontzetten en vervolgens kwamen Amsterdam en Maastricht aan de beurt*".

De **Curingense** overheid heeft herhaalde malen moeten ingrijpen tegen het anabaptisme. In 1534, 1535, 1536 en 1537 sprak zij **acht maal het doodvonnis** uit, o.a. tegenover een vrouw van 75 jaar.

Op 31 Mei 1538 arresteerde de overheid Jannes van Rommershoven, die, herdoopt te Antwerpen, op zijn beurt de bejaarddoop aan velen toediende te Gors-op-Leeuw en Sint-Lambrechts-Herck.

Anderdeels had op 15 Augustus 1540 in het bijzijn van Cornelis van Bergen de geloofsabjuratie van Jan Jongen plaats.

Omstreeks 1545 houden de terechtstellingen op in het graafschap Loon. Dat dit onmogelijk te vereenzelvigen is met de definitieve uitschakeling van de Hervorming alhier, blijkt overduidelijk uit het sensationele massagetuigenverhoor, in 1555 afgenomen door het Hof van Curingen; 450 mensen werden ter ondervraging gemaand!

Naast een meerderheid van procespan van valsmunterij en toverij, kwamen er tientallen gevallen van *heresie* aan het licht.

Ook de oud-Romeinse stad **Tongeren** - ondanks de schrale gegevens die ons omtrent deze stad tot heden werden verstrekt - overschreed vermoedelijk eveneens de rang van een gewone reformatorische vertegenwoordiging.

Prof. Halkin aarzelt zelfs niet Tongeren "le centre le plus important de l'hérésie" te noemen!

Toch blijft **Maastricht** het voornaamste bolwerk van Hervormde gezindheid in het oostelijk, Vlaams-sprekend, gebied der zuidelijke Nederlanden. Het vervult hier de rol, die Gent, Brugge en Hordschoote in het westelijk gedeelte van ons land speelden, hun respectieve invloedssferen samenvloeiend in de metropool Antwerpen, schakel tussen Noord en Zuid.

De stand van het historiografisch onderzoek laat bovendien toe die ononderbroken activiteit aan te stippen binnen de stadswallen van de Maastrichter, Hervormde burcht, en dit reeds vóór 1521.

Baanbrekende figuur is beslist Jan Berne, van wie beweerd wordt dat hij persoonlijk Luther ontmoette.

Geen wonder dat de Lutherse kring er talrijke ijverige adepten telde. De veroordeling van Spiers (1529) verklaart anderdeels de komst van talrijke vreemdelingen.

En met deze houdt ontegensprekelijk de vroege verschijning van de herdoperij verband. De leidende figuur hiervan was; **Henrick Rol**, ook nog genoemd Hendrik van Wassenberg (deze naam dankt Rol aan het feit, dat zijn eerste reformatorisch optreden te Wassenberg aangestipt werd).

Te Munster ontmoette hij in 1532 Bernt Rothmann - de auteur van het strijdschrift "Van der Wrake"-- en kwam er tevens in voeling met de geweldzuchtige atmosfeer.

Niettemin heeft Rol - zeer belezen man, trouwens auteur van "Die Slotel van dat Secreet des Nachmaels"- zich gehouden aan een irenische opvatting. Hij is een verdediger gebleven van de vreedzame Melchiorietische wereldbeschouwing.

Als ijverig leerverspreider en actief doper, kan hij tevens beschouwd worden als de propagandist **die de bestaande Hervormde kring - Luthers van gezindheid! - in de richting der Doopsgezinde geloofsleer heeft gestuurd**. De aldus tot stand gekomen Doopsgezinde broederschap heeft een dure tol betaald; in September 1534 en in Februari 1535 werden er samen 17 executies uitgevoerd. Rol behoorde tot de eerste slachtoffers (vermoedelijk September 1534).

De verwarring onder de geloofsgenoten - gevolg van de executie van Henrick Rol - duurde niet lang. Onder de leiding van Jan Sweitgen sloten de rangen zich weer, doch van nu af onder een onomwonden revolutionaire banier. Rothmann's oproep voor Munster - bedoeld wordt hier het reeds vermelde "Van der Wrake"- wordt door de broederschap dankbaar aanvaard, terwijl Jan Sweitgen niets onverlet laat om de kring in een hysterisch enthousiasme mee te sleuren.

Geen wonder dat de overheid tijdens het verhoor scherp toezag en getracht heeft iedere kiem dezer gevaarlijke overtuiging in de stad te doden. Haar beteugeling heeft dan ook een algemene vlucht van al wie zich bedreigd gevoeld voor gevolg. Niet minder dan 53 Hervormden - waaronder Jan Sweitgen! - verlieten de stad op zoek naar veiliger oorden

De magistraat ging trouwens verder! Hij stuurde een waarschuwing naar de volgende stadsbesturen; Keulen, Luik; Antwerpen, Sint-Truiden, Tongeren. Hasselt, Diest, Roermond, 's Hertogenbosch, Aken, Bilsen, Valkenburg, Daalhem, Reikem, Pyersum, Sint-Servaas, Eisden, Millen en Gelekirchen.

De jacht op de herdopers in 1535 is trouwens algemeen in de Nederlanden. Doch, zoals overal elders, betekent deze repressie ook voor de Maastrichter broederschap wel de verwijdering der meest bekende elementen, doch geenszins de vernietiging van het Doopsgezinde geloofsleven. Uit de getuigenissen van Gooirt Raemekers en zijn echtgenote Beatrix; - 28 Juli 1539 - kon zonder moeilijkheden door de overheid afgeleid worden, dat er nog een zeer actieve kern in de stad bedrijvig was.

De organisatie der Maastrichter broederschap, vertoont anderdeels een sterke gelijkenis met die in de andere Zuid-Nederlandse kringen.

Aan het hoofd der broeders stond een 'opzichter' met de titel van *bisschop*; deze had de opperste leiding over de gemeente; zijn hoofdopdracht bestond in het dopen der bekeerlingen en het preken.

De armenverzorging werd toegezegd aan drie *diakenen*. De financiering van het aan hen toevertrouwde armenfonds werd verzekerd door de schenkingen van de welgestelde gemeenteleden (zo ontvingen zij o.a. een gift van 150 gulden, geschonken door één broeder).

De functie van diaken werd verleend door de gemeente; hieruit blijkt dat in de oorspronkelijke opvatting van de broederschap alhier de gemeenschap het haalt op het individu (d.i. een gedragslijn die in de zuidelijke, Nederlanden traditie werd, terwijl in het Noorden de gemeenschap het afleggen moest voor de individuele machtspositie der bisschoppen).

„De Maastrichter dopers noemden zich onderling broeders of bondgenoten en begroetten elkander met de woorden; "Gods vrede zij met u!". Hierop luidde het antwoord "Dat moet waar zijn"; of "Amen".

3. - Het Waals gebied van het Bisdom.

Naar alle waarschijnlijkheid is noch het Lutheranisme, noch het Anabaptisme diep doorgedrongen.

Dit is logisch, daar noch de leerverspreiders noch de bestaande reformatorische literatuur tot een bewuste taalgemeenschap behoorden; aldus bleef de Frans-sprekende massa grotendeels verstoken van de nieuwe gedachten.

Aan deze bewering doen de processen van *Guillaume Kaiskin (Andrimont)*, *Piron le Mercier (Visé)*, *André Brichina*, *Henri Godda*, *Jean de Aspe en Perpète le Fèvre* (de laatste vier waren poorters van **Dinant**) geen afbreuk.

Alhoewel deze Walen in hun uitspraken en handeling allesbehalve orthodox geweest zijn, kan uit hun optreden geen vorming van een kern of gemeenschap afgeleid worden. Ware dit inderdaad wel het geval geweest, zo is het meer dan waarschijnlijk dat de geïnteresseerde magistraten drastischer zouden zijn opgetreden.

Uitzondering op deze regel maakt het graafschap **Namen**.

Reeds bij de aanvang der eeuw verschenen verscheidene burgers onder de betichting van "Waldenzen" te zijn.

Onweerlegbaar Hervormd was Martin Abbé - hij ontkende de transsubstantiatie -, die te Namen op 24 Juli 1521 tot publieke boetedoening veroordeeld werden,

In dezelfde stad werden in 1529 nog 5 gevallen van heresie behandeld. Ook te Dinant, **Bouvigne en Nijvel** werd de activiteit van de reformatorische kringen vastgesteld.

Als leidende figuren; **Jehan Colmye en Jehan Wanot**, die beiden de marteldood stierven, respectievelijk in 1537 en 1544.

Bij het naderen van het einde der eerste eeuwhelft neemt de reformatorisch activiteit toe, gepaard gaande met verscheidene executies.

Het doortastend optreden der Naamse overheid, hierin bijgestaan door de Luikse inquisiteurs, doofde het hervormingsleven geenszins. Al heeft het de omvang der andere Zuid-Nederlandse gebieden niet bereikt, de bewering in 1555 van Joris van Oostenrijk *dat de Reformatie opgehouden had te bestaan* is volkomen vals.

De martelaars van 1559, 1560, 1561 en 1586 bewijzen het tegenovergestelde.

4. - Limburg en landen van Over-Maas.

Het hertogdom omvatte Limburg en Herve als steden. Verder Eupen, Hodimont en 43 dorpen ; daarbij dienen gevoegd het graafschap Dalhem, de heerlijkheden Rolduc en Fauquemont. Samen in de teksten vermeld als; "landen van Over-Maese."

Het Lutheranisme ontwikkelde er zich vroeg en snel. Omstreeks 1528 nam het een dergelijke expansie, dat de stadhouder het geraadzaam achtte Brussel hiervan op de hoogte te stellen en om raad te verzoeken in zake de manier waarop de bestrijding diende aangevat.

De uitvoering der plakaten bleek ook hier na 1530 geen dode letter. Immers van 1532 tot 1538 vielen niet minder dan **13 slachtoffers**, die behoorden tot Lutherse of Doperse kringen.

Hierop volgde een periode (tot 1554); waarin de executies van Hervormden achterwege bleven. Dit betekende geenszins dat de Hervorming had afgedaan. In 1569 werden nagenoeg 200 bewoners uit het hertogdom Limburg gedaagd om zich te verantwoorden wegens reformatorische activiteit.

Opvallend is het, dat quasi 1/3 der gedaagden afkomstig waren uit de kleinere centra op het platteland, zodat ook hier het protestantisme niet alleen het deel was van

stedelingen.

DE HERVORMING IN DE ZUIDELIJKE NEDERLANDEN. HOOFDSTUK 1.

Opkomst en verspreiding van het Calvinisme (1540-1566)

OVERZICHT.

De tweede helft der zestiende eeuw is getuige van een der meest ophefmakende gebeurtenissen onzer nationale geschiedenis. De periode voor 1550 had de openbaring medegebracht van twee machtige protestantse stromingen; *het Lutheranisme en de Doopsgezindheid*. Beide confessies sloten zich, na een soms ophefmakend revolutionair debuut, op in een zuiver op het geestelijke afgestemd leven. Kerk en Staat konden diensgevolge hun reactie tot repressie beperken. Tevens een repressie die slechts enkelingen of kleine groepen er onder diende te krijgen. Nooit was er sprake van een groots opgezet collectief verzet.

In het *Calvinisme* zag de grote massa niet alleen een nieuwe leer met een vast omlijnde belijdenis, doch tevens een machtige mogelijkheid om een einde te stellen aan de drukkende verwarring op politiek, sociaal en economisch gebied. Het Calvinisme kreeg toegang tot alle klassen van de bevolking; de adel kreeg er de kans om zich te onttrekken aan de toenemende centralisatiepolitiek der Habsburgers, de burgerij achtte het ogenblik aangebroken om de privileges in waarde te herstellen en de economie herop te beuren, de arbeiders waren de overtuiging toegedaan dat met de nieuwe stroming de lotsverbetering fataal volgen zou.

De overheid stond aldus voor een machtige tegenstrever, vooral nadat katholieken en Calvinisten elkander konden ontmoeten op het plan van een anti-absolutistisch programma. Geleid door de nationale adel - verenigt in het Eedverbond - was de nationale beweging het succes nabij. De Beeldenstorm vernietigde de eenheid in het verzet, de komst van Alva zou de voornaamste leiders van het verzet elimineren.

§ 1. - HISTORISCH MILIEU.

Philips II, populair in Spanje werd door de Belgen verafschuwd. Hij wilde de Nederlanden handhaven als een zuiver katholieke stalt en er tevens een onbeperkt koninklijk gezag invoeren.

Sedert 1559 uit onze landen verwijderd, volgde hij de evolutie der gebeurtenissen op een afstand. In zijn naam fungeerden achtereenvolgens Margareta van Parma (1559-1567), Alva (1567-1573), Don Juan (1576-1578), Alessandro Farnese (Parma) (1578-1592); de regering van deze laatste stelde een einde aan het verzet in het Zuiden.

Na het vertrek van Philips II ontwikkelde zich een beweging voor de "religie-vrede", tegen het instellen der nieuwe bisdommen, tegen het verblijf der Spaanse huurlingen en tegen Granvelle (leider van de Spaanse politiek). Op grond van deze grieven schaarden zich katholieken en Calvinisten onder één vaandel. Dit kwam het duidelijkste tot uiting in de Raad van State; de woordvoerders van de edellieden waren de Hervormde Willem van Oranje en de katholieke graven Egmont en Hoorn,

Anderdeels lokte het in stand houden der inquisitie het openlijk verzet uit vanwege de leidende steden die hierdoor hun eeuwenoude voorrechten onder de voeten zagen

gelopen.

Het proletariaat worstelde nog immer hopeloos tegen een toenemende levensduurte en was bereid om gelijk welke machtsgreep te steunen, die leiden zou naar lotsverbetering.

Indien ten slotte de Hervormingsstrijd in de Nederlanden in verband wordt gebracht met de internationale toestand, dan lijdt het geen twijfel dat buitenlandse mogendheden - vooral Frankrijk en Engeland - in het Calvinisme een gelegenheid hebben gezien om de Habsburgers een gevoelige slag toe te dienen.

§ 2. - OPKOMST VAN HET CALVINISME (1540-1555).

Daar waar het Lutheranisme en de Doopsgezindheid meestal op zichzelf aangewezen waren, evolueert het Calvinisme in veel gunstiger voorwaarden.

Van de aanvang af leverden Straatsburg, Lausanne en Geneve flink opgeleide en onderlegde krachten. IJverige leerverspreiders der Nieuwe Kerk bezochten onze gewesten. De kroniekschrijver M. van Vaernewijck stelde ze voor als mensen met een geweldige ijver voor de verkondiging van Calvijn's confessie en zeker meer "dan de catholyeque doen om de hare an den dag te brijnghen".

Omstreeks 1540 overschreed het Calvinisme vanuit Artesië de grenzen van de Spaanse Nederlanden en van 1543 af tekenden zich twee uitstralingscentra af; Rijsel en Doornik.

Dit voorbereidende werk werd gepresteerd door Taffin, Daniel Itero en een genaamde Antoine.

In 1544 had de gemeente te Doornik een zo grote uitbreiding genomen, dat ze de wens uitdrukte een predikant te bezitten die, naast zijn apostolaat ook zorgen zou voor een degelijke organisatie. Een verzoek werd in die zin gericht aan Martin Bucer, toenmalig predikant van de Straatsburgse gemeente. Deze vond ze Peter Brully, die onmiddellijk de hand aan de ploeg sloeg. Met woord en daad trad hij op te Doornik. Valenciennes, Dowaaï, Atrecht en Rijsel; deze "Calvinistische provincie" bestond bijgevolg uit; voor een gedeelte Frans en voor een gedeelte Nederlands grondgebied. De vervolging brak het eerst los op Nederlandse bodem; in November 1544 werd Peter Brully gearresteerd en reeds de daaropvolgende 19e Februari 1545 op de Grote Markt te Doornik verbrand.

Brully's aanhouding heeft niet alleen voor gevolg gehad, dat identische repressie-maatregelen werden getroffen in de door de Straatsburgse predikant bezochte plaatsen.

Het betekende bovendien voor de overheid de openbaring van een nieuwe geloofsleer, die een ernstige bedreiging bleek voor de grote Zuid-Nederlandse centra.

Het Calvinisme zal zich inderdaad heel snel over de Nederlanden propageren, het gemakkelijkst evenwel in noordelijke richting alwaar het graafschap Vlaanderen en het hertogdom Brabant aanvankelijk de meest interessante arbeidsvelden blijken.

De doordringing van de leer geschiedde traag in *oostelijke richting* en kwam in deze gewesten nooit tot volle ontplooiing. Een betrekkelijke uitzondering kan gemaakt worden voor het **hertogdom Limburg en het prinsbisdom Luik**.

Daarentegen kenden **Luxemburg** en het Naamse nooit de machtige beweging, die eigen is aan de Hervorming op Zuid-Nederlandse bodem.

Nadat de magistraten van het zuidelijk grensgebied doortastend waren opgetreden, had menig Calvinist de wijk elders gezocht. Geen wonder bijgevolg, dat niet zelden *Waalse Calvinisten* op Vlaamse bodem de lijst der martelaars voor de nieuwe confessie inzetten.

Aldus Pierre le Roux te Brugge. Reeds in 1543 behoorde hij tot de Calvinistische gemeente te Béthune. Toen de magistraat van deze stad drastische maatregelen had getroffen tegenover verscheidene geloofsgenoten, achtte Pierre le Roux het geraadzamer geen gehoor te verlenen aan de gestelde dagvaardiging, hetgeen de verbeurdverklaring zijner bezittingen voor gevolg had. Van 1544 tot 1551 bezocht hij vele landen, waar hij bij voorkeur vertoefde te midden van uitgeweken geloofsgenoten. In 1552 nam hij actief deel aan de oprichting der eerste Calvinistische gemeenschap te Brugge.

Vermoedelijk was deze eerste gemeente oorspronkelijk Franstalig, daar van haar leider verklaard werd 'dat den zelven Pierre gheen vlaems en verstont'. Pierre le Roux verspreidde Calvinistische geschriften op grote schaal. Geloofsgenoten die om voorlichting vroegen - sommigen deden dit zelfs schriftelijk - nopens bepaalde geloofsartikelen, deden dit nooit te vergeefs.

Te Gent was het eveneens een Waal, die het eerst de leiding opnam; Mattheus de la Becque, van Doornik. Ook hij verliet zijn geboortestad - ten tijde van Brully's aanhouding? - en vestigde zich te Gent, alwaar hij als schoolmeester in zijn levensonderhoud voorzag.

In het Brabantse verwekte de aanhouding van Margriet van Bijgaarden en haar zoon Jan Estor sensatie.

De laatste regeringsjaren van Karel V stonden trouwens in het teken van de algemene uitbreiding van de Hervorming. Want buiten het opkomend Calvinisme kende het Mennisme - de Doopsgezinde leer volgens Menno Symon's discipline - een ongemene bloei, het meest nog in Vlaanderen. Te Brugge werden sedert 1548 geregeld vergaderingen belegd en druk bezocht de broederschap stond er onder leiding van Pauwels Vermaete.

Wat Gent betreft, hier brachten de aanhoudingen en de executies van Doopsgezinden in 1551 geen onderbreking teweeg in het gemeentelven. In 1552-1553 werden tal van vergaderingen op touw gezet en verscheidene doopsceceremoniën gehouden met de medewerking van Cornelis Claissone, Jan van de Walle en één genaamde "Christiaan".

Adrien Vanneaulx, van Dowaaï, vertelde dat hij, gedurende zijn reizen, herhaalde malen de gelegenheid kreeg de verkondiging van Menno's leer te beluisteren in de Oostvlaamse hoofdstad (hij bekende nog vergaderingen bijgewoond te hebben te Doornik). In 1555 werd te Doornik, volgens de Mennonietische ritus, het huwelijk ingezegend van Jerosme vander Cappellen met Margriet Vanneaulx.

De Gentse kring bezat talrijke, ijverige broeders, waaronder Pieter Coerte, Anthuenis Hellegoete, Hans de Vette, Caerle Tanghereet en Adriaan Petersz Pan het meest opvielen.

Martin Micron, de hevige bekamper van de Mennisten, moest zelf bekennen dat zijn tegenstrevers in 1555 een machtige invloed hadden verworven in de Zuidelijke Nederlanden.

Doch met de toenemende uitbreiding der Hervorming verscherpte evenwel de weerstand van Kerk en Staat. Nadat de op 23 April 1522 aangestelde inquisiteur Frans van der Hulst wegens schriftvervalsing uit zijn ambt was ontzet geworden, werden Olivier Buedens (proost van Sint-Maarten te Ieper), Nicolaas Houzeau (van Bergen) en Mr. Jan Coppin (deken van Sint-Pieter te Leuven) tot algemene inquisiteurs aangesteld. Na het afsterven van Mr. Coppin benoemde de paus twee andere geestelijken als algemene inquisitors, nl. Ruard Tapper van Enkhuizen (deken van Sint-Pieter te Leuven) en Michiel Druitius (officiaal van de bisschop van Luik te Leuven).

Krachtens een bevel van Karel V, maakten deze kerkelijke hoogwaardigheidsbekleders in 1545 gebruik van hun recht om helpers aan te stellen in de provinciën. Aldus kwam Mr. Pieter Titelman (deken van Ronse) op het voorplan. Volgens Titelman's conceptie in zake de bestrijding van de Hervorming, hield het geen steek de Hervormden met geloofsbeschouwingen en ruggespraken over de leer tot inkeer te brengen. Slechts één middel was probaat, nl.: *de brutale uitroeiing*.

Nauwelijks had de inquisitor zijn functie waargenomen of hij bewoog hemel en aarde om alle machtsorganismen - zowel kerkelijke als zuiver administratief! - niet alleen voor zijn zaak te winnen, maar ze bovendien onder zijn gezag te brengen.

Terwijl in Brabant het verzet der wereldlijke overheid reeds bij het invoeren der inquisitie vaste vorm kreeg (sedert 1529 mocht geen enkel kerkelijk inquisitor een wereldlijk persoon wegens heresie dagvaarden), brak de eigenlijke reactie in Vlaanderen pas los in de tweede helft der XVIe eeuw; aan de oorsprong dezer reactie lag bepaald het onbesuisd optreden van Titelman.

§ 3. - GROEI VAN HET CALVINISME (1555-1566).

Het optreden der Franse Hugenoten, de aankomst van nieuwe krachten uit Engeland en Frankrijk, het verzet der bevolking tegen de politiek van Philips II, al deze elementen samen hebben in de zuidelijke Nederlanden een geestdrift verwekt ten bate van het Calvinisme, die de vooruitgang van deze leer ook buiten het nijverheidsproletariaat voor gevolg heeft gehad.

Terwijl het Waalse gedeelte van ons land bewerkt werd door Hugenoten en tevens ruim deel kreeg van de uit de persen van Sedan afkomstige reformatorische publicaties, openbaarden zich in het Vlaamse gebied krachten uit eigen streek.

De regering kreeg het hard te verduren en bereidde zich op het ergste voor. De landvoogdes vreesde een opstand. Granvelle deelde Philips II mede dat het Rooms Katholicisme overal ernstige verliezen leed.

De Spaanse koning, die de handen vol had met zijn noodlottige strijd tegen Frankrijk, drong bij de landvoogdes met klein aan om de voorschriften, vervat in het plakkaat van 1556, naar de letter uit te voeren.

Doch Margareta van Parrna, die de vijandige gezindheid der bevolking tegenover Madrid van dag tot dag ruimere omvang zag nemen, kon die opdracht niet vervullen en beperkte zich tot een herhaald aandringen bij de respectieve magistraten om vóór alles te zorgen dat de orde zou gehandhaafd blijven. Dit was evenwel allesbehalve een oplossing, vermits de magistraten, voor zover ze geen Calvinisten in hun eigen kring telden, zelf geen raad wisten. Vroegere pogingen om de katholieke leer te steunen, bleken niet de verwachte resultaten opgeleverd te hebben.

Te Gent verleende de stedelijke overheid in 1551 belangrijke toelagen aan de clerus om nieuwe leerkrachten aan te werven die speciaal opgeleid zouden worden voor de bestrijding der Hervorming.

In 1553 verkreeg Franchois van Nieuland een speciale toelage om vier à vijf jonge lieden naar Leuven te sturen voor een opleiding “in de goddelicke sciencie ten fine hiernamaals binnen deser stede (d.i.; Gent) gheestelicke onderherders of herders ende pasteurs te moghen werdene ter extirpatie van den erreuren ende ketterijen nu regnerende.”

Het had alles niet gebaat. Trouwens, de magistraten waren weinig te vinden voor de uitvoering der plakkaten en voor het ondersteunen der inquisitie, die afbreuk deden aan hun eeuwenoude autonomie.

De inquisitor Titelman, stond dan ook praktisch alleen met zijn grootscheeps offensief

tegen de Hervormden.

Op zijn weg ontmoette hij de hardnekkige weerstand van de in hun bestaan bedreigde protestantse groeperingen - zowel Calvinisten als Mennisten en Lutheranen - en stuitte hij tevens op de afkeer van de totale bevolking, wier belangen maar pover werden gediend door de steeds aanhoudende emigratie.

Een naamloos gebleven manifest van Hondshoote - vermoedelijk opgesteld door een groep teruggekeerde emigranten - legde er in 1561 voor de eerste maal in het gedrukte woord de nadruk op, dat het onbesuisd optreden van Titelman en zijn helpers de voorspoed uit de steden dreef. Met de emigratie van 1551 en de daaropvolgende jaren was een zware inzinking van 's lands economie gepaard gegaan, waarvan een steeds toenemende levensduurte de meest pijnlijke ervaring bleek. De woede der bevolking keerde zich bepaald tegen de clerus en sloeg zelfs om in een verbeterd haat tegen Titelman.

Te Belle wierp Andries Puttemael een stok tussen de poten van het paard, waarop Nicolaas de Hondt - Titelman's rechterarm! - gezeten was, die Mahieu Quilz naar de Ieperse gevangenis overbrengen moest.

In 1557 wilde een onbekende dezelfde Nicolaas de Hondt (die Hermes Slosse aanhouden moest) met getrokken mes te lijf gaan en riep; "Ghy en zult hem nyet vanghen; Ghy en zyt gheen officier, noch vanghere!"

Het werd Titelman weldra volkomen onmogelijk nog met goed gevolg op te treden. De magistraten keken doorgaans passief toe, telkens de inquisitor een voorgenomen arrestatie moest opgeven ingevolge de dreigende houding der samengeschoolde menigte.

Erger nog, de stedelijke overheden legden een voor Titelman onbegrijpelijke traagheid aan de dag bij de bestraffing der kettters, hen door de inquisitor overgeleverd Maanden - soms meer dan een jaar! - schenen de magistraten nodig te hebben om een besluit te treffen tegenover kettters, die met het meeste vuur hun geloof voor de onderzoekrechters bleven verdedigen.

Zonder nog in het breed te willen gewagen van de talrijke ontvluchtingen uit de gevangenis, die overal in de Nederlanden werden gemeld; ook deze incidenten schenen de betrokken magistraten eerder zwakjes te boeien.

De kroniekschrijver Renon de France, handelend over de periode 1555-1561, geeft omtrent de houding der stedelijke overheid een sprekende synthese; "La plupart des officiers dissimulent avecq les sectaires et hérétiques, jusque aux anabaptistes. Aultres disent que leur conscience ne porte d'en faire justice, moingz du dernier supplice. Sy quelqu'ung est prisonnier, bien qu'obstiné, bonne partje du magistrat ne veult juger, en s'ilz jugent condamnent les pertinaces aux gallères.»

Niet alleen met de stedelijke overheden lag Titelman overhoop. Ook bij de Raad van Vlaanderen ondervond hij passief verzet.

Toen hij in 1560 geen raad meer wist met zijn gevangene Joos de Reux, wendde hij zich ten slotte tot genoemd provinciaal organisme om de rechtsprocedure te verhaasten. Als antwoord gaven de Raadsleden, dat ze daarvoor geen tijd hadden en hij zich maar moest behelpen met de daartoe aangewezen commissarissen!

Toen hij bij hetzelfde organisme op 16 Mei 1561 om meer steun verzocht, bleef zijn smeekbede totaal onbeantwoord. Vervolgens - 27 October 1561 - probeerde hij het bij Margareta van Parma. Zijn verzoek om een lijfwacht van 6 wapenknechten - kwestie van onbedreigd zijn functie waande nemen! - werd door de landvoogdes niet ingewilligd, omdat deze van oordeel was dat ze aldus een gevaarlijk precedent zou scheppen. In feite moet de beweegreden geweest zijn, dat ze terecht vreesde hierdoor de geest van verzet nog meer aan te wakkeren én bij de stedelijke overheden én bij de

bevolking.

De positie van de inquisitor in het graafschap werd nog hachelijker, nadat de Antwerpse magistraat - dank zij het krachtdadig en behendig beleid van Jacob van Wesenbeke - in 1563 een klinkende overwinning had behaald op de kerkelijke overheden: noch de tussenkomst van de inquisitie, noch die van de bisschop zouden er geduld worden. In 1564 gingen trouwens de "leden van Vlaanderen" op hun beurt tot het offensief over om de machtsgreep der inquisitie en de uitvoering der plakaten op de heresie te weren. Anderdeels verzwakte het vertrek van Granvelle - 13 Maart 1564 verliet hij Brussel - aanzienlijk de macht van Margareta van Parma.

Inderdaad, de nationale adel zou het niet laten bij een eerste overwinning. Nu hun aartsvijand Granvelle voor hen de vlag had moeten strijken, ging dé adel in de schoot van de Raad van State tot een ware machtsgreep over. Steeds bevreesd voor een opstand, reageerde de landvoogdes niet, vooral omdat ze bij een eventueel conflict niet zou kunnen steunen op eigen krachten.

Logischer wijze stond de adel aan de zijde van het volk, waaruit hij immers de waarborgen van zijn macht putte tegenover de landvoogdes.

In de rangen van de nationale adel streden Egmont, Hoorn, Casembroot; personages die tegelijkertijd in hoog aanzien stonden bij het hof en het vertrouwen genoten der bevolking.

Te nauw in voeling met de poorterij om het gegronde van haar klachten te negeren, dagelijks getuigen van de emigratie die zienderogen een deerniswekkende uitbreiding kende, was de adel genoodzaakt op enerlei manier tot de daad over te gaan.

In hun "eisenkohier" zal men de grieven van het Nederlandse volk terug vinden, terwijl een eventuele nederlaag van het Spaans absolutisme *ipso facto* het gezag van de, sedert het bewind der Bourgondische hertogen, sterk verzwakte adel ontegensprekelijk zou verhogen.

Wat de eisen van de bevolking betreft, deze waren; afschaffing der bloedplakaten, afschaffing der inquisitie, grotere waarborgen voor de stedelijke autonomie, heropbeuring van 's lands economie.

Het inwilligen der eerste twee eisen zou reeds toelaten te herademen. Aldus zou de uitwijking afdoend bestreden worden; in Januari 1566 had de raadsheer d'Assonville deze geraamd op 30.000 man. Des te meer zouden deze toegevingen welkom zijn, daar de eisen gedragen werden zowel door de protestanten als de katholieken.

"Geen twintig mensen wensten het behoud der inquisitie", verklaarde de Italiaanse ingenieur Di Marchi, die tot het gevolg van Margareta van Parma behoorde.

Zelfs Viglius - één der meest verwoede verdedigers van de staatkunde van Philips II - voelde voor tegemoetkoming. Geen wonder bijgevolg dat de leden van de Raad van State (hier zetelt de nationale adel) de grote sprong hebben gewaagd, in weerwil van het verzet van Philips II. Egmont werd naar Madrid gezonden met een dubbele opdracht: hervorming van de Staat en herziening van de houding der regering in zake de bestrijding van de Hervorming.

Misleid door het groots huldebetoon en de ononderbroken vleierijen dan zijn adres, verliet de graaf de Spaanse hoofdstad heilig overtuigd dat hij het pleit gewonnen had.

Het openen van de meegebrachte brieven bracht een eerste desillusie; het politiek probleem zou later onderzocht worden; aan de plakaten mocht niet geraakt worden!

Het waren de voorboden van de ieder hoop vernietigende brieven van 17 en 20 October 1565, uit het bos van Segovia Verzonden: inquisitie, plakaten, Raad van State, alles werd door Philips II taboe verklaard.

Nauwelijks had Margareta van Parma, na een week talmen, de inhoud dezer beruchte brieven ten slotte toch openbaar gemaakt of daar steeg door de Nederlanden een storm

van protesten op, waartegen de landvoogdes volkomen machteloos stond.

De leiders van de nationale adel verborgen geenszins hun verbolgenheid omtrent de onverantwoordelijke beslissing van de Spaanse vorst.

Voor het volk was het nieuws uit Segovia olie op het vuur. Bij honderden werden pamfletten verspreid, waarin de auteurs de koning en zijn politiek scherp hekelden. In de grotendeels katholiek gebleven gewesten - zoals Namen - stegen eveneens stemmen op tegen het behoud der Spaanse inquisitie.

Waren de Hervormden in de uitoefening van hun cultus bedreigd, de katholieke poorters gevoelden evenzeer de terugslag der economische ontreddeering in de vorm van de steeds toenemende levensduurte.

In Juli 1565 werd op de geheime samenkomst te Spa de basis voor innige samenwerking gelegd om ten strijde te trekken tegen de Madrileense politiek. De brieven uit Segovia - die de handhaving eisen van de bestaande plakaten en de gevestigde instellingen - hadden die strijd onvermijdelijk gemaakt.

November 1565! Het Eedverbond van de adel werd opgericht, ingevolge de oproep van Hendrik van Brederode en Filips van Marnix van St. Aldegonde. Op 5 April 1566 boden de edelen van het Eedverbond hun verzoekschrift aan! De deputatie was vergezeld met 2 à 300 ruiters, afkomstig uit alle streken van het land. De landvoogdes ontving ze en trachtte zich zo goed mogelijk uit deze delicate situatie te redden; aan de ene zijde de niet begevende machtspolitiek van Philips II, aan de andere zijde de kordate houding van het Nederlandse volk, waarvan de reactie volgens haar niet uitblijven zou!

De deputatie werd niet bepaald afgescheept, doch verkreeg evenmin voldoening; de landvoogdes zou de uitgebrachte wensen aan de koning overmaken, doch wenste zich niet verder te verbinden noch de houding der afvaardiging te beamen.

Nog diezelfde avond vergaderden al de edelen van het Eedverbond in het paleis van Kuilenburg. Ten dis geschaard, zagen zij er eerder eigenaardig uit; de meesten waren in het bezit van bedelzakken. Mogelijke verklaring voor de woorden: "Vrees niets, Mevrouw, het is maar een bende Geuzen!", die de graaf van Berlaymont zou uitgesproken hebben, op het ogenblik dat de afvaardiging het rekest overhandigde?

Wat er ook van zij, een zaak valt niet te betwisten; gedurende het feestmaal namen de vergaderden de naam "Geuzen" aan, naam die van dan af een grote populariteit zou verwerven. Hierbij mag evenwel niet uit het oog verloren worden, dat de benaming "Geuzen" geen homogeen geheel dekt.

Rekening houdend met de oorsprong zelve van het Eedverbond en met het gemeenschappelijk verzet der bevolking tegen de Spaanse politiek, dringt zich het onderscheid op tussen "Staatsgeuzen" met zuiver politieke aspiraties en "Godsdienstgeuzen" voor wie slechts de strijd om de cultusvrijheid in aanmerking kwam. Spijts het matig succes der deputatie, betekende de weifelende houding van Margareta van Parma een grote stap vooruit voor het Calvinisme. Reeds op 20 April werd een zgn. verklaring van de ridders der Orde verspreid, volgens welke de Hervormden niet langer meer lastig zouden gevallen worden.

Dit onjuist bericht werd voor ware munt doorgegeven, te meer daar men niet beter wenste. In verscheidene steden was het edict van 1556, dat regelmatig om de zes maand moest afgekondigd worden, sedert 1565 volledig in de vergeethoek geraakt.

Margareta van Parma werd met correspondentie overstromd: uit alle hoeken van het land stelden de stedelijke overheden haar de vraag wat er met de gevangenen "wegens heresie" moest aangevangen worden.

Sedert 1565 had men de executies gestaakt. Doch nu liet menige magistraat de gevangenen vrij van het ogenblik dat ze verklaarden tot het Katholicisme terug te

keren.

Hieruit was wederom een drukke briefwisseling ontstaan, omdat de steden waar dergelijke vrijlatingen niet waren geschied ten eerste bij de landvoogdes aandringen om bevestiging van het bericht te verkrijgen ten einde op hun beurt tot een identische maatregel over te gaan.

Alhoewel Margareta buiten het Rooms Katholicisme geen enkele godsdienst erkende en de “ongelovigen” slechts duldde op voorwaarde dat ze de openbare rust niet verstoorden, hield de Calvinistische druk aan. De predikingen “in ’t groene” ruimden de plaats voor de samenkomsten in de stad; de schepenen ontvingen de ene Calvinistische deputatie na de andere, die alle bleven aandringen om over behoorlijke gebouwen voor hun eredienst te kunnen beschikken. Te Gent verzamelde men gelden en materiaal voor de oprichting van een tempel; overal trachtten de Calvinisten beslag te leggen op kerkgebouwen hunner tegenstrevers.

De Calvinistische fractie van het Eedverbond overvleugelde aldus schier onopgemerkt de “Staatsgeuzen”. Doch op zijn beurt moest de adel de vlag strijken voor de macht der consistories, die alle een deknaam bezaten; te Armentières “de Knop”, te Rijsel; “de Roos”, te Antwerpen; “de Wijngaard”, te Valenciennes “de Arend”, te Gent; “het Zwaard”.

Tevens is thans een merkwaardige kentering ingetreden in de Hervormingskringen! Tot ± 1560 had de strijd in het teken gestaan van de rivaliteit tussen de verscheidene confessies: Hervormde tegen de katholieke of nog: de reformatorische onderling. Na 1560 raakte die strijd op het achterplan en was het een strijd op leven en dood geworden tussen het machtig, sterk georganiseerd Calvinisme en de zich hardnekkig verdedigend Rooms Katholieke Kerk (gesteund door Philips II).

Genève stond tegenover Rome. Eén der slagvelden van deze ongenadige strijd lag in ons land. Vele leiders van het “Vroeg-Calvinisme” werden te Genève geschoold. In Frankrijk hielden de Hugenoten stand tegen het Huis der Valois, dat zelf, om staatkundige redenen, te velde trok tegen de Spaanse Habsburgers.

Te Antwerpen hadden zich de Franse predikanten. Francoi du Join (of Junius) en Pellegrin de la Grange gevestigd stevige waarborgen voor een degelijke uitstraling van het Calvinisme; de metropool, waar de vreemde kooplieden legis waren, en de regeringscontrole moeilijk vol te houden was, was het uitgelezen gebied voor de oprichting van een alle: *centraliserend organisme*.

Indien aangenomen wordt dat de Antwerpse gemeente een leidende functie heeft bekleed over al de Zuid-Nederlandse zustergeroeperingen, dan mag hierbij niet vergeten worden dat die leiding nooit van bindende kracht is kunnen zijn voor de aangeslotenen. O. i. heeft Antwerpen zijn voornaamste invloedssfeer gekend in het hertogdom Brabant, maar bleven de consistories in het graafschap Vlaanderen hun autonomie bewaren. Antwerpen is de stad geweest waar de Calvinistische gemeenten tot één groot geheel werden samengebundeld; hier werden de richtlijnen verstrekt om met het grootst mogelijk succes het gemeenschappelijk opzet - de victorie van het Calvinisme op de tegenstrevers - te doen slagen. In de schoot van de Antwerpse consistorie kwamen ander deels de verslagen binnen uit de zustergemeenten.

Tussen deze twee polen - het ontvangen der richtlijnen en het uitbrengen van het verslag! - speelde de ruime bewegingsvrijheid der op autonomie beluste gemeenten (vooral in het Vlaamse graafschap).

Na de Calvinistische kernvorming in het midden van de adel na de machtsgreep der consistories (die de invloed van de adel in de schaduw hadden gesteld) kende het Calvinisme nog een derde kenschetsende manifestatie.

Te Antwerpen deed zich een nieuw initiatief gelden in de vorm van de stichting ener

groepering der handelaars. Beïnvloed door Marnix van St. Aldegonde, die reeds ruim tot het succes van het Eedverbond had bijgedragen, groepeerden aldaar gevestigde kooplui zich met als programma; vernietiging van de inquisitie en behoud van 's lands privileges.

Waarschijnlijk bepaalde zich dit nieuw "eedverbond" niet bij Antwerpen, maar kende het vertakkingen in tal van andere steden; in die zin schreef althans Margareta van Parma aan Philips II (4 Mei 1566). In 1566 waren aldus al de bestaande klassen der bevolking aangesproken geworden door de Calvinisten, nl.; het woelige nijverheidsproletariaat, de welgestelde poorterij, de kapitaalkrachtige kooplui, tot de invloedrijke adel toe.

Deze gehele verspreiding viel samen met de terugkeer van talrijke emigranten uit Engeland en Frankrijk; dat deze emigranten, te voren van hun bezittingen beroofd, ernstig verbitterd waren tegen al wie ook maar katholiek was, lag voor de hand. Voor het Calvinisme waren de Nederlanden een ruim arbeidsveld geworden, waar echter weldra een nijpend tekort aan onderlegde krachten werd vastgesteld. Afgevaardigden werden naar het kasteel van Châtillon en Genève gestuurd met de bede nieuwe predikanten te bezorgen; aan de kandidaten zou de verzekering gegeven worden, dat de reiskosten voor de rekening der consistories kwamen en dat ze tevens een lijfwacht en een degelijke rente toegezegd kregen.

Politiek gesteund, sociaal gedragen en geestelijk sterk uitgerust, bereikte het Calvinisme in 1566 - en met deze stroming de Hervorming - een machtige invloed onder het Nederlandse volk.

Te Antwerpen waren het 13 à 16.000 toehoorders - Granvelle had vroeger reeds beweerd dat er zich in de metropool meer Calvinisten bevonden dan te Genève zelve! -; te Gent 5 á 6.000 ; te Brugge 4 á 5.000 ; in het Doornikse 3 á 4.000 ; in Zuid-Vlaanderen, te Bergen, te Vilvoorde en Brussel ging de ene massavergadering na de andere door. In laatstgenoemde stad hoorde Margareta van Parma herhaalde maal de strijdleus "Ieve de Geuzen" weerklinken.

Het nieuws dat de koning eerstdaags zelve naar de Nederlanden komen zou had voor gevolg, dat het verzet vaster vorm verkreeg en de leiders, die een militair opzet vreesden, uitzagen naar het aanwerven van legers om de geduchte Spaans benden te bestrijden.

Paniekstemming was er onder de bevolking niet. Hier - zo schreef Morillon op 23 Juni 1566 - wordt er alom beweerd "dat de koning nooit Brabant zal betreden".

Oranje, die kalm was gebleven en naar de meest gunstig oplossing zocht, ging op verzoek der landvoogdes naar Antwerpen om hier de rust te herstellen. Aldus was de Prins niet aanwezig op de bijeenkomst te Sint-Truiden, waar de vergaderden besloten geweld met geweld te beantwoorden. Waren op deze bijeenkomst vertegenwoordigd de adel, de predikanten (Modet, de meest markante figuur in Vlaanderen was er aanwezig), de Antwerpse en Doornikse handelaars, de Franse Hugenoten.

De zaak der Geuzen scheen een mooie toekomst toegezegd ondanks de steeds hogere eisen der Calvinisten bleef het antspaans blok behouden; de buitenlandse hulp werd als vals beschouwd.

Op 30 Juli 1566 begaven zich twaalf eedgenoten - aangeduid op de samenkomst te Sint-Truiden en te Brussel spottenderwijs "de twaalf apostelen" genoemd - bij de landvoogdes om deze een tweede rekest te overhandigen. De inhoud van het verzoekschrift kwam hier op neer; al de leden van het Eedverbond zouden zich onder de leiding stellen van Oranje, Egmont en Hoorn en dit tot de eerstvolgende bijeenkomst van de Staten-Generaal. Praktisch betekende dit een duidelijk positie nemen tegen het Spaans absolutisme en de definitieve consecratie van een

Calvinistische suprematie.

Margareta van Parma, die zich niet sterk genoeg waande met de hulp der katholieke leiders (Mansfeld, Aarschot, Berlaymont Arenberg, Meghen en Noircarmes), wenste niet volledig te breken met de oppositie en verklaarde na 28 Augustus - dag waarop de Gulden-Vliesridders zetelden - antwoord te geven. De omstandigheden snelden haar ter hulp. Want 28 Augustus zou het tij in haar voordeel keren.

Het normaal verloop van de politieke strijd tussen de nationale krachten - beheerst door het Calvinisme - en de absolutisch-gerichte Philips II (in dienst van het Rooms-Katholicisme), werd brutaal onderbroken door de Beeldenstorm.

§ 4. - DE BEELDENSTORM EN ZIJN ONMIDDELLIJKE GEVOLGEN (1566).

Menig kerkhistoricus heeft zich met de studie van de Beeldenstorm reeds ingelaten; deze episode uit de Hervormingsgeschiedenis is nochtans betwist gebleven. Ziehier de feiten, zoals ze door de documenten bekend zijn geworden.

Op 10 Augustus 1566 werd in de Sint-Laurenskapel te Steenvoorde (nabij Cassel) de beschermheilige gevierd; bij deze gelegenheid was er een machtige volkstoeloop. Hiervan maakte een Vlaams predikant, Sebastiaan Matte, gebruik om de massa toe te spreken. Vermoedelijk deed hij tijdens zijn rede een bijzonder scherpe uitval op de heiligenverering en eiste hij de snelle verdwijning dezer afgoderij. Hoe ook, na de prediking trok een groep de Sint-Laurenskerk binnen en vernielde er de beelden en de sieraden.

Diezelfde dag, eveneens na afloop van een preek op het kerkhof te Richebourg, werd in het Calvinistisch Lalleue overgegaan tot handtastelijkheden op de persoon van de plaatselijke Roomse priester.

Op 13 Augustus kwam Bellem aan de beurt, de 14e zetten de beeldstormers hun vernieling voort in de abdij van Wevelgem en te Poperinge.

Op 15 Augustus 1566, vierde de beeldstormerij hoogtij; op verscheidene plaatsen beweerden de aanvoerders van hoger hand voor de uitroeijing der afgoderij gemandateerd te zijn; Ieper, de abdijen der Duinen, van Phalempin, van Veurne, van Mesen, van Loos, van Marguette, van Vormezele en van Eversham moesten er aan geloven.

En nog ging de storm niet luwen: op 18 Augustus brak hij los over Oudenaarde, op 20 Augustus over Antwerpen, op 22 Augustus over Gent, op 23 Augustus over Doornik, op 27 Augustus over Edingen.

Deze uitpattingen riepen andere buitensporigheden in het leven. Zo vertelde de katholieke kroniekschrijver Marcus van Vaernewijck, dat vaders hun kinderen de kerken binnenleidden en het jonge volk met hamertjes de beelden lieten stuk slaan, "voort die kinderen ghechten ende spotten met die beelden, stelden se in veel plaetsen up tstrate ende spraken "roup: vive le gue's ofte wij onthoofden u!"

Slechts in enkele gemeenten bleef de magistraat de toestand meester; dit was het geval te Brugge, Bergen, Kamerijk, Rijsel Dowaaï, Atrecht en Béthune.

Volgens de teksten der "justificaties" "die de magistrater der in de beeldenstorm betrokken steden op bevel van Alva moesten indienen bij de Raad van Beroerte. bezweek de over, beid voor de overmacht.

Tot zo ver de officiële bescheiden.

Over de feiten zelve bestaat er geen meningsverschil. De betwisting gaat over de verantwoordelijkheid van de kerkvernieling, die het onherstelbaar verlies van talrijke kunstschaten voor gevolg had. De katholieke kerkhistorici, die nog getrouw blijven

aan de versie van Kervijn de Lettenhove, stellen de beeldstormerij voor als deel uitmakend van een vooraf vastgelegd plan 15 Augustus was de dag, vooraf bepaald door de Calvinistische leiders, waarop de vernieling zou ingezet worden.

Onder “Calvinistische leiders” verstond men eerst de edellieden; vervolgens droeg men de verantwoordelijkheid van de beeldenstorm op de predikanten over.

Onderzoeken we eerst het standpunt ingenomen door de adel Eensgezind hebben de hoofden dit geweld afgekeurd. De afkeuring voorstellen als de enig mogelijk houding na de mislukking van het opzet, is verkeerd; het ware het politiek door zicht van onze nationale Calvinistische leiders miskennen.

Laatstgenoemden moeten geweten hebben dat een beeldenstorm allesbehalve hun poging zou dienen. Dat de kerkvernieling fataal de afscheiding van hun katholieke standgenoten voor gevolg moest hebben, lag voor de hand. Aanzetten tot de beeldstormerij op het ogenblik dat alle krachten der natie nodig waren om het Spaans absolutisme met kans op succes te bestrijden, ware onzinnig geweest.

Of de consistories dan in aanmerking kwamen?

Ook deze hadden er geen belang bij op de beeldenstorm aan te sturen. Er dient niet over het hoofd gezien dat, op een algemeen plan gesteld, de Calvinisten nog ruim in de minderheid waren, des te meer daar ze voor de kerkvernieling niet konden rekenen op de medewerking der duizenden Doopsgezinden.

De consistories kunnen dus niet zodanig het hoofd verloren hebben om door een niets renderende vernieling het risico te lopen buiten de wet gesteld te worden. Al was het maar, dat ze de passende les zouden getrokken hebben uit de noodlottige gevolgen, die de wederdopers hadden getroffen na de Munsterse mislukking.

Bijgevolg bestaat er geen reden om de verklaringen én van de adel, én van de consistories in twijfel te trekken, wanneer beiden met klem de verantwoordelijkheid van de beeldstormerij afwezen.

Doch hoe dan objectief die betwiste verantwoordelijkheid verklaard?

De historische waarheid wordt alleszins geweld aangedaan, indien de beeldenstorm uitsluitend voor rekening komt van landlopers, beroepsdieven en onbetaalde huurlingen; het ware een theorie in het leven roepen, die al even strekkingsvol zou zijn als degene die hierboven besproken werd.

Laten we even terugkeren naar dat bewuste Wonderjaar!

Onze toenmalige voorouders leefden alsdan in een uiterst bewogen tijd. Vlaanderen, aangewezen op het textielbedrijf, maakte een ongehoorde crisis door. Begin Augustus waren er 8.000 werklozen in het Oudenaardse alleen. Enkele dagen te voren - einde Juli - kwamen 200 landlopers op de markt te Ieper bijeen om werk te vragen en dreigden, indien geen voldoening werd bekomen, de stad te plunderen.

De levensduurte nam steeds grotere afmetingen aan. De ontevredenheid van het volk werd immer dreigender. Ter illustratie, een toneel op de Koornmarkt te Gent enkele uren voor de kerkvernieling

Op 21 Augustus was er verkoopdag van graan. De boeren verschenen er evenwel met een geringe hoeveelheid koren, hetgeen de gemoederen al onmiddellijk aan het gisten bracht. Bovendien werden er onder de toegestroomde menigte namen genoemd van handelaars, die zich aan “voorcoop” plichtig hadden gemaakt, d.w.z. graan hadden opgekocht vóór het op de markt verscheen

Toen de geestelijken van het “Rijke Gasthuis”, het gewoonterecht getrouw, met hun lepel verschenen om uit iedere zak het hun toegezegde deel te scheppen, begonnen verbolgen vrouwen hevige dreigementen aan het adres der bevoordeligen te sturen. Sommigen zelfs voegden de daad bij het woord en sloegen er met hun sleutelbos op los, zodat de geestelijkheid in allerijl vluchten moest. Slechts nadat de voornaamste

schuldigen onder de “voorcopers” achter slot en grendel waren gezet en de verdoken waar op de markt verscheen, slaagden de stadsofficieren er in de orde enigszins te herstellen.

Uit dit incident kan niet alleen een - trouwens niet betwiste - nijpende voedselschaarste afgeleid worden, doch blijkt eens te meer het zwakke aanzien der geestelijkheid bij de bevolking.

Daarenboven was de clerus het mikpunt van de grieven der Hervormden, ingevolge hun actieve deelneming aan de proces: sen tegen de “ketteren” ingespannen. Voegen we daarbij nog de weifelende houding der stedelijke besturen, die niet zelden in openlijk conflict leefden met de inquisitors.

De stadhouder, graaf van Egmont, zelf schipperde tussen de uitdrukkelijke bevelen van Brussel en de steeds sterker wordende eisen der Calvinistische groeperingen in het graafschap.

In deze atmosfeer van onzekerheid, waar de verantwoordelijke overheid niet doortastend optrad (het edict van 1556 werd niet hernieuwd) en de verbitterde bevolking hunkerde naar een snelle verbetering, predikten Hans Modet, Sylvanus en tal van anderen. Hun duizenden toehoorders bestonden voor een groot deel uit arbeiders en arme lieden. Velen hadden zich slechts gedurende de allerlaatste jaren in de rangen van de Calvinisten komen scharen. Of er onder die duizenden nieuwe toegetreden wel altijd van diepgaande, innige bekering sprake is geweest, is niet van alle twijfel ontbloot.

De predikers leefden dagelijks het leven van het volk mede, kenden dientengevolge de aspiraties der Vlamingen en werden Meegesleurd in die roes om kost wat kost tot betere tijden te geraken.

De tijd was rijp voor machtsgrepen...

In 1530 kende Luik de opmars van een zich verongelijkte gevoelende massa.

In 1539 brak te Gent het oproer der Creesers los.

In 1566 kon het moeilijk anders of de volkswuede zou weer van zich doen horen!

De predikanten wezen op de afgoderij van de beeldencultus in de kerken, op het gedrag van de geestelijkheid; de volkswuede ontlastte zich op de Kerk, waarin de oorzaak van alle kwaad werd gezien. Geen enkele wenk van Egmont, geen enkel bevel van een consistorie was bij machte het naderend onheil af te weren. Trouwens, vele aanstokers der beeldstormerij zijn overtuigd dat er dient opgetreden tegen de afgoderij van de Roomsens.

Te Armentières, Estères, Belle en Doornik, nemen de predikanten actief deel aan de kerkvernieling. Vooraanstaande leden der gemeente staan eveneens hun man; zo de schout Roelof Stakenbroek te Lier, Jean Says te Doornik, Traisnel te Saily, de Wattedepates te Laventhie.

De beeldstormerij is een uiting van een verontwaardigde massa, die in de kerkvernieling haar gemoed heeft kunnen luchten, hiertoe aangezet door ophitsende predikingen, de enige waaraan ze gehoor kon verlenen.

De hoofdaanval van het Calvinisme van 1560-1566 bedoelt de vernietiging van de afgodendienst.

De prediking - de verklaring van H. Modet laat in dit verband geen twijfel bestaan - heeft meermalen dit thema behandeld. Het enige waartegen de verantwoordelijke predikanten zich met klem verzetten, was de betichting van plundering. Te Gent en te Doornik, alsook in Zuid-Vlaanderen verplichten zij de beeldstormers het zilver en het goud aan de magistraten over te maken.

Indien de reeks van executies van beeldstormers wordt onderzocht, stelt men vast, dat degenen die in het bezit van kerf schatten bevonden werden, ofwel landlopers en

dieven, ofwel onbetaalde huurlingen waren, die met de Hervormde godsdienst niets te stellen hadden.

Wat de landvoogdes betreft, sedert 17 Augustus over de toestand te Kortrijk ingelicht, deze zette een totaal nieuwe politieke koers in. Zij keerde zich van de Calvinistische adel af en leunde voortaan aan bij de katholieke edellieden, onder welk zij Pieter Ernst van Mansfeld de voorrang verleende.

In de steden waar het Calvinisme gevestigd was, liet zij de uitoefening van deze godsdienst toe in afwachting dat Philips II zich nader zou uitgesproken hebben. Toch eiste de landvoogdes dat de Calvinisten in stilte zouden werken. Waar de Hervormden nog geen burgerrecht hadden verkregen, ontvingen zij geen vergunning voor hun prediking.

Onder de bevolking is ieder samengaan nu uitgesloten. Opgeschrikt door de Beeldenstorm, misnoegd door de aanmatigend toon van sommige Calvinisten, trekken de katholieken zich uit het verbond terug. Voortaan krijgt de uitdrukking "geuzen" een wel bepaalde betekenis: *ze wordt synoniem van Calvinisten.*

Hetzelfde verschijnsel doet zich voor in het Eedverbond. De katholieke ondertekenaars verlaten hun vroegere Calvinistische bondgenoten.

Wat Oranje betreft, deze heeft ingezien dat moeilijke tijden in 't verschiet zijn. Hij beseft ten volle dat Philips II niets zal gespaard laten, niet alleen om wraak te nemen over de beeldstormerij, maar zal alles doen om alle antispaanse en antikatholiek elementen voor eeuwig het zwijgen op te leggen. De prins aanvaardde nochtans niet onmiddellijk de leiding te nemen van het antiroomse blok.

Terwijl Margareta sterker aandrang om slechts het Rooms Katholicisme toe te laten kan ze maar geen vat krijgen op Antwerpen, waar Oranje de scepter zwaaide, op Doornik en op Valenciennes, waar Guido de Bray en La Grange de leiding over het gemeentebestuur hadden bemachtigd.

Toch ging Margareta verder in haar poging om het Spaanse gezag te herstellen. Dank zij Noircarmes en Philips van Lannoy wordt het militair opzet van Lodewijk van Nassau en Jan van Marnix te Austruweel gestuit, terwijl Oranje onze gewesten voor het graafschap Nassau verlaat.

Margareta en Mansfeld overwinnen. Zij willen nu terugkeren naar een vredelievende politiek, doch Philips wil er niet van horen. Op 30 December 1566 stelt hij Alva aan, om met Spaanse troepen op de Nederlanden af te gaan.

HOOFDSTUK II

Herstel van het antispaans blok en nieuwe vooruitgang der Hervormingsgedachte (1567-1576)

OVERZICHT

De hertog van Alva ving zijn beheer in de Nederlanden aan op een ogenblik, dat meerdere voordelen (af scheiding der katholieke leiders, nadelige gevolgen van de beeldenstorm voor de expansie van het Calvinisme) het herstel der R. K. kerk mogelijk maakten.

Zijn dictatoriaal optreden misnoegde evenwel de adel en de geestelijkheid. Zijn economisch programma bezorgde hem het verzet der poorterij, terwijl het instellen van de Raad van Beroerte de ganse bevolking tegen hem en het Spaans regime in het harnas joeg. Ingevolge deze onverwachte samentrekking van alle nationale krachten, moest Philips II de beruchte landvoogd terugroepen.

Alva's opvolger, Requesens, kon dit hersteld antispaans blok niet tot splitsing brengen. In deze Spanje gans vijandig gezinde Nederlanden kregen de Hervormde confessies een nieuwe kans voor gemakkelijke leerverspreiding.

§ 1 ALVA'S BEWIND (1567-1573)

Hevige voorstander van een absolute koninklijke macht en verwoed vijand van de protestanten, is het met grote geestdrift dat don Ferdinand Alvarez de Toledo, hertog van Alva en markies van Soria, zich aan het werk zette om de opdracht van Philips II naar de letter uit te voeren. Deze opdracht is aldus samen te vatten: *vestiging van een volledig vorstelijk absolutisme en vernietiging der Hervorming.*

De positie der landvoogdes werd dientengevolge onhoudbaar. Margareta van Parma wenste geen medeplichtigheid in 's land verknechting op politiek en godsdienstig gebied, die rechtstreeks leiden moest tot een nieuw verzet en een nieuw bloedbad.

Op 29 Augustus 1567 wendde ze zich tot Philips II met verzoek haar uit haar ambt te ontslaan; nadat ze in October voldoening had verkregen, verliet Margareta einde December ons land om zich naar Italië te begeven.

In tegenstelling met Margareta van Parma, die nooit over een sterke legermacht had kunnen beschikken, was de macht van Alva van meet af sterk gevestigd wegens de aanwezigheid van zijn tercios, wier getalsterkte 20.000 manschappen bedroeg. Hierdoor was het hem mogelijk zijn plan uit te werken.

Zijn eerste daad was het nationaal verzet onthoofden. Inderdaad, op het ogenblik dat de bevolking met ontzetting was geslagen, beroofde hij ze van haar leiders; op 9 September 1561 worden de graven van Egmont en van Hoorn te Brussel, er burgemeester van Straelen te Antwerpen gearresteerd. Zij worden op 5 Juni 1568 op de Grote Markt te Brussel geëxecuteerd.

De daaropvolgende dagen - van 9 tot 13 September -- word de Raad van Beroerte ingericht.

Volkomen beheerst door het beruchte Spaanse trio - De Rio, Vargas en Roda -, is deze Raad een uitzonderingsrecht bank, die de bestaande gerechtelijke instanties volkomen negeert. Zijn bevoegdheid bestaat in de voorbereiding der vonnissen van alle gevallen van ketterij en majesteitsschennis. Dientengevolge werd een ruim veld van

schuldigen bestreken; al wie gemoeid was met het protest tegen de inquisitie en de plakkatens, alle Hervormden, al wie zelfs anoniem verklikt werd. De Raad van Beroerte, weldra Bloedraad genoemd, werd niet alleen gevreesd door de Hervormden, maar tevens verafschuwd door de katholieke poorters. Dienaangaande is hetgeen hierna volgt bijzonder kenschetsend.

Op 10 April 1568 ontving de Brusselse magistraat een anoniem schrijven van een aantal katholieke poorters van Brussel, waarin zij Martin van der Linden aanklaagden. Deze Martin van der Linden, zo werd in het schrijven verklaard, stond in bestendig contact met vooraanstaande Calvinistische leiders in Frankrijk, Vlaanderen, Holland en Zeeland. Deze Brusselse poorter liet men zo maar vrij rondlopen op een ogenblik dat de Calvinisten in de stad beweerden, dat, eer er tien dagen verstreken zouden zijn, er grondige wijzigingen zouden intreden in hun voordeel. De anoniem gebleven schrijvers drongen ook ten eerste aan dat de overheid Martin van der Linden zou aanhouden doch... eisten uitdrukkelijk dat men hem niet aan de Spanjaarden zou overleveren! Daarenboven zou het volstaan hem in "une bonne et doulce garde" te houden en, mocht hij zijn Calvinisme afzweren, zo kon de magistraat hem gerust op vrije voeten stellen.

Met het doodvonnis of de "eeuwige verbanning" bij verstek, werd de verbeurdverklaring der goederen uitgesproken. Geen wonder dus, dat Alva in 1573 beweren kon dat de confiscatie 500.000 dukaten rente aan de schatkist had bezorgd. (Over de terechtstellingen moge hier verwezen worden naar dl, III, waar dit aspect van de Raad van Beroerte belicht wordt).

Dit schrikbewind verwekte een toeneming in de uitwijking. Wie van zijn aanhouding overtuigd was of ze zelfs maar vermoedde, zocht zijn heil in het buitenland.

Arbeiders en vissers gingen hun activiteit ontplooiën te Londen, Colchester, Norwich, Southampton of Emden.

Tal van Antwerpse kooplieden trokken naar het hertogdom Kleef alwaar Wezel lange tijd de naam kreeg van; "Klein- Antwerpen".

De omvang van de emigratie naar Engeland, Frankrijk en W. Duitsland werd op 100.000 man geschat.

Velen wier middelen de uitwijking niet toelieten, dachten dat het volstond van stad te veranderen; als vreemdelingen konden ze evenwel niet lang aan de controle der stedelijke officieren ontsnappen.

Aldus opgejaagd zochten velen hun heil in Zuid-Vlaanderen en het Doornikse, waar ze zich, in het woud op de grens van Oost-Vlaanderen en Henegouwen, bij de benden der "bosgeuzen" gaan vervoegen. Hier durfden de Spaanse soldaten zich niet wagen. Nabij dit woud - thans quasi uitgeroeid - is het dat we het mooie Maria-Horebeke vinden, dat tot heden toe een Hervormde gemeente ononderbroken zag voortbestaan.

In deze bossen vonden de nieuw-aangekomenen een gemeenschap, die, verbitterd door de onverbiddelijke persecutie van Kerk en Staat, op haar beurt het geweld met geweld beantwoordde.

Af en toe waagden ze zich buiten het woud om kleine groepen Spaanse soldaten te vernietigen of om kerken en rijke abdijen te plunderen. Niet zelden namen ze priesters gevangen, die slechts na folteringen en verminkingen hun vrijheid terugkregen.

Andere uitwijkelingen namen hun toevlucht tot de zee. Lang duurde het niet om zich aan te passen en onder de benaming "Watergeuzen" traden ze weldra in contact met Zeeuwse en Friese kapers. Aldus ontwikkelde zich een kleine vloot van lichte vaartuigen, die maar al te gemakkelijk ontkwamen aan de zware Spaanse schepen die ze moesten achterna zetten,

De "Watergeuzen" plunderden waar ze de gelegenheid schoon zagen. De buit werd

zonder moeite aan de man gebracht op de markten van Engeland, Denemarken en Oost-Friesland.

Ze handelden voor eigen rekening tot 1569; nadien traden ze in dienst van Willem van Oranje, die het deel van de buit aanduidde dat ze voor de opstand tegen Spanje moesten afdragen.

Ondertussen zegevierden Alva's legers op het slagveld. Na de overwinningen bij Dalhem en bij Jemmingen, na de jammerlijke vlucht van Oranje, scheen Alva de onbetwistbare meester.

En de kerkelijke overheid én de Raad van State moesten aan zijn willekeur geloven.

Een nieuwe moeilijkheid deed zich voor. Door Philips II verwittigd dat Madrid bezwaarlijk met succes de financiering der legers kon voortzetten, wil Alva die op eigen kracht verzekeren. Evenwel, sedert Philips de Goede bezit de Staten-Generaal het privilege over de "beden" te beschikken. Ook Alva zou die weg van voor hem beslist vernederende onderhandelingen hebben moeten afleggen.

Alva wilde niettemin deze, door de privileges gewaarborgde, weg niet volgen en besloot het systeem der bestendige belastingen in te voeren. Op 21 Maart 1569 werd aan de leden van de Staten-Generaal medegedeeld dat een drievoudige belasting zou ingevoerd worden; de 100e penning, eenmaal geheven op alle roerende en onroerende goederen; verder twee bestendige belastingen; de 10e penning op de verkoop van het roerend, de 20e penning op de verkoop van het onroerend goed.

In weerwil van ieder verzet dreef de hertog zijn beslissing door. Hierdoor verhoogde het aantal emigranten. De economische crisis breidde zich steeds meer uit. De ontevredenheid werd algemeen; het antispaans blok omsloot wederom Katholieken en Hervormden (de consistories hadden inderdaad nooit de strijd gestaakt).

Op het ogenblik dat Alva verontrust is over de besprekingen van de Coligny (leider der Franse Hugenoten) met Willem en Lodewijk van Nassau, wordt hij verrast door de inneming van Den Briel in de nacht van 31 Maart op 1 April 1572; hierdoor was de rechtstreekse verbinding over zee met Spanje onmogelijk gemaakt.

Dit werd het uitgangspunt van een nieuwe reeks krijgsverrichtingen. In het Oosten verscheen Willem Van Oranje met een machtig leger van Duitse huurlingen; in het Zuiden drong Lodewijk van Nassau de stad Bergen binnen. Alva ontsnapte slechts aan de omsingeling, dank zij de uitmoording der Franse Hugenoten, bekend onder de benaming van Bartholomeüsnacht.

Bergen werd heroverd, tal van steden moesten zich overgeven. De aanval op Alkmaar bleek evenwel vergeefs, terwijl de koninklijke vloot de nederlaag leed in de Zuiderzee. Willem van Oranje trok zich deze maal niet terug in Duitsland, doch vestigde zich in het Noorden. Prins Willem Oranje is thans de verdediger van al de Nederlanden geworden tegen Spanje.

Alva viel in ongenade bij Philips II en werd door Requesens vervangen op 29 November 1573.

§ 2. - REQUESENS BEHEER (1573-1576).

De nieuwe landvoogd moest na een gelukkig begin op Mookerheide, waar hij het haalde op Lodewijk en Hendrik van Nassau, tenslotte toch aan de macht van de nieuwe Staat geloven bij de noodlottige belegering van Leiden en de rampzalige overtocht naar het eiland Schouwen.

Zijn binnenlandse politiek stond in het teken van een verzoeningspolitiek; deze openbaarde zich in de afkondiging van quasi algemene amnestie, de afschaffing van de Raad van Beroerte en de opheffing der gehate belastingen van de hertog van Alva.

Deze verzoenende houding verbrak nochtans niet de verstandhouding tussen

katholieken en protestanten.

De periode 1567-1576 betekende evenwel niet uitsluitend wedergeboorte van het antispaanse blok, ze bracht tevens Alva's politiek ten spijt, de langzame verrijzenis van de Hervormde groeperingen.

Dank zij de bewaarde bescheiden van de Raad van Beroerte wordt er vastgesteld, dat schier geen enkel plaats van enige betekenis van huidig Vlaams-België, alsook Luik en Henegouwen, verstoken bleef van de Calvinistische leer.

Het summum van de bloei werd bereikt te Antwerpen, wereldstad, te Brussel, getuige van het verzet van de nationale adel, en in het graafschap Vlaanderen, waar in stad en land de massa werd bereikt. De bloei van de Hervorming gedurende het beheer van de Spaanse landvoogd. Requesens is slechts een uitloper van de stille, doch onverdroten, arbeid, die gepresteerd werd ten tijde van Alva's schrikbewind. Enkele feiten kunnen hier volstaan; om dit nader toe te lichten.

De meest interessante fase uit de activiteit van de Raad van Beroerte, spijtig genoeg de minst behandelde, ligt na 1569 d.w.z. in de periode die volgt op de massale persecutie (die bereikte haar hoogtepunt met de massa-aanhouding van 3 februari 1568).

Zo diende de Gentse magistraat op 16 April 1572 een lijst van 52 veroordelingen in (uitgesproken sedert 2 Juni 1571), meeste uitgevaardigd tegen overtreders van de plakaten op heresie.

Op 19 Maart 1572 velde Alva het vonnis over de opstandige stad Diest. Drie dagen later werd een onderzoek ingesteld nopens de gedraging van 8 inwoners van Belle (in Vlaanderen die Jacques Vleric, ontvanger der geconfiskeerde goederen, te lijf waren gegaan.

Andere onderzoeken werden ingesteld voor bewoners van Rijsel, Aalst, Antwerpen, Templeuve, Bergen, Doornik, Mechelen, Brugge en te Tourcoing. Dit blijkt alleen al uit het register der vonnissen; het onderzoek der andere bescheiden zou deze lijst nog merkkelijk aanvullen.

Het Calvinisme bleef dus zijn verdedigers overal behouden. Alleen was er geen sprake van aan de prediking de omvat te schenken, die haar eigen was van 1564 tot 1567.

Wat het Lutheranisme betreft, dit leefde in stilte voort in grote steden en kende slechts een grote betekenis te Antwerpen waar het zich gesteund voelde door de aanwezigheid van prins Willem van Oranje, die zelf de Lutherse leer was toegedaan.

Ter gelegenheid van de strijd te Austruweel, wilden de Lutheranen het niet opnemen voor de Calvinisten en sloten - aanraden van Oranje - een akkoord met de katholieken, hetgeen de Calvinisten in de stad Antwerpen verplichtte hun geloofsgenoten buiten de stad aan hun lot over te laten.

Van eigenlijke prediking is er slechts sprake bij de Mennisten. Ze gebeurt, ofwel in de huiskamer ergens in een grote stad, of wel op het platteland, bij voorkeur in beboste streken. Zo verklaarde Jacob van de Wege, dat hij er gedurende zeven jaar in geslaagd was uit de handen van het gerecht blijven en hij zich al die tijd schuil had gehouden "bij goede vrienden hier en daer in Vlaenderen."

Uit de verklaringen van Willem Verron in Mei 1570 bleek dat de Brugse broederschap sedert 1565 nooit ophield bijeenkomsten te beleggen. In 1574 vervulde Gillis de Bruyckere in het graafschap de functie van verbindingsagent tussen de Vlaamse broederschappen en de Zeeuwse broederschap. Reeds in 1572 - dus tijdens het bewind van Alva! - een vooraanstaand Fries Mennist op rondreis in het Zuiden naar het voorbeeld van Lenaart Bouwens, circa het midden der eeuw.

Op het ogenblik dat de Reformatie betere tijden te gemoet gaat en een Calvinistische overheersing in aantocht is, heeft ook het Mennisme wederom stevig wortel geschoten

in de zuidelijk Nederlanden, althans in de Vlaams sprekende gebieden.

HOOFDSTUK III

Bloeitijd van het Calvinisme in de zuidelijke Nederlanden.

1576-1585

OVERZICHT.

De plotse dood van Requesens verraste Madrid. In afwachting van de nieuwe landvoogd was de Raad van State aangewezen voor het beheer der Nederlanden. Dit organisme - te Spaans! - werd voorbijgestoken door de Staten van Brabant, die een nationaal bewind instelden.

De komst van Don Jan stuitte de opgang van het nationalisme niet en hinderde evenmin de expansie der Hervorming. Oranje en aartshertog Matthias, tot de regeringspost geroepen, hadden af te rekenen met het religieus particularisme der Calvinisten en met het politiek particularisme van de Gentse leiders (Hembyze).

Ingevolge de nieuwe machtsgreep der Calvinisten (waarmede de vervolging der katholieke bevolking gepaard ging) ontstond er wrijving tussen de partners van het antispaans blok.

De Waalse gewesten scheurden zich af in de Unie van Atrecht, waartegen de Vlaamse dan de Unie van Utrecht in het leven riepen (1579).

Deze splitsing vereenvoudigde de taak van Alessandro Farnese, (Parma) de nieuwe Spaanse landvoogd. Geholpen door zijn militair talent, bereikte deze behendige diplomaat de onderwerping der Zuidelijke Nederlanden.

§ 1. - HET BEHEER VAN GE STATEN-GENERAAL.

De plotse dood van Requesens verwekte een politieke verwarring, waaruit kort daarop de eerste vereniging van het Calvinistische Noorden met het katholieke Zuiden tot staan kwam.

Bij gebrek aan een door Philips II aangeduide opvolger, was ipso facto de Raad van State het aangewezen organisme om het bestuur der Nederlanden in handen te nemen tot op het ogenblik van de aanstelling van de nieuwe landvoogd.

Praktisch bleek de Raad van State tegen deze taak niet opgewassen; de leden Viglius, de hertog van Aarschot, de graaf van Berlaymont, de baron van Rensselaers, Assonville, Sasbout Mansfeld waren inderdaad ofwel te oud, ofwel onbekwaam om met succes deze zware verantwoordelijkheid te dragen.

Bovendien wist Philips II dat zij, alhoewel getrouw aan het Katholicisme en aan de Spaanse monarchie, niets onverlet zouden laten, om, zelfs ten koste van toegevingen, te ijveren voor een vergelijk tussen de katholieke en protestantse blokken.

Dit was dan ook de reden waarom de Spaanse koning slechts zijn volle vertrouwen verleende aan Geronimo de Roda, die zijn vorst getrouw, van geen vergelijk met het andere kamp weten wilde; aldus werd hij tegelijkertijd door de andere raadsleden en door het volk veracht.

Het in gebreke blijven van de Raad van State gaf Willem van Oranje een enige gelegenheid om de zuidelijke Nederlanden van Spanje los te maken; de kortstondige aanhouding van de leden van de Raad van State en de staatsgreep van de Staten van Brabant waren er slechts uitingen van.

Indien de Staten van Brabant in hun revolutionair opzet hebben stand gehouden, dan is dit grotendeels te wijten aan de vernielingen en plunderingen der Spaanse huurlingen.

Na de val van Zierikzee waren de Spaanse soldaten, aan wie 22 maanden soldij

verschuldigd waren, naar het Zuiden getrokken. Daar aan hun eisen geen gehoor werd verleend, leverden ze zich aan plunderingen en baldadigheden over. Alleen in Brabant al zaaiden ze vernieling in 170 dorpen. Nadat hun tocht naar Brussel was mislukt, kenden ze meer succes te Maastricht, van waaruit ze zich naar Antwerpen begaven. Hier zetten zij de kroon op hun vandalisme; 3 dagen en 3 nachten zaaiden de soldaten dood en vernieling; meer dan 7.000 personen werden omgebracht, meer dan 500 huizen met de grond gelijk gemaakt. Deze beruchte dagen staan in onze nationale geschiedenis geboekt onder de benoeming van “De Spaanse Furie”.

Katholieken en Hervormden vergaten plots al wat ze van mekaar gescheiden hield; slechts één zaak hielden ze nog voor ogen, nl. de bevrijding van het gehate juk. Aller ogen werden voortaan gericht naar de Staten-Generaal, waarin al de provinciën van het land waren vertegenwoordigd. Sedert 19 September werden te Gent door gemeld organisme besprekingen gevoerd met de vertegenwoordigers van Holland en Zeeland. Tot dan toe hadden de beraadslagingen tot geen positief resultaat geleid. Immers, zo lang het ging om de bestrijding van het Spaans absolutisme bleef de eensgezindheid bestaan.

Doch daarbij bepaalde zich ook de verstandhouding. Eens op het terrein van de godsdienst, stonden katholieken en Hervormden scherp tegenover mekaar met hun respectieve, duidelijk omlinjende eisen. Waarop de besprekingen te Gent spaak liepen, was dus niet het vastleggen van een antispaans programma.

De moeilijkheden schudden elders; het Noorden wilde van geen herstel weten van het Rooms Katholicisme, terwijl het Zuiden de concessies aan het Calvinisme in haar gewesten tot een strikt minimum wilde reduceren.

De befaamde diplomatie van een Oranje ten spijt, zouden de onderhandelaars nog maanden lang geredetwist hebben en misschien zou zelfs een afdoende beslissing uitgebleven zijn, moest daar de “Spaanse Furie” niet losgebroken zijn die beide tegenstanders momenteel tot verzoening noopte. Hetgeen niet wegnam, dat het akkoord - de Pacificatie van Gent (8 November 1576) - overduidelijk de overhaasting verraadde.

Te Gent werd tussen de twee partijen besloten, dat ze eendrachtelijk zouden strijden voor de verwijdering der vreemd garnizoenen. Vervolgens kregen de Staten-Generaal opdracht het onopgelost gebleven godsdienstig vraagstuk te vereffenen.

In afwachting zouden de “bloedplakkaten” afgeschaft worden, de gevangenen wegens heresie vrijgelaten en aan de gevonnisten wegens deelneming aan de troebelen hun verbeurd verklaard bezit teruggegeven worden.

Bij dit laatste punt werd reeds een voorbehoud gemaakt nl. wat betreft de gewezen eigenaars van kerkelijke goederen in Holland en Zeeland! Hier zullen de aanspraakmakenden geen al te grote honger aan de dag leggen. “Een redelycke alimentatie” zal in aanmerking dienen genomen op de volgende vergaderingen van de Staten-Generaal.

Hierbij kwam dan nog dat de noordelijke provinciën er op stonden hun munt te verdedigen en de wens uitdrukten dat “de generaliteyt van alle de Nederlanden” het nodige zou doen om de financiële inspanning van Willem van Oranje, gevolg der veldtochten, tegemoet te komen.

Bovendien was er van eigenlijke “godsdienstvrede” nog geen sprake, zodat de Pacificatie niet meer kon zijn dan een voorlopige overeenkomst, die eerder zwak uitgerust was om met succes de onvermijdelijk nakende moeilijkheden te overwinnen.

§ 2. - BESTUUR VAN DON JUAN (1576-1578).

Pas was de Pacificatie van Gent ondertekend geworden of men kreeg kennis van de aankomst in Luxemburg van de nieuw aangestelde gouverneur-generaal; Don Juan van Oostenrijk (bastaardkind uit de kortstondige betrekkingen van keizer Karel V met Barbara Blomberg).

De nieuwe landvoogd stond al onmiddellijk voor een groot probleem. Ofwel moest hij de Pacificatie van Gent erkennen, ofwel zijn gezag met de wapens opdringen. Doch Philips II's opdracht luidde; uitroeiing der ketterij en de oorlog vermijden. Don Juan richtte zich allereerst tot de Raad van State, maar deze verklaarde zich eensgezind met de houding van de Staten Generaal.

Gelukkig voor hem ontstond in dit organisme tweedracht er vormde zich hier een groep, die met Oranje's leiding niet volledig instemde en tevens de toenemende Calvinistische druk vreesde. Deze partij boekte succes met haar politiek door het instellen op 9 Januari 1577 van de "Unie van Brussel". Oppervlakkig beschouwd is het nieuw akkoord slechts een bekrachtiging van de Pacificatie van Gent.

Er wordt immers in het Brusselse traktaat uitdrukkelijk gewag gemaakt van het eenparig besluit der ondertekenaars om zich als één man te weer te stellen "tegen de verdrukking der Spanjaards... op straf van vervallen te zijn van adel, van naam, van wapens en eer, vóór God en een iegelijk aangezien te worden voor meinedigen, trouwelozen en vijanden van ons vaderland en immer aangetekend te staan wegens eerloosheid en lafheid".

In feite echter wilde dit traktaat de belangen der Calvinisten - voornamelijk in het Zuiden - op een beslissende wijze kelderen. De tekst van de Unie van Brussel laat geen twijfel bestaan. Vóór alle andere redenen (zoals verjagen der Spanjaarden en behoud van 's lands vrijheden), werd als noodzaak van de vrede gegeven; "Et ce pour la conservacion de nostre sainte foy et religion catholique apostolicque romaine".

Voor de Zuid-Nederlandse Calvinisten was dus in feite schier alles te herbeginnen. Hun verbittering steeg ten top, toe Staten-Generaal met Don Juan het "Eeuwig Edict" te Marche, ondertekenden op 12 Februari 1577.

De landvoogd werd op 12 Mei 1577 feestelijk te Brussel onthaald, doch de weerstand openbaarde zich steeds sterker. De onderhandelingen tussen Don Juan en Oranje vloten niet. Weldra voelde de landvoogd zich bedreigd en wilde zich in veiligheid stellen. Op 24 Juli bemeesterde hij het kasteel te Namen, doch meteen kwam hij in openlijk conflict met de Staten-Generaal.

Dit militair opzet verenigde eens te meer de ontevreden Calvinisten met de verbitterde katholieken en maakte de plaats vrij voor Oranje, in wie het Zuiden thans onomwonden de bevrijder van het Spaanse juk begroette: te Antwerpen en Brussel werd hij feestelijk onthaald (September 1577).

§ 3. -- DE RELIGIEVREDE (1578).

De Staten Generaal stelden (8 December 1577) aartshertog Matthias, broeder van keizer Rudolf II, als gouverneur aan verleende de prins van Oranje de titel van "ruwaert" van Brabant.

Nu er opheldering was gekomen in de politieke toestand drong zich het godsdienstprobleem eens te meer in het middelpunt der belangstelling. Reeds de 10e December 1577 werd een nieuwe Unie van Brussel aangenomen, die van de eerste af

week door haar verlies van het katholiek cachet.

Doch in tal van steden was het Calvinisme bijzonder machtig geworden, waardoor de eisen van de Calvinisten steeds omvangrijker werden; ze willen thans de twee godsdiensten op voet van gelijkheid brengen.

Op 22 Juni 1578 bood men don Matthias een rekest aan - tegelijkertijd in het Nederlands en het Frans gepubliceerd werd - onder de titel; "Supplicatie aen syn Hoocheit Heeren des Raets van State, overgegeven door de inwoonders deser Nederlanden, welke protesteren dat sy begeren te leven nae de reformatie des Evangeliums". Nog in 1578 zag een soortgelijk vlugschrift het licht, getiteld: "Vermaninghe ende Raet voor de Nederlanden, waer in d'oorsake bewesen wort van den tegenwoordigen inlandschen twist ende oock de Remedie daer teghen, maer principalyck wort hier bewesen oft men den Conscientien behoort te bedwighen" (dit geschrift verscheen eveneens in Franse vertaling onder de titel van; "Exhortation aimable et conseil salutaire pour le Pais-bas...").

Nog altijd in dezelfde trant "Discours sur la permission de liberté de religion, dite religionvrede, au Pais-Bas ». Zowel in de Supplicatie als in de Vermaninghe werd voor het eerst openlijk positie gekozen tegen de "Unie van Brussel".

Beide opstellen werden te Antwerpen ontworpen op het ogenblik dat in de Calvinistische kringen aller ogen op Marnix van Sint-Aldegonde gericht waren.

Geen wonder bijgevolg dat Dr. Fl. Prims, in zijn opzoekingen omtrent het auteurschap der vlugschriften, tot de ontdekking kwam dat Oranje's meest verdienstelijke medewerker, Marnix van St. Aldegonde de schrijver van is geweest.

Onder de druk van dit Calvinistisch offensief en het strakker wordend katholiek verzet, dreigde opnieuw de schim der verdeeldheid. Prins Willem van Oranje liet niets onverlet om dit verwoed particularisme te dwarsbomen en beide partijen tot verdraagzaamheid aan te zetten. Zijn "Religionsfrid" - in grote trekken een tweede Pacificatie van Gent te heten - werd op 10 Juli 1578 aan de Staten voorgelegd. Dit traktaat verstrekke aan de Calvinisten het recht hun eredienst vrij uit te oefenen, maar legde ze tevens de verplichting op de katholieken niet aan te vallen.

De uitvoering van de "Religievrede" legde aldra de tekortkomingen bloot. Krachtens het akkoord kon ieder van de twee partijen, in een bepaalde plaats, haar rechten doen gelden op de vrije uitoefening van de eredienst, op voorwaarde evenwel... dat de partij in kwestie vertegenwoordigd was door honderd gezinnen, die er een jaar verbleven.

Voor de Hervormden was dit geen gelukkig besluit; te zwak in Waals-Vlaanderen, Artesië en Henegouwen, schier niet vertegenwoordigd in Namen en Luxemburg, bleef er een ruil deel van de Nederlanden aan hun invloed ontsnappen. De katholieken daarentegen hadden hierdoor een prachtig gelegenheid gekregen om hun gezag te herstellen in de overig provincies.

Onder hun invloed verzwakte in grote mate de aanvankelijk bevoorrechte positie der protestanten. Indien de meerderheid van ons volk de Religievrede genegen was, toch bleek deze niet duurzaam te zijn, ingevolge de dweep zucht van sommige leiders onder de Calvinisten. Sprekend was de reactie der verschillende provinciën tel overstaan van de Religievrede.

In Vlaanderen bestond er geen complete eensgezindheid. Terwijl Brugge, waar na de Calvinistische machtsgreep van 1578 gezocht werd naar een vredelievende oplossing, de Religievrede aanvaardde, moest te Gent Willem van Oranje zelve optreden om er het verzet van Dathenus en Hembyse te breken.¹

¹ Het voorstel van de 1.000.000 goudguldens op de Gentse synode ingediend, ligt in de lijn der normale, gans wettelijke pogingen.

Dat er in de tijdspanne die verliep tussen de Gentse en de Antwerpse synodale vergadering, werd

In het hertogdom Brabant volgde men het spoor van Antwerpen, dat de Religievrede aannam, ten einde verdere wanordelijkheden de kop in te drukken.

Holland en Zeeland verzetten zich, als Calvinistische staten Henegouwen, Artesië en Frans Vlaanderen, als gebieden met volledige katholieke meerderheid, uit alle macht tegen de uitvoering van het godsdienstvergelijk.

Trouwens, wat het Zuid-Nederlands Calvinisme betreft, vallen nog heel wat eigenaardigheden op te klaren. Ontegensprekelijk zijn Vlaanderen en Brabant voor het Zuiden, wat Holland en Zeeland voor het Noorden betekenen, nl. de bakermat van steeds bloeiender Calvinisme.

Doch daar waar in het Noorden zich rondom die Hollands, en Zeeuwse kern op religieus gebied een eenheid ging ontwikkelen, is in het Zuiden in de kern zelve verdeeldheid te bespeuren. Terwijl in Brabant, dank zij Oranje en Marnix van Sint-Aldegonde, het Calvinisme zich steeds verstevigde, liep het in Vlaanderen niet als gesmeerd.

De voornaamste steden - Gent en Brugge - worden gelet door het trio Dathenus, Hembyse en Frans van de Kethulle, die hun invloedssfeer een totaal zelfstandig karakter willen verlenen.

Bij eerstgenoemde komt het er op aan een Calvinisme te verspreiden, dat tot taak heeft de andere gezindheden de kop in te drukken; katholieken, Lutherse en Mennisten moeten er aan geloven! Vervolgelingen, verbanningen, geldboeten, alles wordt er bijgesleurd, en op de doodstraf na, keren we nu terug naar de dictatuur!

De andere twee bewogen zich op het politiek plan en wilden van de machtsverschuiving die in hun voordeel uitviel gebruik maken om het beheer wederom op middeleeuwse leest te brengen en aldus het enggeestige particularisme wederom de vrije teugels te laten.

Dit politiek particularisme, ware oorzaak van de verdeeldheid op godsdienstig gebied, dwarsboomde op onzinnige wijze alle pogingen om te komen tot nauwe samenwerking. De geestgesteldheid om daar toe te geraken, bestond ontegensprekelijk; *in 1578 inderdaad, werd het befaamde akkoord van Jacob van Artevelde (1339) hersteld, waardoor Vlaanderen en Brabant in één economisch complex werden opgenomen.*

Doch de Gentse bevolking, opgehitst door dergelijke leiders, was rijp voor nieuwe uitpattingen. Aanhoudingen van priesters en vooraanstaande katholieke poorters waren slechts de voorbode van groter onheil. Op 23 Augustus 1578 brak een nieuwe beeldenstorm in en om de stad los, waarvan de omvang niet moest onderdoen voor die van 1566. Zelfs na de tussenkomst van Oranje, gaf Hembyse zich nog niet gewonnen. Op 28 Juli 1579 maakte hij zich meester van het stadsbestuur, nadat hij alle stedelijke functionarissen verplicht had de Hervormde godsdienst toe te treden. Doch nu reageerden de gematigden onmiddellijk en zonden Ryhove naar Antwerpen om er Oranje met de toestand bekend te maken,

De prins, ten zeerste verbolgen over het optreden van Gentse dictatuur, herstelde de rust te Gent op drastische wijze.

ingezien dat in geval van mislukking er beroep diende gedaan op de wapens, is evenmin uitgesloten. Vooral dat op dit ogenblik de rol is uitgespeeld van de Gentse consistorianten. Thans verschenen adel en kooplui op het voorplan.

De 3.000.000 goudguldens waren, zo werd officieel medegedeeld, bestemd om de godsdienstvrijheid te bekomen. Zo lang er geen positieve feiten deze officiële versie omverwerpen, bestaat er geen reden om de vredelievende bedoelingen der Calvinisten in twijfel te trekken.

§ 4. - DE REACTIE DER KATHOLIEKEN EN HET OPTREDEN VAN ALLESSANDRO FARNESE (1578-158)

Het kwaad was evenwel gesticht Ontstemd door het radicalisme der Gentse aanvoerders, sloten de katholieken hun rangen.

Terwijl in Vlaanderen in meer dan 200 plaatsen het Calvinisme gepredikt werd, dat te Gent zelve een Hervormde academie met grote faam werd ingesteld, groeide in de Waalse provinciën een verzetsbeweging gericht tegen de Calvinisten en ze tegen de partij van Oranje.

Henegouwen en Artesië gaven het sein. In laatstgenoemde gewest waren er sedert 1566 voor het Calvinisme grondige veranderingen ingetreden. Daar waar zich vóór 1566 een sterke reformatorische stroming ontpopt had, brak het optreden van Alva volkomen deze gunstige positie. Het opslaan van martelaarslijsten openbaart onmiddellijk het vreselijk apport geleverd door de Hervormden van Valenciennes en Doorn aan de Raad van Beroerte. Wie niet gevat werd, vluchtte. De overgeblevenen werd, aan hun lot overgelaten; hun toestand werd zelfs hopeloos, toen met de beruchte St. Bartholomeusnacht er ook niet meer kon gerekend worden op de Franse geloofsgenoten.

Eenmaal zullen de Calvinisten nog de kans krijgen een voorname rol te vervullen. Na de dood van Requesens treden de Calvinisten van Artesië alsook die van Henegouwen, het Doornikse en het Rijselse, op het voorplan. Alhoewel in de minderheid, betrekken zij hun katholieke medeburgers in het Orangistische blok. Hun taak was nochtans zwaar, omdat ze af te rekenen hadden met de grote macht der bevoorrechte standen; adel en geestelijkheid.

Onder de regering van don Juan reeds poogden deze machthebbers de Orangistische politiek te dwarsbomen door toe treden tot don Juan en dientengevolge tot Spanje

Deze daad lokte het verzet uit der Orangisten, dat leidde tot het Calvinistisch bewind te Atrecht (17 Maart 1578), weldra door tal van andere steden gevolgd.

Het noodlottig voorbeeld van Gent werd evenwel nagevolgd. Uit het blok der orangisten of voorstanders der nationale unie, werkte zich de Calvinistische minderheid los.

Lang duurde het niet of de niet-Calvinisten kregen het hard te verduren. Ongelukkig voor de Calvinisten werden de Hervormde legers, door Gent gezonden, tegengehouden door de soldaten van de baron van Montigny.

Ondertussen groeide de weerstand tegenover de Orangistische politiek in de rangen van het leger, dat door A. Farnese (in dienst van don Juan) te Gembloers verslagen werd. De leiders waren allen katholieken; Oranje kende er een verbitterde tegenstrever in de persoon van de graaf van Lalaing.

Stilaan evolueerde de nationale strijd naar een godsdienstige. Tussen het Noorderleger met Oranje en het leger van graaf van Lalaing, tekende het verschil in opvatting “«protestantisme en catholicisme” zich steeds sterker af. Aldus ontstond de beweging der “Malcontenten”. Deze waren ontevreden, omdat ze zich verongelijkt gevoelden door Oranje's politiek, ontevreden tevens omdat de Pacificatie van Gent niet nageleefd werd. Zo tekende de ontbinding van het antispaans blok zich steeds duidelijker af.

In het katholieke kamp heerst er in den beginne nog verwarring in de manier van zich af te scheiden; terwijl een deel zich met Spanje verzoent, tracht het ander kamp samen te gaan met de hertog van Anjou, die ze tegen Oranje in het veld willen brengen. *De ene Waalse stad na de andere maakte de ondergang mede van de Calvinisten.*

Anderdeels beging de hertog van Anjou een zware tactische fout door een aanval op Bergen te doen, om de gewesten naar hem te doen keren. Wanneer hij in zijn opzet mislukt, heeft Spanje de zaak gewonnen. Volkomen gekant tegen de Calvinisten wegens de nog immer voortdurende woelingen der Gentse legers, thans ook onverbiddelijk gestemd tegen de Fransen, vonden de katholieken geen andere oplossing meer dan de toenadering tot Spanje. Op 6 Januari 1579 ondertekenen de afgevaardigden van Artesië en Henegouwen de Unie van Atrecht.

Heel logisch lokte dit akkoord een antwoord uit van de protestantse gewesten. Op 23 Januari 1579 werd de Unie van Utrecht opgericht, met als leden; Holland, Zeeland, Utrecht Gelderland, Friesland, Overijssel, Groningen; in het Zuiden Gent, Ieper, Brugge, Antwerpen, Lier.

Deze Unie voorzag een gemeenschappelijke actie tegen de buitenlandse vijanden en decreeteerde over haar gebied de godsdienstvrijheid voor de protestanten. Willem van Oranje verkreeg de titel van stadhouder van de nieuwe staat; *de Verenigde Provinciën*. Farnese's werk werd sterk vereenvoudigd. Na langdurige onderhandelingen met de ondertekenaars der Unie van Atrecht overwon het diplomatisch talent van de Spaanse landvoogd het verzet van de adel, die in de grond nog vergroeid was met de haat tegen het Spaans absolutisme.

En toen sprak ook het militair talent van Farnese. De hulp aan onze gewesten kon komen uit het Oosten (Jan Casimir), ofwel uit het Zuiden (de hertog van Anjou), of nog uit het Noorden (Oranje). Achtereenvolgens vielen de toegangspoorten Maastricht, Doornik en Antwerpen in Spanje's handen. Wat de andere steden betreft, ingevolge de aanhoudende successen van Farnese voelden de katholieken zich sterker en werd aldus de Calvinistische overheersing hierdoor al in het gedrang gebracht.

Daarenboven gold uithongering als uitstekend middel om de weerstand te breken, des te meer daar Farnese geen drastische maatregelen voorstelde aan de onderhandelaars.

De Hervormden kregen twee jaar om het land te verlaten doch moesten ondertussen afzien van iedere activiteit.

Na de val van Antwerpen op 17 Augustus 1585 is het Spaanse bewind in het Zuiden volledig hersteld.

Althans politiek beschouwd, want de militaire overwinningen hadden wel het Spaans regime hersteld, doch nog niet volledig de gedachte der Hervorming in de schaduw gesteld.

HOOFDSTUK IV

Het herstel van het Spaans absolutisme (1585 - ± 1600)

OVERZICHT.

Zowel in Wallonië als in het Vlaamse land dreef het hersteld Spaans gezag tal van Hervormden uit het land, doch roeide het protestantisme geenszins uit; verschillende kernen bleven tot heden toe voortbestaan.

Omtrent de juiste omvang der emigratie kan nog immer geen precieze beraming gegeven worden; het cijfer 100.000 is niet van overdrijving vrij.

Het vertrek der duizenden Zuid-Nederlandse Hervormden betekende een groot verlies voor ons cultureel en economisch leven. Het kwam in de ruimste mate ten goede aan Noord-Nederland

§ 1. - DE WEERSTAND DER ZUID-NEDERLANDSE HERVORMDEN.

De kennis van deze periode kan vergeleken worden met de geschiedschrijving over de Hervorming vóór 1550. Ze is even fragmentarisch gebleven. Tot hiertoe heeft men zich in dit verband beperkt tot het probleem der emigratie hetgeen voorzeker het voornaamste aspect is. Doch valt de beschrijving van de laatste weerstand aan Spanje's dictatuur, uit het oogpunt van de Hervorming, niet te verwaarlozen. De geschiedenis hiervan blijft niettemin nog gans te schijven. Een dergelijk opstel willen uit de grond stampen ware onzin. We willen dan ook hier slechts enkele frappante getuigenissen van het hardnekkig verweer naar voren brengen, met hoop dat ons eens de mogelijkheid verleend wordt een diepere kijk op deze periode te verkrijgen.

Dat die weerstand zich in allereerste instantie openbaarde het graafschap Vlaanderen en in het hertogdom Brabant, kan geen verwondering wekken.

Tot in de XVIIe eeuw borgen de bossen in het Oudenaard (Maria-Horebeke) en het Zoniënwoud tal van geuzen die evenwel niet immer van iedere geweldpleging vrij te praten zijn.

Van zijn zijde publiceerde Marnix van Sint Aldegonde 1589 nog zijn: "Trouwe Vermaninge aen de christelicke gemeeynten van Brabant, Vlaenderen, Henegouwen ende andere omliggende landen." Deze gemeenten, waarvan het bestaan heel zelden in documenten tot uiting komt, leefden in de strikte illegaliteit en zagen hun activiteit tot een beperkte kring slinken.

Te Antwerpen hielden ze nog geruime tijd stand. De voorkomende verbanningen getuigen op sprekende wijze van de gemeenteleden, die de leer nog beleden buiten gesloten kring.

Een artikel uit het twaalfjarig bestand (1609) verleende aan de 3 á 400 Calvinisten de gelegenheid om iedere Zondag prediking bij te wonen te Lillo (Zeeland).

Die Zeeuwse invloed deed zich ook gelden in het Vlaamse graafschap. Speciaal hadden de kerken van Zeeland te zorgen voor de belangen van de dorpen Maria-Horebeke, Etichove, Maeter en elders in het Oudenaardse, die alle te samen de gemeente van *de Vlaamse Olijfberg* vormden.

In 1597 besloot de synode van Goes alles in het werk te stellen om de gemeenten onder liet kruis in Brabant en Vlaanderen te voorzien "met de leeringe van Godts

Woordt”.

In 1602 werd te Tholen beslist dat ze om beurten verzorgd zouden worden door de vier Zeeuwse classes; elke classis kreeg één jaar voor haar rekening.

Te Gent hielden de Hervormden stand tot ver in de XVIIe eeuw; te Akkergem behoorden in 1650 nog 2/3 van de bevolking tot de Calvinisten.

De Mennisten na tot 1585 in de stad zelve hun prediking te hebben doorgezet, vonden een veiliger oord te Lovendegem en Zomergem, waar ze stand hielden tot 1630. In 1650 verliet nog een Doopsgezinde groep het graafschap voor het Vrije Noorden, nl. voor Aardenburg, waar ze te voren reeds regelmatig de bijeenkomst bezochten.

Meer zuidwaarts hielden de Hervormden eveneens nog lang flink stand, vooral te Kortrijk.

Op 29 Augustus 1590 werd Hercules Fiers door de Kortrijkse magistraat voor 6 jaar verbannen, omdat hij op het atelier twistgesprekken had uitgelokt over de Sacramenten en o. a. had verklaard; “dat het broot in de messe niet en vas dan watere ende meel ende dat hij niet en conste ghelooven dat 't lichaam Christi daer was.”

In Februari 1593 is het de beurt van Margriet Bourgeois, uit Wevelgem, om zich te verantwoorden vóór de overheid.

Te midden van de knielende toeschouwers, was zij pal blijven staan bij het voorbijtrekken der processie. Aan degenen die het haar verweten en zelfs geweld pleegden om haar te doen knielen, had ze gezegd; “Ons heeren en gaet op den aerden niet! “en “t en is ons heere niet!”.

5 November 1594 wordt Stevin Mout veroordeeld, omdat hij een hevige uitval had gedaan op de Jezuiten, op de verklikkers der protestanten. Uit zijn verhoor is de meest interessante verklaring nog degene, waar Stevin Mout zegde dat zij, Calvinisten aan een predikant gehoorzamen.

Op 4 Augustus 1595 werd Franchois Lenert, van Rijsel, door de Kortrijkse magistraat gevat op grond van Calvinistische activiteit, uit de stad gewezen.

Merkwaardig was verder nog het proces van Maerten Herman van Harelbeke, die verschijnen moest omdat hij in het bezit gevonden werden van een omvangrijke correspondentie, bestemd voor talrijke personen in Holland! En dit nog op 4 December 1597!

Ook het grensgebied - geen wonder na de ononderbroken reformatorische actie, die daar van 1550 af werd volgehouden - deed zich opmerken.

Te Hondshoote was in 1588 nog een zeer bedrijvige Doopsgezinde gemeente werkzaam. hetgeen de Raad van Vlaanderen aanzette een drastisch onderzoek in te stellen.

Dat de kuststreek eveneens nog niet onmiddellijk begaf, ligt voor de hand. Ze had actief deelgenomen aan de strijd - o.a. kwam Nieuwpoort voor naast Gent. Brugge, Duinkerke, Brussel, Antwerpen en Middelburg (Zeeland) voor de éning van 20.000 Engelse ponden door koningin Elisabeth in 1577 toegestaan voor de strijd tegen Spanje! - zodat ook hier na 1584 sporen overbleven. De stad Oostende begaf trouwens maar in 1604. Zo zal dan ook de Raad van Vlaanderen nog in 1627 bericht ontvangen omtrent een omvangrijke reformatorische bedrijvigheid aan de kust.

Het duidelijkst nochtans tekende zich de weerstand af in het graafschap Brugge, waarvan de Spaanse Dominicaan Alfonso van Sint Emiliaen in 1576 getuigde; “ladicte ville (est) totalement infecté de ladicte peste d'hérésie plus que nulle autre ville de par deca, voire d'avantage que la ville de Genève, comme refuge toutefois et receptacle de tous heretycques et mescréans. Si que de mil maisons en icelle ville ne seroit ugne seule pure. »

Na de officiële afkondiging van de onderwerping op 25 Mei 1584, waren niet alle Hervormden op de vlucht geslagen. Menig Bruggeling moet de hoop op herstel van de Calvinistische staat nog niet opgegeven hebben. Immers, Gent hield nog stand tot September '84, Sluis tot '87 en Oostende tot 1604.

Anderdeels was de vredelievende overeenkomst van Farnese nu wel niet bepaald schrikbaar. Dit had voor gevolg dat vele emigranten zelfs terugkeerden en er wederom een Hervormde kern tot stand riepen; de archieven bewaarden de namen van een 200 protestanten, die te Brugge in de jaren 1584-1587 vertoefden.

De organisatie bleef niet lang uit. De raad der ouderlingen bestond, uit 7 leden onder de leiding van Jan Van Vijve.

Aan deze raad werden 4 personen toegevoegd, die de getroffen beslissingen aan de geloofsgenoten in de stad moesten bekend maken.

Dat de Calvinisten zich te Brugge nog betrekkelijk veilig gevoelden, blijkt uit het feit dat de predikant in de stad, n.l. "in de Grauwkerksstraat", gehuisvest was.

Bijeenkomsten werden in beperkte kring bij deze of gene geloofsgenoot gehouden. Men voelde zich permanent gesteund door de Zeeuwse gemeente. Zo kreeg de Brugse groepering van uit Zeeland de wenk om op Zondag 2 Maart 1581 een biddag te houden, "omme een generaele verlossinghe te vercryghene".

Dank zij de praatplicht van een dertienjarige knaap kon de magistraat tijdig ingrijpen. In de zomermaanden 1586 brak de vervolging in volle hevigheid los. Pas nu begon de emigratie, maar dan toch alweer niet in de meest volledige zin.

Na 1587 moest de magistraat herhaalde malen ingrijpen tegen de Hervormden; alles beperkte zich evenwel bij verbanning of oplegging van geldboeten.

Minder mild was de Gentse overheid. Ook deze kreeg de Hervormde leer niet ingedrukt, meest nog had ze last met de Mennisten, die precies handelden alsof er nooit een Farnese zou hebben bestaan. 't Gevolg was dan ook dat hun leider - Michiel de Clercq - in 1592 gevangen werd.

De Gentse martelaarslijst sloot af met Anna Dhaene die in 1595 in de gevangenis stierf.

Was de Hervorming levendig gebleven in het graafschap, niet minder last had de overheid te Doornik, Brussel, in het Henegouwse, in het land van Luik en in Limburg (in de laatste twee gewesten kende het protestantisme een merkwaardige heropleving in 1630).

Toch geldt het hier groepen die op zichzelf aangewezen zijn en die slechts, wegens heldenmoed en een onwrikbaar geloof stand hielden.

De emigratie had inderdaad de rangen al te zeer gedund wat erger was, de gemeenten van hun leiders beroofd.

§ 1. - DE UITWIJING (OMVANG EN GEVOLGEN).

Omtrent de omvang van de emigratie dient nog heel w opgehelderd. Het aantal 100.000 emigranten kan overdreven zijn. Volgende argumenten kunnen hiertoe ingeroepen worden.

1°) Aan de hand van de eerder zeldzame precieze gegevens bereikt men op verre na de vermelde 100.000 niet. Ziehier trouwens enkele gegevens omtrent de uitwijking na; het Noorden; in 1585 verhoogt de Middelburgse gemeente het getalsterkte met 1155 leden; in 1586 kregen 136 Waalse gezinnen uit Antwerpen het recht zich in de Verenigde provincies vestigen; te Gent zouden na 1584 niet minder dan 9.000

stedelingen hun vergunning voor het buitenland hebben gewaakt. (deze aanduiding wordt evenwel verstrekt door de kroniekschrijver Vande Vyvere, die niet van alle overdrijving vrij te spreken is!), in Haarlem en omstreken vestigden zich 6 à 700 huisgezinnen uit Vlaanderen na 1580 en tot 1587 (als voornamste centra; Gent, Brugge, Ronse en Menen).

2°) De emigratie met Alva's komst dient niet overdreven. Nog in 1946 trok Prof. Dr. F. Blockmans een interessante parallel tussen de emigratie in 1566-1567 en die na 1585 voor de stad Antwerpen, de grote stad bij uitstek, en kwam tot het besluit dat slechts de tweede een ommekeer verwekte in de economie in de stad, ingevolge de eigenlijke massale emigratie.

3°) Het ware verkeer van de verschillende emigraties en sommetje te maken. Telkens als de vervolgingen afnemen - zo b.v. na 1573! - keren tal van emigranten terug. Dit is zelfs het geval nog na 1585, waar tegenover de sterke uitwijking een niet geringe terugkeer van emigranten gedurende de laatste jaren van de XVI eeuw in aanmerking dient genomen.

4°) De emigratie uit een bepaalde stad betekende niet altijd het verlaten van het Zuid-Nederlands grondgebied. Men hoeft slechts de bestaande martelaarslijsten op te slaan om vast te stellen hoe hoog het percentage is van niet-poorters in het geraadpleegde martyrologium. Hieruit blijkt overduidelijk dat Hervormden uit kleine steden - die misschien de middelen niet hebben om de reis naar het buitenland te wagen - wanneer ze zich opgejaagd voelen, hun heil zoeken in de dichtbevolkte Zuid-Nederlandse centra.

Tot zover voor de beraming van het aantal emigranten.

Een andere interessante vraag is verder; "Welke zijn de grote emigratie-perioden?"

Tot hiertoe werden er twee aangeduid die na de komst van Alva (1567) en dan diegene, die volgde op het herstel van het Spaanse regime door Farnese (1584-1583). Ontegensprekelijk zijn dit wel degelijk de voornaamste, doch hiermede is de historische objectiviteit niet gediend. Eens te meer dient deze tekortkoming verklaard door het gemis aan kennis betreffende de eerste helft der zestiende eeuw. Ook deze fase uit de Hervormingsgeschiedenis kende twee belangrijke, weliswaar tot heden niet in cijfers uit te drukken, emigraties.

Eerst en vooral in de periode 1535-1540, volgend op het brutale plakkaat van 1535, gericht tegen de Doopsgezinden, de toenmalig enige bloeiende reformatorische stroming.

Vervolgens kwam de periode 1550-1551 in aanmerking, die nogmaals in het teken stond van een algemene vervolging tegen de Doopsgezinden. Deze vervolging is, van het standpunt der overheid uit gezien, te begrijpen; meer dan waarschijnlijk is, ingevolge de organisatie van de broederschap circa 1545, de regering op het spoor gekomen der menigvuldige kernen van Mennisme.

Hebben deze vier emigraties - 1535-1540, 1550-1551, 1567-1573 en na 1585 - geen fenomenaal cijfer uitwijkingen bereikt, een zaak staat onaanvechtbaar vast; België verloor er het kruim zijner bevolking bij. Op politiek, letterkundig, wetenschappelijk, geschiedkundig en theologisch gebied leverde ons land zijn beste krachten uit.

De Verenigde Provinciën zagen door onze landgenoten de fundamenten gelegd voor hun terecht befaamd gebleven "Gouden Eeuw".

Ondertussen ging ons land ten onder aan bloedarmoede. Het beste gedeelte der bevolking had in grote mate vrijere oorden opgezocht. De contrareformatie trad in volle werking. Doch terwijl alle zorg besteed werd aan het herstel van het Rooms Katholicisme, beleefde ons volk benarde tijden. Terwijl het geestesleven van iedere

bewegingsvrijheid verstoken bleef, voltrok de toenemende economische crisis het jammerlijk verval van ons land - slachtoffer bovendien van de boycot der grenslanden! -, waaruit het zich slechts moeizaam zou oprichten.

Als discrete oasen van een nooit begevend protestantisme hielden enkele gemeenten nog stand, nl. te Antwerpen, *Maria Horebeke, Doornik, Rougy, Dour, Brussel, Gent, Luik en Verviers-Hodimont*.

Stille getuigen van de moedige strijd onzer reformatorische voorouders!

Hervorming in het Prinsbisdom Luik

(2^e helft der XVIe eeuw)

HISTORISCH MILIEU.

Op grond van de pauselijke bul van 12 Mei 1559 stelde Philips II een einde aan het bestaan der 6 bisdommen, die heersten over een bevolking van 3 miljoen zielen. Voortaan zouden 18 bisschoppen - ieder over ± 160.000 inwoners - toezicht uitoefenen op het kerkelijk leven van het Nederlandse volk.

Het Luikse bisdom zag zijn territorium ingekort, ingevolge de oprichting van de diocesen Roermond, 's Hertogenbosch, Mechelen, Antwerpen en Namen. De herhaalde protesten hadden slechts een vertraging in de verwezenlijking van Philips II's opzet voor gevolg. Van 1568 af bestreek de bisschoppelijke macht het Luikerland, de hertogdommen Limburg en Luxemburg.

Het aldus gereduceerde bisdom kwam achtereenvolgens onder het beleid van Robert van Bergen (1557-1564), Gerard van Groesbeek (1564-1580) en Ernst van Beieren (1581-1562).

HERVORMING IN HET BISDOM.

Met behulp van het kapittel ijverde Robert van Bergen zonder onderbreking voor de vernietiging der Hervormden.

In hoofdzaak afgestemd op de leer van Jan Calvijn, ontwikkelde niettemin de hervormingsgedachte zich snel in het bisdom.

De terechtstelling in 1562 van **Thomas Wathelet en Jan van Namen** verwekte daarenboven niet alleen ergernis onder de bevolking; hun getuigenis immers leefde machtig na ten voordele van de reformatie.

Geen wonder dat op 26 April 1563 een synode van Calvinisten kan plaats vinden in het Luikse bisdom (waarschijnlijk te Theux), waarop de kerkelijke organisatie de hoofdbekommernis was.

Ondertussen werd in het hertogdom Limburg de Doopsgezinde leer hoog gehouden.

Tot ver in de XVIe eeuw doorstonden Menno's volgelingen ernaar het voorbeeld hunner Vlaamse en Brabantse geloofsgenoten de zwaarste beproevingen.

De Doopsgezindheid legde het, in opzicht van invloed, ruime mate af voor het Calvinisme. Deze leer ontplooidde ziel het krachtigst gedurende het Wonderjaar.

Ook vielen er talrijke slachtoffers ter gelegenheid van de instelling van de Raad van Beroerte. Alva's ingrijpen had honderden verbanningen - gepaard gaande met de daarmee verbonden verbeurdverklaringen der goederen - voor gevolg. Des te duidelijker tekende zich het contrast af tussen de fanatieke houding van de Spaanse landvoogd eensdeels en de ruimere Conceptie in zake ketttersbestrijding van de bisschop Gerard van Groesbeek. Na een Calvinistische tijdgenoot, hebben nog menige

historici van Groesbeek voorgesteld als een uiterst gematigde ketterbestrijder.

Al dient aangenomen dat de bisschop in zijn voorstelling van de Doopsgezinde leer als staatsgevaarlijke aberratie niet afwijkt van de tijdsgeest (die ook eigen was aan Calvinisten en Lutheranen), toch gaat het niet op Gerard van Groesbeek een merkwaardig baanbreker der verdraagzaamheid te noemen; de uitspraken van doodvonnissen tegen Doopsgezinden maken dit onmogelijk.

Zijn opvolger, Ernst van Beieren, hervat de systematische verdrijving van iedere ketterse bedrijvigheid. Op grond van de edicten van 1581, 1582, 1589, 1592 en 1598 werden tal van “verdachten” voor de schepenbank en de inquisiteurs gevoerd. *Desondanks bleef de hervorming in het bisdom voortbestaan, zelfs levendiger dan in de onder Spanje's juk hervallen zuidelijke Nederlanden.*

Gedurende deze tweede helft der XVIe eeuw golden als voornaamste brandpunten van reformatorisch leven; **Luik, Hasselt, Maastricht en Hoi.** Daarenboven was het bisdom zeer gevoelig voor de evolutie der reformatie te Aken vooral op ogenblikken van vervolging - zoals in 1598 - zochten de opgejaagde Hervormden niet zelden hun heil in het Luikerland, volgende akkoorden.

BIJLAGEN

IN VERBAND MET DE HERVORMING.

Raad van Beroerte (1567 - 30 October 1576)

Uit de bespreking van Alva's bestuur moge gebleken zijn, dat de instelling van de Raad van Beroerte er ene was, die in generlei mate beantwoordde aan de bestaande gerechtelijke structuur.

De opdracht der Raadsleden bestond in het volgende: “Treiter les causes de ceulx qui contre Dieu et le Roy avaient si griefvement delincqué et pour cognoistre des prétentions civiles sur les biens confisqués. »

Het gecreëerde organisme had dus met de beteugelingen der “Beroerten” een tweevoudige bevoegdheid: de oplossing van criminele en civiele zaken. En dit buiten het kader der bestaande gerechtelijke instanties: deze worden in de behandeling der processen slechts aangesproken om bepaalde bevelen uit te voeren.

De Raad van Beroerte is aldus een uitzonderingsrechtbank, die bij de aanvang verschillende andere benamingen kreeg, waaronder: “Raede vander Con. Maj. by siner Excellentie (Conseil de Sa Majesté lez Son Excellence) », de meest gebruikte was.

De juiste datum van zijn oprichting is, wegens het gebrek aan een officiële akte, niet gekend. Alleen is geweten, dat sommige leden uitbetaald werden voor hun ambt van 5 September 1567 af. Ferdinand van Toledo berichtte Philips II de oprichting van de Raad in een schrijven van 18 October 1567. Op 20 September 1567 hield de Raad zijn eerste zitting onder voorzitterschap van Alva.

De oorspronkelijke samenstelling zag er als volgt uit:

Voorzitter:

Alva.

Plaatsvervangers:

Berlaimont en Noircarmes.

Leden:

Adriaan Nicolai, kanselier in Gelder.

Jacob Martins, president in Vlaanderen.

Pierre Asset, president in Artesië,

Juan de Vergas, raadsheer bij de koning.

Luis del Rio, raadsheer bij de koning.

Jan de Blasere, raadsheer in de Grote Raad.

Jacob Hessels, raadsheer in Vlaanderen.

Jean du Bois, procureur-generaal bij de Grote Raad, als openbaar ministerie.

Jean de la Porte, advocaat-generaal in Vlaanderen.

Claude Belin, luitenant van de baljuwschap Amant in het graafschap Bourgondië.

Secretarissen:

Jan Van Vlierden,

Jacques de la Torre,

Jan Mesdach,

Esteban Prats.

Deze samenstelling onderging wijzigingen, ingevolge het afsterven van Nicolai en de

door Alva ingevoerde vervangingen.

De Raad gaf bevel om informatie te nemen. Het verslag - opgesteld door speciaal aangestelde personen of door de daartoe gemaakte lokale gerechtelijke autoriteit - werd aan de Raad overgemaakt. Hier werden de binnengekomen berichten door 2 à 4 leden onderzocht, die op hun beurt rapport uitbrachten bij Del Rio. Deze droeg vervolgens de zaak over aan de Vergas, die met Roda een laatste maal overwoog, waarna dan Alva de beslissing trof.

Uit deze bondige beschrijving der gevolgde procedure blijkt het overwicht van de Spaanse invloed; Del Rio - de Vergas - Roda.

Ditzelfde trio was tevens heer en meester over de civiele zaken, die in de Raad behandeld werden, nl. in zake de geconfisqueerde goederen.

Wanneer Philips II in 1570 Alva beval een amnestie uit te schrijven, waren het nogmaals de leden van de Raad van Beroerte die bevoegd waren voor het uitspreken der kwijtscheldingen; we vinden deze terug in de overgebleven archieven onder de benaming; "litterae rehabilitationis".

Dat de Raad van Beroerte in de volksmond alda "Bloedraad" genoemd werd, getuigt voldoende hoe zeer deze uitzonderingsrechtbanken door de protestantse en katholieke burgers verfoeid werden. Nog tijdens het bewind van Alva werd er aangedrongen voor de afschaffing. De hertog gaf toe, dat de zaak in overweging diende genomen, terwijl zijn opvolger Requesens resoluut op de afschaffing aanstuurde.

Toch moesten de Nederlanden wachten tot 30 October 1576 vooraleer het lang verbeide afschaffingdecreet van Philip in ontvangst te kunnen nemen.

Wat het beruchte trio betreft; Vergas verliet de Nederlanden, del Rio en Roda slaagden er in aan de volkswoede te ontkomen. Gelukkig voor de Spanjaarden! Want degene die in handen van het volk viel, nl. Jacob Hessels, werd buiten stad Gent aan een boom opgeknoopt!

In het Algemeen Rijksarchief te Brussel worden de overgebleven archieven van de Raad van Beroerte in een afzonderlijk fonds bewaard.

Veel ging verloren; slechts een zestigtal ingebonden delen en dertigtal bundels, het geheel verdeeld over 400 nummers bleven over. De studie van het fonds dient nog gemaakt, Een ruimere bekendmaking van het Fonds zou beslist de geschiedenis der Hervorming grote diensten bewijzen.

De emigratie

§ 1. - UITWIJ KING NAAR NEDERLAND.

Is er nog geen afdoend antwoord gekomen op de vraag welke de eigenlijke omvang der Zuid-Nederlandse emigratie is geweest, dan kan toch geenszins het hoog cultureel peil der uitgewekenen in twijfel getrokken worden.

Voor al Noord-Nederland heeft hier in grote mate nut uitgehaald. Het hiernavolgend overzicht, noodzakelijkerwijze in vorm van opsomming weergegeven, wil vooral de verscheidenheid in de prestaties der uitgeweken Zuid-Nederlanders aantonen.

I) Op militair gebied:

Lummene van de Marck, Bernard van Merode, Jacob Blommaert, Charles en Louis de Boysot, Jan de Jonghe, Olivier van den Tynpel, Philips de Zoete, Julien Kleerhaghe.

II) Op diplomatisch gebied:

Guislain de Fiennes, Adriaan van der Mylen, Pieter de Rycke, Adolf van Meetkerke,

Nicasius Selle, Josse van Menen, Cornelis Aerssens, Antoon de Walle. Willem Boreel, Frans Aerssens.

III) Op wetenschappelijk gebied:

A. - VERTEGENWOORDIGING AAN DE UNIVERSITEITEN EN ACADEMIES.

1. - LEIDEN:

Adriaan de Seravia, Frans Gomar, Jan Vande Kerckhove, Antoon Waëus, Antoon Thys, Sebastiaan Damman, Josse Van Laren, Pierre Bertius,, Jeremias Bastinck, Gáspard Van Baerle, Daniël Van Keulen, Louis de Dieu, Arnold Guelinx, Jan Vanden Driessche of Drusius, Frans Raphelenge, Bonaventure Vulcanius, Lambert Van Baerle, Adriaan Damman, Dominicus Baudiens, Marc Zuerius Boxhornius, Justus Lipsius, Daniël Heins, Rombert Dodoneus, Jan Vander Linden, Rotcasius,

2. - FRANEKER: Jan Vanden Driessche, Vander Linden Abraham de Grau, Jan Schellekens, Jacob Rhenferd, Guillaume Coetier, Jan Vander Weyen.

3. - UTRECHT; Karel de Maets, Jan Van Hoorebeke.

4. -- HARDERWIJCK; Jacob Van Zevecote, Guillaume Coetier.

5. - GRONINGEN; Nicolas Mullerius, Frans Gomar.

B. - VOORAANSTAANDE PREDIKANTEN (theologen):

Gaspard Vander Heiden, Michiel Panneel, Jacques Kimedonck, Egidius Burs, Herman Fankeel, Jan Taffin, Jan Van der Wayen, Josse Van Laren, Daniel de Dieu, Pieter Everard. Philips en Pietea Van Lansberghe, Jacob Basilius Gheleyn Van Oost, Samuël Van Laren, Louis Willemot, Gabriel Happart, Jan Van Migrode, Pieter Haegeman, Hendrik Bochorinck, Pieter Carpentier, Thomas Van Til, Jan de Vos, Jereimas Bastinck, Frans en Samuel Van Lansberghe, Pieter Plancius.

C. - HISTORICI;

Jean le Petit, Philips Fleming, Van Meieren, Guillaume Baudart, Mathias Balen, Jan Fruitiers.

D. - GEOGRAPHICI;

Josse de Hont, Pieter Plancius, Zacharias Heins, Philips en Jacob Van Lansberghe, Jan de Laet.

E. - GENEESKUNDE;

Josse Balbian, Boudewijn Ronss, Jan Fyens, Rambertus Dodoneus, André de Backer.

F. - WISKUNDE; Simon Stevin.

IV) Op letterkundig gebied:

Pieter Datheen, Marnix van St, Aldegonde, Jacob Duym, Josse Vondel, Jacob van Zevecote, Willem Vanden Nieuwelandt, Jeremias de Decker, Jacob Vanderschuren, Zacharia Heins. Karel Van Mander, Gaspard de Kruschoot, Cornelis de Rekenaere, Helias Putschius.

V) Op gebied van Kunst:

J. Jordaens, Karel Van Mander, Gilles Coignet, Hans Bol, Salomon de Vries, Lievin Tayaert, Nicolas Snellaert; Gillis Van Conixloo, Frans Badens, Roland Savery, Adam Willaerts, David Vinkebooms, Waleran Vaillant, Jacques de Gheyn, Frans Hals,

Mathieu Vanden Bergh, Thierry Van Hoogstraeten, Gerard Lairesse, Hendrik Andriessens, J.-B. Wellekens, Karel Van Savoyen.

VI) Medewerking aan de Indische Compagnie (als handelaars of ontdekkers):

Peeter Vanden Broeck, Isaac Lemaire, Gilles Miébaïs, Jacob Vigheer, Jan Seghers. Anderdeels hebben o.a. Amsterdam, Leiden en Haarlem veel te danken aan de Belgische specialisten van het textielbedrijf (dit is ook het geval voor Engeland, dat Kepler en Bawer met open armen ontving).

Deze opsomming, die allesbehalve de volledigheid beoogde, zou veel aan belang winnen, indien de gemelde personen nader beschreven werden in hun respectieve activiteiten. Doch dit zou het onderwerp uitmaken van een nieuwe publicatie, die uiteraard niet de XVIe maar veeleer de XVIIe eeuw zou behandelen,

§ 2. - “EGLISES WALONNES”.

Een ander even interessant aspect - althans op godsdienstig gebied - is het tot stand komen der Waalse kerken in Noord-Nederland.

In tegenstelling met hetgeen gebeurde met de Doopsgezinden hebben de Vlaamse Calvinisten uit het zuiden een gemakkelijke fusie gekend met de Noord-Nederlandse gemeenschappen.

Wat de Waalse broeders betreft, daar stelde zich een bijzonder probleem; “Waar zouden ze ondergebracht worden?”

Eerst hielden zij hun eredienst in het Frans in de tempels van hun Vlaamse geloofsgenoten. Nadien evenwel organiseerden zich ook de Waalse groepen in hun taalmidden. Deze autonomie verwierven ze geleidelijk eerst een eigen predikant, vervolgens een eigen consistorie en ten slotte een eigen kerkgebouw! In de voornaamste grote steden is de Waalse gemeente vertegenwoordigd.

De Waalse broeders beschikken bovendien over een eigen publicatie, die met grote belangstelling gevolgd wordt in Noord Nederland en in België, nl. *Bulletin de la Commission l'Histoire des Eglises Wallonnes* », (uitgegeven te Leiden).

§ 3. - STICHTING VAN DE STAD NEW-YORK

In 1609 ontdekte Hendrik Hudson, Engelsman, Manhattan, een eiland aan de monding van de rivier, die zijn naam draagt. De eerst aangekomene gaf aan de streek de naam: «Nieuw België; of Nieuw Holland».

In 1621 trokken 300 Belgische en Franse protestanten onder het geleide van Jesse de Forest, een Waal van Avesnes (Valenciennes) vermeld gewest binnen. Een groep emigranten vestigde zich op het eiland Manhattan (centrum van het huidige New-York).

In 1628 was het de beurt aan een groep Waalse families om zich te vestigen langsheen de Hudsonbaai.

Deze Belgische emigratie naar het overzeese Noord-Amerika gaf aanleiding tot de stichting van New-York, alsook tot de vorming van de Staten van New-Yersey, Pensylvanië, Delaware en Connecticut.

De Belgische bijdrage in het opstel van de Statenbijbel

Op de synodale vergadering te Emden in 1571 verzochten de emigranten om een meer correcte Nederlandse vertaling van de Bijbel, dan hetgeen tot dan toe voorhanden was. Er werd nogmaals in dezelfde zin aangedrongen op de synodale vergaderingen, die te Dordrecht in 1574 en 1578 doorgingen. Nochtans werd slechts met het werk een aanvang genomen, nadat de kwestie nog eens werd opgeworpen in de Nationale synodale vergaderingen van 1816 en 1619; er werd besloten 6 onderlegde theologen - 3 voor het Oude en 3 voor het Nieuwe Testament - met de vertaling te belasten. Ten slotte werd er een groep van 19 theologen samengesteld, waaronder vier Zuid-Nederlanders.

Ingevolge het afsterven der enen en de hoge leeftijd van anderen, was de vertaling uiteindelijk het werk van Bogerman en Baudart voor het Oude, Festus Hommius en Walaeus voor het Nieuwe Testament.

Het leeuwenaandeel in het werk kwam de twee Zuid-Nederlanders toe: Willem Baudart en Antonius Walaeus.

Er was tevens besloten geworden, dat de vertaling aan nazichters zou toevertrouwd worden. Hier was de medewerking der Zuid-Nederlanders geringer. Onder de 8 nazichters voor het Nieuwe Testament was de Gentenaar Sebastiaan Damman de enige Zuid-Nederlandse vertegenwoordiger.

Sterker was de vertegenwoordiging voor het nazien van de vertaling van het Oude Testament; hier bevonden zich 4 Zuid-Nederlanders in de groep van de 8 aangeduiden; het waren: Frans Gomar, Thys, Polyander en Josse van Laren.

Van een leien dak liep het opstel geenszins. H. Van Druen resumeerde, in zijn "Geschiedenis der Nederlandse Bijbelvertaling", de oorzaken van de vertraagde gang aldus: "Behalve de eigenaardige, soms schier onoverkomelijke moeilijkheden, aan den arbeid zelf verbonden, ondervond het werk allerlei bezwaren en beletselen; Cornelii stierf reeds spoedig; Damman geraakte een poos in de handen der Spanjaarden; Van Laren kon haast geen verlot van zijn kerkenraad krijgen om heen te gaan; Bucerus moest te Veere een ander in zijn plaats pro interim stellen; de pest heerste te Leiden, waar de grootst arbeid sedert 1628 geschiedde; Burgemeesters en Staten wilde ook wat te zeggen hebben en dan nog de tegenwerking de boekverkopers. Wij denken hier aan de Faulkelio-Amamasch editie, tussen 1625 en 1634, welke ongetwijfeld deze arbeid niet begunstigd heeft."

In 1635 werd eindelijk met de druk aangevangen. De Statenbijbel was af in 1637.

De oorspronkelijke tekst der vertaling werd in een kist geborgen, die op het Leidse stadhuis in bewaring bleef.

Krachtens een besluit van de Staten-Generaal, moest een afvaardiging, bestaande uit mandatarissen van de Staten en van de kerk, vermelden authentieke documenten om de drie jaren nazien. Aan dit besluit werd tot in de XVIIIe eeuw gevolg gegeven

FIGUREN UIT DE HERVORMING.

Jacob de Rore (1532-1569)

In 1532 zag Jacob de Rore te Kortrijk het levenslicht. Omtrent zijn ouders is bitter weinig gekend. Ze waren allebei het Rooms- Katholicisme toegedaan; zijn vader was werkzaam in het kaarsenbedrijf. Aan dit feit was Jacob zijn bijnaam verschuldigd; hij werd inderdaad “Jacob de Keersmaeker” genoemd.

Zijn geboortestad stond reeds vroeg in de branding. Zowel het Lutheranisme als de Doopsgezindheid vonden er een vruchtbare bodem. De jonge Jacob werd wever en zag zich aldus opgenomen in een milieu, waar de Doopsgezinde leer met open armen ontvangen werd.

Het is wel opvallend dat hij de R. K. kerk definitief verliet in 1551 om tot de Doopsgezinden toe te treden. Dit toetreden viel, immers in de periode 1545-1551, waarin een intensieve en enthousiaste actie gevoerd werd om het ledenaantal van de georganiseerde Vlaamse broederschap te verhogen.

Jacob de Rore werd door de lokale geloofsgenoten opgeleid in de nieuwe leer en in 1554 voldoende voorbereid geacht om de bejaardendoop te ontvangen. Deze werd hem toegediend door **Gillis van Aken**; deze was een zeer actieve dooper, maar die weldra door een *ophefmakende afvalligheid* zou tonen dat zijn geloof niet bestand was tegen de beproeving. Zijn jonge dopeling zou door zijn levenswandel bewijzen uit ander hout gesneden te zijn!

Jacob wijdde zich met hart en ziel aan de Kortrijkse broederschap. IJverig verkondiger van de Ddoopsgezinde leer, droeg hij meer dan het zijne bij om, ondanks de vervolgingen (verscheidene geloofsgenoten werden in de stad geëxecuteerd), de lokale gemeente een steeds toenemende uitbreiding te bezorgen. Geen wonder dat hij aldra een vooraanstaande positie verwierf in de broederschap.

Samen met Daniël Vaercampt - van wie hij in 1569 getuigen zal, dat het een voortreffelijk prediker was - zette hij het gevaarlijke pionierswerk voort.

In 1557 ontmoette hij Leenaerts Bouwens, die met Menno Simons de leidende figuur was van de Noord-Nederlandse broederschap. Leenaert Bouwens kwam er de doop toedienen aan al degenen, die door de prediking van Jacob de Rore en zijn medestrijders getroffen werden. Twee jaar later trad hij te Armentières in het huwelijk, waaruit hem 6 kinderen werden geboren.

Circa 1560 vangt zijn eigenlijk apostolaat aan. Van nu af beperkte hij zich niet meer bij zijn geboortestad; doorheen het ganse Vlaamse graafschap werd zijn optreden gemerkt en naar waarde geschat door de broederschappen.

Hij voerde het woord voor de geloofsgenoten te Menen, Wervik, Roeselaere, Ieper, Tielt, Gent en omgeving, Brugge en Armentières. Tal van huwelijken werden door hem ingezegend. Hij kwam bestendig in betrekking met andere leerverspreiders, zelf noemde hij; “Joachim de Suickerbacker, Joos uit Hollandt”, Lucas de Hollander, Dierick de Kethelare, Pauwels de Backere (van Tielt) en Hans de Wever.

Uit de overgebleven verhalen komt sterk de indruk, dat Jacob de Rore niet uitsluitend een leider is geweest van de Kortrijkse groep, doch tevens, ingevolge zijn herhaalde reizen en zijn betrekkingen met de andere predikers, de leider is geweest der Vlaamse

broederschap.

In die hoedanigheid was een lang vertoeven in onze streken op het moment dat de activiteit van de Raad van Beroerte zijn hoogtepunt had bereikt beslist onmogelijk en drong zich logischerwijze het vertrek op. Jacob de Rore verliet dan ook het graafschap en begaf zich naar het Kleefse, dat hij vervolgens verliet voor Gelderland.

Hier bevond hij zich in April 1569 en ontmoette er te Nijmegen Herman Vleckwich. Beiden vatten het plan op naar Vlaanderen terug te keren. De reis kende een noodlottig verloop; ze werden op Vlaams grondgebied herkend en gevankelijk naar Brugge gevoerd. Hier werden ze herhaalde malen en telkens lange tijd ondervraagd. Geen van beiden pleegde verraad. Wat ze mededeelden, leverde voor de onderzoeksrechters geen nieuws op.

Op 8 Juni 1569 stierven ze allebei de marteldood.

Vanuit de gevangenis schreef Jacob de Rore talrijke brieven aan zijn vrouw en kinderen, aan zijn geloofsgenoten, aan de leiders der Vlaamse broederschap. Deze correspondentie werd na zijn dood 'in druk uitgegeven onder de titel; "Lieflijke brieven". Deze publicatie is gedateerd anno 1584.

We zijn evenwel overtuigd dat reeds jaren te voren deze brievenbundel verspreid werd, waarvan de editie - dus de oorspronkelijke! - verloren is gegaan. Op 22 Augustus 1571 - amper twee jaar na de executie! - verklaarde Michielsens Geeryts te Breda (!) in het bezit te zijn van een afzonderlijke druk der "brieven van Jacob de Keersmaekere, gheexecuteert te Brugge in den jaere LXIX de Xe in July".

Met Jacob de Rore verloor de Zuid-Nederlandse broederschap één harer beste krachten, tevens iemand die de Doopsgezinde leer tot in Frans-Vlaanderen deed doordringen.

BESLUIT

De kerkhistoriografie voor België heeft nog een lange weg af te leggen; vooraleer de heldenstrijd onzer protestantse voorouders in zijn waar daglicht zal staan. Er bestond zelfs gevaar dat de bekendmaking van deze roemrijke kamp op een dood punt zou uitlopen en dit op het ogenblik dat de katholieke historici een nieuwe belangstelling aan de dag legden voor bestudering der XVIe eeuw in haar godsdienstig aspect. Meer dan wie ook moeten de Belgische protestanten de drang bestendig in zich dragen steeds meer kennis op te doen betreffende deze roemrijke traditie.

Beantwoordend aan de verzuchtingen van het Belgische volk vonden het Lutheranisme, het Mennisme en het Calvinisme hier een dankbaar arbeidsveld. Geen importartikels, maar voortgesprongen uit het verlangen om zich los te maken van een Kerk die het Evangelie naar vorm en inhoud verwerkt had tot een anemisch product, vonden de respectieve reformatorische confessies gemakkelijk ingang onder de Belgische bevolking.

Geen alles tiranniserende Kerk, die het intens-beleefd geloof versmoort, maar een vrije toenadering tot God; ziedaar, wat de Grote Hervormers aanboden!

Uit ons volk stonden mensen op, die de zaak met hart en ziel verdedigden. De ene met hun oratorisch talent, de anderen met hun organisatorische begaafdheid. Anderen nog hadden geld en leven veil voor de Grote Strijd.

Doch vergeten we niet de heldenmoed, die de gewone arbeider aan de dag moest leggen om voor zijn ideaal uit te komen. Allen wisten ze vooraf waaraan ze zich blootstelden; de gruwelijkste foltering, de alles ontreddende verbanning, of een afschuwelijke marteldood.

De Staat en de R. K. Kerk spanden hun krachten samen om de moedige kampers de strijd te doen staken, doch vergeefs...

Het kostte ons volk duizenden doden, ons land een verschrikkelijke economische chaos.

Uit deze ruïnen kon België zich slechts moeizaam oprichten; slechts met het einde der XVIIIe eeuw kwam de bevrijding.

Toen pas mochten de nog overblijvende protestantse families, de vruchten plukken van de moed der XVIe-eeuwse voorouders.

In de XXe eeuw dringt niet tot ieder protestant het ware besef door van hetgeen hij bezit. De vrije uitoefening van de godsdienst, werd in de XVIIIe en de XIXe eeuw nog als een kostbaar kleinood beschouwd. Die gedachte geraakt thans zoek. Hiertegen dient meer dan ooit gereageerd. De beste weg daartoe is in contact te treden met het gebeuren der XVIe eeuw.

Vergeten we nooit dat wij ten overstaan van de zestiende eeuwse voorouders een grenzeloze ereschuld hebben. Uit de kennis der roemrijke traditie van de Hervorming op Belgische bodem, groeit ontegensprekelijk een zware verantwoordelijkheid. Misschien is onze opdracht wel te synthetiseren in Oranje's leuze "Je maintiendrai!".
Juli 1949.

**Martelaren die hun getuigenis hebben nagelaten,
beschreven door A. van Haamstede
in zijn Historie der Martelaren**

- 1. Drie mannen te Arras (Atrecht) verbrand**
- 2. Johannes de Cadureo**
- 3. Mr. Petrus, pastoor te Duway (Dowaai)**
- 4. Jan Marlar en Margaretha Boulard**
- 5. Rochus, een Brabander**
- 6. Een vrouw van Bygaerden en haar zoon Jan (zie Verheyden)**
- 7. De marteling van Mr. Nikolaas, in Henegouwen**
- 8. Maria, de vrouw van Augustijn, de barbier**
- 9. Augustijn, de barbier**
- 10. François en Nicolaas Thijs te Mechelen**
- 11. Laurens, de schoenmaker, en Jan Fasseau**
- 12. Thomas Watelet, uit het land van Luik. (Verheyden: Wathelet)**
- 13. Jan van Namen**
- 14. Martinus Smetius en anderen**
- 15. Vele gelovigen omgebracht in het hertogdom Limburg**
- 16. Hendrik Alerts. Schouten, deurwaarder te Mechelen**
- 17. Pieter Panis**

1. Drie mannen te Arras verbrand

JAAR 1533

In April van het jaar onzes Heeren 1533 werden in de stad Arras drie mannen, om de getuigenis van Jezus Christus en Diens Heilig, onbevlekt Woord, verbrand. De een heette Nikolaas de Schrijver, geboren niet ver van het dorp Pas, in Artois.

De ander heette Johannes a Pisis, herkomstig van Arras.

De derde was genaamd Stefanus Burlet, een kleermaker en burger van Benrick, in het bisdom van Doornik.

2. Johannes de Cadureo

JAAR 1533

Mr. Johannes de Cadurco, van Limonick, een kandidaat in de keizerlijke rechten, en die in deze rechten gestudeerd had aan de hogeschool te Toulouse, was een zeer ervaren, vernuftig en kloekzinnig man, niet alleen in de rechten, maar ook in het vlijtig onderzoek van de Evangelische waarheid in de goddelijke Schrift. Hij werd beschuldigd van het volk te Limonick op Allerheiligendag onderwezen en vermaand te hebben tot godsvrucht. Tot verzwaring van zijn zaak bracht ook veel toe, dat hij, bij gelegenheid van een prachtige maaltijd, bij een tafelgesprek zei: "Christus moet over ons gemoed en hart heerschappij hebben."

Daarenboven moest door zijn toedoen, na de maaltijd ieder een verhaal of gesprek uit de Heilige Schrift meedelen, teneinde langs deze weg alle zondige gesprekken, dansen, springen en andere lichtzinnige handelingen te voorkomen. Toen de beurt kwam aan Cadurco om een soortgelijke christelijke aanspraak te houden, breidde hij zijn rede langer uit dan enig ander, die aan deze maaltijd deelnam.

Om die reden werd hi, in Januari van het jaar onzes enige Zaligmakers Jezus Christus 1533, gevangen genomen. Toen men hem onderzocht en ondervroeg, beloofde hij de rechters, dat hij alles zou meedelen, wat hij van de christelijke godsdienst dacht en geloofde, namelijk wanneer men hem boeken verschaft, en hij geleerde mannen bracht, teneinde met hen over alle stukken te spreken. Hij verklaarde ook, dat hij in het minst geen twistgesprek wilde beginnen, wanneer dit niet tot stichting zou plaats hebben. Hij verlangde ook over de belangrijkste hoofdstukken en artikelen van het geloof zo te spreken, dat er geen vreemde zaken of geschillen mee vermengd zouden worden. Doch, aangezien hij een moedig en zeer verstandig man was, die zijn antwoorden op alle vragen gereed had, en vooral de getuigenissen der Heilige Schrift, die daarbij te pas kwamen, vreesden zijn vijanden, die wel wisten hoe zwak hun bewijzen waren, waarmee zij, om hun godsdienst te beschermen, voor de dag moesten komen, dat zij de strijd verliezen zouden. Zij legden hem daarom drie artikelen voor, die hij bij zijn gewoon onderwijs herroepen moest, en belijden, dat hij daarin gedwaald had, in welk geval hij zou worden losgelaten. Ofschoon Mr. Johannes aanvankelijk wat wankelbaar was, werd hij later door de Geest Gods dermate versterkt, dat hij in geen dele tot enige herroeping te bewegen was.

In het begin van de maand Juni werd hij als ketter veroordeeld en naar de St. Stevensstraat gebracht, waar hij eerst van zijn geschoren kruin en daarna van zijn academische waardigheid werd beroofd. Bijna drie uren was men daarmee bezig,

gedurende welke tijd hij vrij mocht spreken, zodat hij van alle zaken, waarover men hem ondervroeg en die men tot hem zei, een daarop toepasselijke schriftelijke verklaring gebruikte.

Er bevond zich toen daar een zwarte monnik van de Dominicaner orde, die men Predikheren noemt, die als naar gewoonte zou prediken, en tevens het pauselijk geloof zou uiteen zetten en beschermen. Tot bewijs van zijn woorden gebruikte hij de plaats, die Paulus beschrijft in zijn 1e Brief aan Timotheüs, hoofdstuk 4: "De geest zegt duidelijk, dat in de laatste tijden sommigen zullen afvallen van het geloof, zich begevende tot verleidende geesten en leringen der duivelen."

Mr. Johannes de Cadurco riep met luider stem: "Ga voort! Ga voort!"

Hij deed dit, daar de monnik niet anders dan deze plaats uit de Heilige Schrift aanhaalde, zoals zij naar hun goeddunken gewoon zijn de Schrift uit haar verband te rukken, en alzo de ware bedoeling te vervalsen. Zonderling is het, dat hetgeen er volgde op de door de monnik aangehaalde plaats, hem zelf, namelijk de geveinsden in alle kleuren beschreef en uitdrukte. Door het geroep van Johannes werd de monnik derwijze ontzet en verslagen, dat hij geen woord meer spreken kon.

Toen zei de Cadurco "Wilt gij niet verder lezen, dan zal ik het zelf doen." Hij begon nu te lezen wat er verder in de brief van Paulus volgt: "Door geveinsdheid der leugensprekers, hebbende hun eigen geweten als met een brandijzer toegeschroeid; verbiedende te huwelijken, gebiedende] van spijzen te onthouden, die God geschapen heeft, tot nuttiging met dankzegging voor de gelovigen en die de waarheid hebben bekend." Daarna gaf hij met grote vrijmoedigheid een uitlegging van deze plaats, en wees die de toehoorders, die er met belangstelling naar luisterden, duidelijk aan.

Nadat hij aldus van zijn voortreffelijke bediening was beroofd, en hem spotklederen waren aangetrokken, werd hij naar het paleis gebracht, om daar zijn doodsvonniss aan te horen. Toen hij dit verliet, riep hij: "O paleis der boosheid! o zetel der ongerechtigheid."

Daarna liet hij niet na de Heere te loven en te prijzen, en het volk met allen ijver te vermanen tot de zaligmakende kennis van God, en legde zelfs in het vuur, waarin hij verbrand werd, belijdenis af van de Heere, zo lang zijn ziel in zijn lichaam was. Dit geschiedde in het jaar 1533.

3. Mr. Petrus, pastoor te Duway (Dowaai)

JAAR 1538

Meester Petrus, wiens eigenlijke naam ons onbekend is, was enige jaren in zekere kerk te Duway pastoor, en werd eindelijk, in het jaar 1538, omdat hij de waarheid van het Evangelie, ofschoon niet zo rein en met zulke vrijmoedigheid als wel betaamde, maar naar de omstandigheden des tijd en van het land, dat nog in onwetendheid en duisternis lag, had verkondigd, aangeklaagd, en door de opstokers en andere handlangers van de geestelijke van Arras (Atrecht) in de gevangenis gezet. Toen men hem voorbracht, wilden zijn tegenpartijders naar geen verdediging horen, maar overlegden alleen, hoe zij hem veroordelen en ombrengen zouden. Hij liet echter de waarheid niet varen, maar verdedigde haar uit Gods Woord met meer ernst en beter, dan hij ooit had gedaan.

In die tijd was er een predikmonnik, wijbisschop te Arras, bisschop van Salybry geheten, een onaangenaam, onhandelbaar mens, die zeer verblind, een gierigaard en een bedrieger was. Deze zogenaamde fijne bisschop, zo ook zijn zogenoemde geestverwanten, greep de christenen met twee woorden aan, namelijk, met de woorden ketterij en kerk, om vooral daardoor het volk te bewegen. Het eerste woord paste hij

toe op allen, op wie het vermoeden rustte de nieuwe godsdienst te zijn toegedaan; met het andere woord verzachtte hij zijn razen en woeden jegens hen, die de waarheid getrouw bleven belijden. Toen hij nu met Meester Petrus sprak, maakte hij ook daarvan gebruik, en had geen ander bewijs dan dit zeggen: "Uw leer en woorden zijn ketters, ergerlijk, slecht klinkend, schandelijk, en van die aard, dat heilige oren daardoor vergiftigd en geërgerd worden." Verder: "Uw leer is tegen onze moeder de heilige kerk, haar instellingen" enz.

Toen nu de geestelijke heren te Arras deze Godzalige man met gevangenschap, twistgesprekken, schampere woorden en bedreigingen lang genoeg hadden geplaagd, verklaarden zij hem eindelijk voor een halsstarrige ketter, en werd hij als zodanig veroordeeld. Aangezien zij echter niemand durfden te doden, ontwijdden zij hem, en beroofden hem van het priesterschap en alle geestelijke orden en voorrechten, en alzo werd hij, zoals zij het noemen, van hun lichaam afgesneden en aan de wereldlijke overheid bevolen, hem als een verdoemde ketter te straffen. Overeenkomstig hun bepaling, richtte men een soort van toneel op, opdat men het apenspel, dat met de ontwijding der priesters bedreven werd, te beter zou kunnen zien. Vervolgens betrad de bovengenoemde bisschop, omringd door een groot aantal priesters, het toneel, en volbracht aan hem de zogenaamde wereldlijke ontwijding.

Mr. Petrus prees God met een vrolijk hart, dat Hij hem deze eer bewezen en zijn onreine rok had uitgetrokken, waarin hij aldus geleefd had, en waarin hij ook zou verdorven zijn, indien God hem deze barmhartigheid niet had bewezen. Toen de dienaren van de antichrist hun gewone plechtigheid der ontwijding verrichtten, zei Meester Petrus bij herhaling tot hen: "Scheert, scheert, snijdt en neemt alles weg, opdat er niets overblijft, want dat heb ik van ulieden ontvangen. Maar het ware priesterschap, dat God mij inwendig heeft geschonken, waardoor ik mij aan Hem heb overgegeven en tot een offerande geheiligd, is niet in uw macht, om mij dat naar uw goedvinden te ontnemen.

Na de volbrachte ontwijding deed men hem een wereldlijk kled aan, en werd hij veroordeeld om tot as verbrand te worden. Toen men hem naar de brandstapel bracht, bad hij God, dat Hij hem in de laatste strijd wilde versterken, waardoor hij zich tot Zijn eer zou opofferen.

Toen vele burgers uit de stad hun pastoor zagen, weenden zij en baden voor hem tot God, terwijl sommigen hem vervloekten, zoals er gewoonlijk onder een hoop volk goede en kwaden worden gevonden. Vele vrome zielen werden echter door zijn gruwelijke dood getroost en gesticht, vooral toen zij zagen, dat hij zo standvastig en met een naar de hemel gericht gelaat de geest gaf.

Doch de anderen, bij wie weinig ijver gevonden werd, en die niet wisten, welke eer en heerlijkheid voor God de dood van zijn lieve martelaren is, braakten het goede, dat zij van God ontvangen hadden, weer uit, keerden, uit vrees voor hetzelfde gevaar, tot de pauselijke goddeloosheid terug en werden verder grotere huichelaars, dan zij ooit tevoren waren geweest.

4. Jan Marlar en Margaretha Boulard

JAAR 1542

Te Orchies, een kleine stad, niet ver van Douay, werd zeker iemand, Jan Marlar genaamd, op de weg, toen hij naar huis op reis was, aangezien hij enige tijd te Leuven gestudeerd had, door de overheid van eerstgenoemde plaats gevangen genomen, omdat hij aan sommigen de waarheid van het Evangelie had gepredikt.

De inwoners van Orchies leverden hem, de 2de November 1541, over aan Mr. Jan de

Latre, in die tijd beambte bij de gouverneur te Douay. Marlar bleef standvastig en volhardde bij de belijdenis der zuivere leer, zodat allen, die tot hem kwamen, om met hem te redetwisten en hem te overtuigen, in tegenwoordigheid van de overheid, dooi, hem te schande werden gemaakt, waarom men hem voor het gericht bracht, en tot de vuurdood veroordeelde, welke dood hij op de 20ste Januari van het volgende jaar standvastig en geduldig onderging.

Margaretha Boulard, een deugdzame weduwe van George Martius, burger te Orchies, werd insgelijks door de overheid der plaats gegrepen, en wel op de 1ste November, zijnde Allerheiligendag, en de volgende dag aan het gerecht te Douay overgeleverd. He ijverig deze vrouw in de zuivere leer en de godsdienst was, kan nauwelijks gezegd worden. Toen men haar aangaande haar geloof ondervroeg, beled zij zonder schroom, wat zij uit de heilige Schrift had geleerd. En, omdat zij standvastig bij de Goddelijke waarheid bleef, en de menselijke instellingen niet wilde aannemen, werd zij veroordeeld om levend begraven te worden, welke gruwelijke dood, die de vrouwen in Nederland ondergaan moesten, door keizer Karel was bevolen.

Drie dagen na haar neef Marlar werd zij ter dood gebracht, te weten op de 23ste Januari, op welke dag zij haar ziel de Heere aanbeval en zalig stierf.

5. Rochus, een Brabander

JAAR 1545

Rochus, uit Brabant, was een bekwaam beeldhouwer, en gedroeg zich in zijn leven en wandel eerlijk en oprecht. In het jaar 1545 woonde hij in Spanje en wel in de stad St. Lukas, niet ver van Sevilla.

Toen God de Heere hem de waarheid enigermate had geopenbaard, begon hem zijn ambacht tegen te staan. Het hinderde hem, dat hij de afgoderij en het bijgeloof door zijn arbeid bevorderde. Hij maakte toen enige kunststukken uit liefhebberij. Eens tijd had hij een kunstig houten Mariabeeld gebeeldhouwd, en dat in zijn werkplaats opgericht. Op zekere tijd ging daar een inquisiteur voorbij, die hem vroeg, voor hoeveel hij dat Mariabeeld wilde afstaan. De beeldhouwer noemde hem de prijs, doch de inquisiteur bood hem nauwelijks de helft daarvoor. Rochus zei, dat, wanneer hij het voor die prijs gaf, hij er nauwelijks zout aan zou verdiend hebben, toen hij daaraan werkte. De inquisiteur zei: "Ik geef er niet meer voor; gij kunt het mij voor dat geld wel afstaan." Rochus antwoordde: "Gij zult het hebben, indien gij mij betaalt, wat billijk is; doch liever sla ik het aan stukken dan het te geven voor het geld, dat gij mij geboden hebt." De inquisiteur zei: "Eilieve, laat zien, bekijk het eens, en sla het in stukken." Toen greep Rochus een stuk gereedschap, wierp dat op het Mariabeeld, zodat het gezicht van het beeld enigermate werd beschadigd. Om die reden werd hij terstond in de gevangenis gebracht, alsof hij een grote misdaad bedreven had. Maar hij zei: "Hoe, mag ik met mijn werk niet doen, wat ik wil? Mag, ik dat niet maken en veranderen naar mijn goeddunken? Het was niet naar mijn zin gemaakt." Geen verontschuldiging hielp echter, men wilde niet naar hem horen.

Drie dagen daarna werd hij als een ketter veroordeeld om levend verbrand te worden. En onder het volk liep het gerucht, dat hij verbrand zou worden, omdat hij de maagd Maria had beschadigd. Toen hij naar de brandstapel gebracht werd, riep hij met luider stem, en vroeg, of er niemand uit Vlaanderen tegenwoordig was. Enige zeiden, dat er twee schepen in de haven lagen, die op een goede wind wachtten, om naar Vlaanderen te zeilen. Men verzocht hem vrij te zeggen, wat hij te bestellen had,

terwijl men hem beloofde, dat dit getrouw zou worden uitgevoerd. Toen zei hij: "Och, helaas! niets anders heb ik te verzoeken dan mijn vader te Antwerpen te willen meedelen, dat ik in deze stad verbrand ben om geen andere reden dan gij vernomen hebt." Aldus werd de goede man verbrand.

6. De vrouw te Bygaerden en haar zoon Jan (zie Verheyden)

JAAR 1548

Aangezien de antichrist en zijn gezanten, de bisschoppen, priesters en monniken niets anders najagen dan geldzucht, en daarvoor alles veil hebben, zoals vasten, bidden, waken, missen, sacramenten en al hun goede werken en verdiensten, bracht het hun bijzonder veel voordeel aan, dat zij de afgodische heiligen in zulk een grote eer wisten te houden. Hieruit toch vloeide voort de aflaat. Van daar de bedevaarten, beloften en ontheffing van beloften en dergelijke winstgevende handelingen meer.

Toen echter door de predicatie van het Goddelijke Woord de aflaat ten dele niet meer werd geacht, telden de lieden de bedevaarten ook niet veel meer, zodat de voordelen zeer inkrompen en met gehele vernietiging werden bedreigd. Doch, opdat dit alles niet geheel zou vervallen, en door ongewoonte in de schaduw geplaatst worden, zonden de bisschoppen deze lieden, die nu de heiligen niet meer uit eigen beweging bezochten, de heiligen als thuis. Zij, die vroeger heren waren, in tempels zaten, en door de lieden bezocht werden, werden eindelijk bedelaars, in kisten en kasten gesloten, en bezochten de lieden; ja liepen zelfs van huis tot huis, teneinde enig geld op te zamelen. *Heere, God, wij moeten ons schamen, dat mensen, laat staan christenen, de onredelijkheid zover drijven, en wel met doodsbeenderen, klederen en andere dergelijke voorwerpen!*

Een dusdanige afgezant kwam op zekere lijd, met de kas dezer gestorven heiligen te Bygaerden in Brabant. Nadat hij in de kerk zijn kramerij had ten toon gesteld, om daardoor in het bezit van geld te komen, klom hij volgens oude gewoonte op de predikstoel, om zijn koopwaren ten hoogste aan te prijzen. Hij deed dit zo, dat alle godvruchtige harten, die lust hadden in het Goddelijke Woord, verschrikten wegens deze schandelijke afgodische prediking. De vrouw van Bvgaerden die zeer ijverde voor de eer van de eeuwige en almachtige God, die hier zo lasterlijk vertrap werd, zond haar zoon, die deze godslasteraar dwong de predikstoel te verlaten, opdat de eenvoudige lieden door zijn valsheid niet zouden verleid en bedrogen en hem de mond gestopt zou worden, en hij de eer, die de almachtige God alleen toekomt, niet langer zou toeschrijven aan Zijn schepselen.

Toen deze bedrieglijke priester met grote schande uit de predikstoel verjaagd was, beijverde hij zich om zich daarover te wreken, en berichtte deze zaak aan zijn bisschop.

Deze deed derwijze zijn best, dat hij het eindelijk zover bracht, dat de vrouw van Bypaerden en haar zoon gevangen gezet, en deze beiden om deze reden van het leven beroofd werden. Dit geschiedde op het slot te Vilvoorden, waar zij zeer standvastig de waarheid met hun bloed bezegelden.

7. De marteling van Mr. Nikolaas in Bergen, Henegouwen

JAAR 1549

Omstreeks het jaar 1549 nam de vervolging in Henegouwen zeer toe; velen werden er gevangen genomen, en onder die Mr. Nikolaas, geboren in Frankrijk, Barbara, zijn vrouw, Augustijn, een barbier en diens vrouw Maria, geboren in een dorp bij de stad Bergen, in Henegouwen.

Gedurende enige tijd hadden zij te Genève gewoond, en vergezelden elkander naar Nederland, om daarna in Engeland te gaan wonen. Toen zij in Henegouwen gekomen waren, verzocht Augustijn de geleerden Mr. Nikolaas, dat zij de kleine kudde des Heeren te Bergen zouden bezoeken, om hun de gave en genade mee te delen, die hun van God gegeven was, waaraan hij volvaardig voldeed. Zo kwamen zij dan in de genoemde stad samen, waar zij vriendelijk door de broeders ontvangen werden, terwijl de gemeente door de goede vermaningen van Mr. Nikolaas zeer werd versterkt en getroost. Nadat zij daar enige tijd hadden vertoefd, namen zij afscheid van de gemeente, en gingen naar Doornik, om alzo verder te reizen naar Engeland. Bij het vertrek werden Augustijn en zijn vrouw herkend, en bij de beambte beschuldigd, en tot op vier mijl nabij Doornik vervolgd, waar zij allen werden gevangen genomen, uitgezonderd Augustijn, die de dienaars niet zagen, noch wisten, waar hij was gebleven. Met Mr. Nikolaas en de twee vrouwen keerden zij terug, die onderweg door de beambte wreed werden behandeld en bespot.

Toen zij aan tafel zaten om te eten, deed Mr. Nikolaas zijn gebed tot God, zoals de gelovigen gewoon zijn.

De beambte hoorde dit, en zwoer bij de dood en de wonden van Christus en zei: "Nu zullen wij zien, of God u uit mijn handen verlossen zal, gij ketterse boef!"

Mr. Nikolaas antwoordde hem zeer vriendelijk: "Mijn vriend, wat heeft Jezus Christus u gedaan, dat gij Hem als vaneen scheurt in uw lastering? Ik bid u, in de Naam van God, dat gij ophoudt. En is uw hart zozeer verbitterd door haat tegen de Zoon van God en Zijn Woord, dat gij niet laten kunt de Heere Jezus Christus te bespotten, wreek u dan aan mij, en koel daarmee uw gemoed, want dat zal mij veel aangener zijn."

Alzo kwamen zij in de stad Bergen als arme schapen op een wagen gebonden, en zongen psalmen met een blij gemoed. Vervolgens werden zij naar het kasteel der stad gevoerd, in een duistere gevangenis gezet, en geketend aan de voeten alsof zij moordenaars waren.

Na enige dagen kwam tot hem de hertog van Aarschot met vele priesters en Minderbroeders, onder wie de opziener een doctor in de godgeleerdheid was. Zij vroegen hem, vanwaar hij was, waar hij naar toe ging en welk geloof hij had. Mr. Nikolaas gaf op alles, wat hem gevraagd was, zulk een antwoord, dat hij de Minderbroeders dikwerf beschaamd maakte, die niet wisten, wat zij zeggen zouden, en als uit één mond niet anders riepen dan! *"Hij heeft de duivel! naar het vuur, naar het vuur met de Lutheraan!"*

Mr. Nikolaas hernam: "Hoe, mijne heren, gij zoudt de verantwoording van een Jood of Turk wel willen aanhoren, en vreest gij nu verleid te zullen worden? Indien uw leer de waarheid van God is, behoeft gij niet te vrezen overwonnen te zullen worden." Na langdurige ondervraging verlangde hij de toestemming, om zijn belijdenis te mogen schrijven, wat hem werd toegestaan in de gevangenis, en waarbij hij goede en genoegzame rekenschap van zijn geloof gaf.

Intussen kwamen zijn vijanden tot hem, en vroegen, waar hij gelogeed had, toen hij

door Bergen reisde. Hij antwoordde, dat hij in die stad niet thuis behoorde, en daar niet meer dan eenmaal geweest was, waarom hij geen plaats kon noemen. "Wanneer ik echter," zei hij, "het huis zag, dan zou ik dat mogelijk wel herkennen." Hij werd stevig gebonden en door de stad geleid, doch hij wees hun de plaats niet aan.

Toen zij zagen, dat zij in hun voornemen bedrogen waren, gingen zij naar Barbara, zijn vrouw. Onder vleierende woorden nam de hertog van Aarschot haar bij de hand en zei: "Barbara, mijn vriendin, ik bid u, uw leven te sparen; gij bent nog zulk een jeugdige vrouw. Wanneer u ons het huis wilt wijzen, waar gij gelogeed hebt, beloof ik u uit de gevangenis te ontslaan en los te laten." Door deze beloften werd de arme vrouw overwonnen, en wees het hun aan, hetwelk een oorzaak was van grote vervolging, want velen werden daar gevangen genomen.

Nadat men tegen Mr. Nikolaas de rechterlijke behandeling van zijn zaak gevorderd had, werd hij uit de toren van Aubron voor de rechters gebracht, waar het doodsvonniss over hem werd uitgesproken, en wel om levend tot as verbrand te worden. Toen Mr. Nikolaas dit vonnis vernam, verblijdde hij zich in de Heere en zei: "Geprezen zij onze God, Die mij zoveel eer en aanzien bewijst, mij te verkiezen om in de dingen van Zijn geliefde Zoon een getuige te zijn." Daarna zong hij met zulk een vuur een psalm, dat de dienaars, die hem bewaarden, zich zeer verwonderden. Terwijl hij het uur van zijn sterven afwachtte, werd hij in de kamer van de wacht der gevangenis geleid, waar hij zijn klederen van het stro reinigde, en zei: "Mijn vrienden, ik reinig mij, omdat ik geroepen word tot de bruiloft en het avondmaal van het Lam."

Toen hij zich aldus gereed maakte en reinigde, kwam er een dienaar van de stadhouder, die hem verbood het volk aan te spreken. Toen hij dit hoorde, verlangde hij de stadhouder zelf te spreken. Deze verscheen, en verbood het hem, onder bedreiging hem anders een bal in de mond te laten stoppen.

Mr. Nikolaas antwoordde: "Omdat gij het mij verbiedt, zal ik gehoorzaam zijn. Maar ik verzoek u, mij toe te staan God te bidden en te loven, daar ik de dood tegenga." Dit werd hem veroorloofd, onder voorwaarde van niet tot het volk te spreken.

Ten twee uur na de middag kwam men hem halen om ter dood gebracht te worden. Toen hij het kasteel verliet, hief hij de ogen verblijd naar de hemel en riep de Heere aan. Toen hij aan de gerichtsplaats gekomen was, volgden hem vele monniken, om hem in het bidden te hinderen. Terwijl hij zich naar het volk wendde, riep hij met luider stem: "O mannen, mannen, hoe lang zal uw hart versteend zijn!" Men liet hem niet verder spreken; maar er kwam een dienaar, die hem in het gezicht sloeg.

Toen zei Mr. Nikolaas: "Och, arm volk, gij zijt niet waardig, dat men u Gods Woord voorhoudt."

Vervolgens werd hij aan een paal gebonden. De Minderbroeders belasterden hem gruwelijk, en zeiden, dat hij de duivel had; doch hij herinnerde hun het vers uit de 6de Psalm: "*Wijk van mij alle boosdoeners,*" &. Terstond werd het hout aangestoken. Toen hief hij zijn aangezicht naar de hemel, riep de Heere aan en zei: "*O, eeuwige Vader, in Uw handen beveel ik mij,*" en aldus scheidde hij zalig uit deze wereld.

8. Maria, de vrouw van Augustijn, de barbier

JAAR 1549

Na de laatst verhaalde terechtstelling namen de rechters Maria, de vrouw van Augustijn, onder handen, en vroegen haar, *wat men te Genève deed, als men het avondmaal uitdeelde, en of zij daar ook het avondmaal had bijgewoond.*

Ze antwoordde toestemmend, en zei, dat men het daar waarlijk bediende volgens de

instelling van de Heere Christus Jezus. Op alle andere vragen antwoordde zij naar de mate van het geloof, door de Heere haar geschonken, en bleef zeer standvastig, zodat zij noch door belofte, noch door pijnigingen van de kennis der waarheid kon worden afgebracht.

Het doodsvonniss werd over haar geveld, en wel om levend te worden begraven; hetwelk volgens de bepaling van de keizer (Karel de V) de straf was, waarmee de standvastige vrouwen in Nederland zouden worden omgebracht.

Vervolgens werd zij op de plaats gebracht, waar zij begraven zou worden. Daar hief zij haar ogen naar de hemel en loofde de Heere wegens de genade haar bewezen, door haar uit de gruwelijke duisternis en verblindheid te verlossen. In het graf viel zij op de knieën, en deed een gebed tot de Heere.

Toen de scherprechter haar zou neerleggen, verzocht zij om een neusdoek over haar aangezicht te spreiden, hetwelk plaats had. Vervolgens werd haar gehele lichaam met zand bedekt, terwijl de beul op het zand sprong, met zijn voeten derwijze op haar lichaam stampte, dat zij haar ziel zalig aan de Heere overgaf.

9. Augustijn, de barbier

JAAR 1549

Toen Mr. Nikolaas en Maria gedood waren, bezocht Augustijn de markten, en verkocht specerijen en andere kleine koopwaren, om zo de kost te verdienen. Onder andere kwam hij in de stad Beaumont, omstreeks zes mijlen van Bergen, in Henegouwen. Toen hij zijn koopwaren daar uitgestald had, werd hij herkend en bedrogen. Toen hij zag, dat men toebereidselen maakte, om hem gevangen te nemen, liet hij zijn waren op de markt staan, en vluchtte de stad uit. Hij was bovenmate vreesachtig en kleinmoedig, zodat hij dikwerf, alleen op het zien of de ontmoeting van gerechtsdienaren schrikte en beefde, en bovenal vreesde hij voor gevangenschap.

Toen hij onder grote vrees de stad ontvlucht was, ging hij naar het dichtst nabij gelegen bos, om zich daar te verbergen, doch tevergeefs, want zijn uur was geslagen. Op de muren van de stad waren enige lieden, die zagen dat hij zich in het bos verborg, en dit terstond de gerechtsdienaren te kennen gaven. Gevankelijk werd hij de stad Bergen binnen geleid, om daarin verhoor genomen te worden, aangezien Bergen de hoofdstad was van Henegouwen.

Daar ondervroeg men hem aangaande zijn leven en geloof, waarop hij met grote vrijmoedigheid antwoordde. Met reden verwonderde men zich daarover, aangezien hij altijd zo vreesachtig en versaagd was, en zich nu in de grootste nood en het ergste gevaar zo vroom en vrijmoedig betoonde, dat zijn tegensprekers zich schaamden. Hoe wonderbaar zijn toch 's Heeren werken, en hoe waarachtig openbaarde Hij zich in Zijn belofte, die gezegd heeft: "Wanneer zij u overleveren, zo zult gij niet bezorgd zijn, hoe of wat gij spreken zult; want het zal u in dezelve ure gegeven worden, wat gij spreken zult. Want gij zijt het niet, die spreekt, maar het is de Geest uws Vaders, die in u spreekt."

Toen men zijn vrijmoedige belijdenis gehoord had, en zijn rechtsgeding geëindigd was, werd hij veroordeeld om levend te worden verbrand. Ongeveer acht dagen voor het vonnis zou worden uitgevoerd en hij naar Beaumont gebracht werd kwam de opziener van de Minderbroeders van Bergen, een groot vijand van de evangelische waarheid, en hield een lang aanspraak, waarin hij trachtte te bewijzen dat hij ketters en verdoemd zou wezen, indien hij de leer, die hij aangenomen had, niet verloochende.

Doch Augustijn hield de mond niet gesloten, want, terwijl de monnik daar stond en predikte, viel hij hem dikwerf, in tegenwoordigheid van de gehele vergadering in de

rede en zei: "Bevestig, wat gij zegt met het Woord Gods, en men zal het geloven. Gij zegt veel, en bewijst weinig, waarmee gij te kennen geeft, dat gij een leraar der leugens zijt, die men niet behoort te geloven. Wat mij aangaat, ik geloof de leer van Profeten en de Apostelen, en deze is mij tot mijn zaligheid genoeg."

Na deze toespraak werd Augustijn naar de herberg, *de Engel* geheten, gebracht, om daar een paard te bestijgen, en naar Beaumont te worden vervoerd. In de herberg was een edelman gelogeed, die hem een volle beker wijn overreikte en zei: "Mijn vriend, heb medelijden met uzelf; en wilt gij uw leven niet behouden, behoud ten minste uw ziel. Ik heb groot medelijden met u."

Augustijn antwoordde: "Ik dank u voor de goede gunst, die gij mij bewijst. Gij ziet immers, dat ik zulk een groot mededogen met mij en mijn ziel heb, dat ik mijn lichaam overgeef om verbrand te worden, liever dan tegen mijn geweten te zondigen. Ik acht dit echter mij tot zaligheid; want, wat ik lijd, is niet om mijn zondig leven, maar, alleen om het Woord van Jezus Christus, om wie alle martelaren hun bloed hebben gestort, wat ik ook wens te doen."

Daarna werd hij te paard gezet, en naar Beaumont gevoerd, vergezeld van een grote menigte van dienaars, die met stokken en wapenen hem geleidden. Toen zij in de stad kwamen, werden zij nauw ingesloten, aangezien men daar de uitvaart hield van de zoon van de Hertog van Aarschot, die omgekomen was; zodat er vele prinses en hertogen gekomen waren, die ook de gevangene bezochten, en hem aangaande zijn geloof en de godsdienst ondervroegen, die hij allen vriendelijk antwoordde. Onder anderen sprak de graaf van Alam geruime tijd met hem.

Eindelijk werd hij buiten de stad op een berg geleid, om aldaar als opgeofferd te worden. Om zijn volharding en zijn geduld was het merendeel van het volk zo woedend op hem, dat zij riepen, dat die hem met de voeten achter een paard behoorde te binden, en alzo naar de berg slepen.

Toen hij op de plaats aangekomen was, waar hij gericht zou worden, riep hij de Heere aan, en daarna werd hij aan een paal gebonden. Toen nu de brand in het stro gestoken was, en hij de hitte gevoelde, begon hij de Heere te loven. Eindelijk riep hij, te midden van de vlammen, met luider stem: "*O eeuwige Vader; aan U beveel ik mijn ziel!*"

En gaf kort daarna zijn ziel aan de Heere over.

10. François en Nicolaas Thijs te Mechelen

JAAR 1555

Te Mechelen, in Brabant, bevond zich een gezin, bestaande uit een man, Andries Thijs en zijn vrouw Catharina Thijs, die vier kinderen hadden, drie zonen en een dochter.

De almachtige God verlichtte Andries Thijs met de genade des Heilige Geestes, zodat hij tot nadenken kwam, en zeer bekommerd werd, dat de zuivere leer van Christus aldus door menselijke instellingen verduisterd was in de stad Mechelen. Van tijd tot tijd verklaarde hij zich daartegen, wat de geleerden niet konden verdragen, en waarom zij het op zijn leven toelagden. Hij verliet daarom de stad, en ging naar Engeland, waar hij ook gestorven is.

Zijn zonen verlieten Mechelen insgelijks, en vertrokken naar Duitsland, waar zij de prediking van het evangelie hoorden, waarin zij grote lust hadden en goede ijver betoonden. Zij lazen de Bijbel, en baden God om verlichting van hun verstand, Die hun dit ook verleende, zodat zij vast en onwankelbaar op het Woord van God steunden, zoals men boren zal.

Na geruime tijd in Duitsland vertoefd te hebben, keerden zij naar Mechelen tot hun moeder en zuster terug, die zij nog in leven vonden, en ook op naarstige wijze

onderrichtten en leerden in het Woord van God, en betuigden, dat onze hulp en zaligheid alleen rust op de naam van Jezus Christus en Zijn dierbaar bloed, dat Hij voor ons heeft vergoten.

Toen de geestelijken dit vernamen, konden zij het niet dulden, en zochten allerlei redenen om deze broeders te kwellen. De geestelijke van St. Catharina was vooral op hen verbitterd, en beschikte het, dat Ruard Tapper van Enkhuizen, deken van St. Pieter te Leuven, een zeer bloeddorstige wolf, en enige andere geestelijken te Mechelen kwamen, die daar met de geestelijken beraadslaagden, en door de schout van Mechelen, Willem de Klerck, heer van Bovenkerk, ridder, deze beide broeders met de moeder en de zuster liet gevangen nemen en geruime tijd in de gevangenis opsluiten.

Intussen deden de geestelijken en anderen op allerlei wijze hun best, om de gevangenen afvallig te maken van hun geloof, doch al hun arbeid hielp niets. Toen sloot men de jongste broeder in een andere gevangenis op. En, ofschoon de moeder en dochter geruime tijd standvastig bleven, werden zij eindelijk door de listigheid van een monnik overvallen en verleid, zodat zij ontrouw werden aan hun geloof, en veroordeeld werden om tot boete de mis bij te wonen, enige tijd op water en brood te zitten, en in linnen klederen het sacrament te volgen.

Toen de moeder voor de raad kwam, waar zij ontboden was, werd haar daar voorgehouden, wat zij geloven moest. Daarop antwoordde zij: "Wil mij toch niet zo ver verleiden, maar laat mij mijn gevoelens behouden; want ik kan toch niemand aanbidden dan God alleen door Zijn Zoon Jezus Christus, Die mij heeft verlost en niemand anders. Waarom zou ik Hem dan niet aanroepen?"

Om deze woorden werd het vonnis over haar uitgesproken om levenslang gevangen te zitten; of, wanneer zij haar geloof liet varen, dan zou haar, uit genade van de priester, het sacrament uitgedeeld worden, en nog enige andere plechtigheden aan haar worden verricht.

Doch de beide andere broeders François de oudste en Nicolaas de jongste bleven standvastig bij het Woord van God en de zuivere leer van Christus Jezus, en lieten zich in geen dele bewegen of afschrikken, hoezeer men hen ook dreigde.

Toen de geestelijken zagen, dat zij op hen niets konden winnen, begonnen zij deze broeders enige vragen te doen, om hen langs die weg in de handen van de wereldlijke overheid te leveren, zoals ook plaats had. Aldus vergaderden dan de geestelijken met vele andere monniken en priesters, in tegenwoordigheid van de wereldlijke overheid, en kwamen met grote staatsie tot de beide gevangen broeders, en begonnen met hen op de volgende wijze te spreken:

"Wij hebben veel moeite en werk gedaan, om u van uw dwaling af te brengen, doch, het was tevergeefs. Daarom moet gij uw geloof hier voor de wereldlijke overheid belijden, opdat men kan zien, welk geloof gij belijdt."

Hierop antwoordde de oudste broeder: "De apostel Paulus heeft nooit geweigerd zijn geloof voor de geestelijke en wereldlijke overheid te belijden; waarom zouden wij dit dan niet doen, daar wij toch hetzelfde geloof hebben als Paulus had?"

De geestelijken vroegen nu, wat zij geloofden.

De oudste broeder antwoordde: "Wij geloven alles wat in het Oude en Nieuwe Testament geschreven staat."

De geleerden vroegen: "Wie heeft u uit het Oude en Nieuwe Testament onderwezen?" Zij antwoordden, "Wij hebben het gelezen en in Duitsland horen prediken, en God heeft ons Zijn genade verleend om het ook te verstaan."

Verder vroegen zij, hoe zij over de roomse kerk dachten, of zij niet de heilige

christelijke kerk was.

De gevangenen antwoordden: "Nee." En deze vroegen op hun beurt, of er in de roomse kerk niet vele misbruiken waren.

De geleerden antwoordden: "Ja."

Toen zeiden de beide gevangenen: "Derhalve kan zij de heilige christelijke kerk niet zijn; want er staat geschreven, dat de Bruid van Christus zonder rimpel of vlek zal zijn."

Daarop antwoordde de geestelijke: "De roomse kerk is de heilige christelijke kerk, en de paus is het hoofd der heilige kerk. Toen Christus op aarde was, was Hij het enige Hoofd; maar toen Hij van hier gegaan is, heeft Hij St. Pieter tot hoofd aangesteld, en daarna heeft de paus dit van n St. Pieter geërfd.

De beide gevangenen schudden het hoofd en wilden de paus en al zijn feilen niet erkennen.

Ten derde vroegen de geestelijken hun, hoe zij dachten over het heilige *sacrament*. Zij antwoordden: "Wij houden het er voor en geloven, dat, wanneer het ons gegeven en uitgereikt wordt in tweeërlei gestalte, volgens de instelling van Christus, zoals de drie Evangelisten die beschrijven en Paulus getuigt, wij ontvangen het lichaam en het bloed van onze Heere Jezus Christus."

Verder vroegen de geestelijken: "Hoe denkt gij dan over ons sacrament, dat wij in de processie rondragen of aan de zieken geven?"

Zij gaven ten antwoord: "Van het heiligdom, wat gij naar de stervende brengt, houden wij niet. Wanneer wij u naar een stervende zien gaan, bidden wij God, hem een waar geloof te willen schenken."

Daarop zeiden de geestelijken. "Bevindt zich dan God niet in de handen van de priester in de hostie, wanneer de woorden door de priester zijn uitgesproken?"

Antwoord: "Nee, God is in al Zijn werken, en woont en wandelt niet in tempelen niet handen gemaakt. Hij wordt ook niet van mensen gediend of geëerd. De hemel is Zijn troon, en de aarde is de voetbank Zijner voeten."

De schout zei daarop: "Dan moet uw God lange voeten hebben."

Ten vierde vroegen de geestelijken hun, hoe zij dachten over de biecht en de vergeving van zonden door de priesters. "Gelooft gij niet, dat hij in de biecht macht heeft de zonden te vergeven of te houden?"

Antwoord: "Nee, want Christus zegt: "Komt herwaarts, tot Mij, allen die vermoeid en belast bent, en Ik zal u rust geven. En, indien iemand gezondigd heeft, wij hebben een Voorspraak bij de Vader, Jezus Christus, de Rechtvaardige."

Ten vijfde vroegen zij, of zij zich niet hadden laten herdopen. Zij antwoordden: "Wat vraagt gij ons nu? Wij zijn eens gedoopt, en dit is ons genoeg; en willen alleen door het geloof in Jezus Christus zalig worden, en niet door de doop, want dit is slechts een teken van het verbond."

Daarop zeiden zij "Dat is waar en goed."

Ten zesde: "Houdt gij het er ook voor, dat de waardige moeder Gods en de heiligen, God voor ons kunnen bidden, en begeert gij ook hun voorbede niet?"

Een der gevangene broeders antwoordde daarop: "Christus is de Deur; wie niet door haar ingaat, die is een dief en een moordenaar. Zo is Hij ook de ware Wijnstok, en wij zij de ranken, en, wie geen goede vrucht draagt, zal afgehouden worden."

Vraag: "Hoe denkt gij over de verering der lieve heiligen, over de heilige dagen, het branden van kaarsen en andere plechtigheden?"

Antwoord: "Dat alles is afgoderij, want het rust niet op de Schrift."

Ten zevende vroegen de geestelijken, wanneer de mensen stierven, en niet rein en zuiver van zonden zijn, of zij niet geloofden, dat nachtelijke gebeden en zielmissen

uit het vagevuur konden verlossen.

De oudste broeder antwoordde: "In de heilige Schrift vind ik nergens een vagevuur; maar kunt gij mij met de heilige Schrift bewijzen, dat er een vagevuur is, dan zal ik het geloven." Toen zeiden zij, dat zij het wilden bewijzen.

Daarna keerden zij zich om, en kwamen bij de jongste broeder; want zij waren niet in de gevangenis, en hadden plan om hem te ondervragen. Doch zo spoedig hij hen zag, zei hij: "Waarom komt gij tot mij om uw beuzelarijen te verkopen? Gij arglistige huichelaars, wijkt van mij, laat mij met vrede; want ik zal bij de waarheid blijven volharden, en uw fabelen en de leugens niet achten, al kostte dit ook mijn leven."

Na deze woorden vertrokken de geestelijken gezamenlijk, maar kwamen drie dagen daarna weer bij de oudste en zeiden: "Hoe zullen wij het aanleggen? Hoe zullen wij het best middelen beramen, om u van de gevangenschap te verlossen? Gij moet u laten raden."

Hij antwoordde: "Gaat weg van mij, gij verleiders, want ik wil mij niet laten verleiden. Ik heb hoop op God, zodat het mij verkieselijker is, uit de gevangenis tot de brandstapel te gaan, dan tot ongeloof te vervallen."

Toen nu de geestelijken zagen, dat zij niets konden winnen, daar zij in de leer van Christus en van de Apostelen met ernst bleven volharden, lieten zij de gevangenen bij de wereldlijke overheid brengen, deden hun de artikelen voorlezen, en vroegen, of zij daarvan geen afstand wilden doen.

Daarop gaven zij ten antwoord: "Nee, of gij moet ons uw artikelen uit de heilige Schrift bewijzen."

Toen zeiden de geestelijken tot de raad: Lieve heren, aangezien deze verleide mensen van hun ongeloof niet willen afwijken, en zich hardnekkig tegen het vagevuur durven verklaren, dat openlijk tegen de roomse kerk is, zo snijden wij hen af als verworpen leden, en doen hen in de ban."

De schout zei daarop: daar zij nu geen burgers meer zijn, zal ik hen op de pijnbank leggen."

Aldus werden deze vrome broeders en getuigen des Heeren des anderen daags op de pijnbank gelegd; ofschoon de schout en de burgemeester het met elkaar oneens waren.

Toen de oudste broeder bij de pijnbank geleid werd, zeiden de geestelijken tot hem: "Gij hebt ons met vreemde en dubbelhartige tongen willen bestrijden, doch wij willen u wat anders leren, opdat gij in de roomse kerk zoudt geloven."

Waarop de oudste broeder antwoordde: "Met geen dubbelhartige tongen hebben wij gestreden, maar met het Woord van God; om Zijmentwil willen wij graag deze en ook andere pijnigingen ondergaan."

Desgelijks sprak ook de jongste broeder, en liet zich pijnigen.

Toen de heren hun standvastigheid zagen, zodat zij alles met vreugde verdroegen, verwonderden zij zich zeer, gingen samen ter zijde, en, als zij terug kwamen, zeiden zij tot de gevangenen: "Gij moet ons zeggen wie uw meester is en welk gezelschap gij hebt."

Zij antwoordden: God is onze Heere en Meester; het gezelschap, waarnaar gij vraagt, zult gij van ons niet vernemen. Wij willen liever het een lid van het andere laten trekken, dan onze broeders verraden."

Daarna leidde men hen weer naar de gevangenis, en liet hen een tijdlang daarin vertoeven.

Vervolgens bracht men hen andermaal voor het gerecht, en las hun nog eens de artikelen voor, die zij met opgeruimde harten beleden. Aldus werden zij als kettters

veroordeeld en aan de schout overgeleverd. Toen de schout het vonnis van de bisschop van Kamerik ontvangen had, zei hij in het openbaar tot hen: Neemt een biechtvader, dan zal ik u morgen recht doen."

Zij antwoordden: "Wij hebben Christus tot een biechtvader. Die kan ons alles vergeven. Wij zijn bereid de brandstapel te bestijgen, als gij wilt."

Men bracht hen andermaal naar de gevangenis, en in de morgen van de volgende dag het de schout hen voor de heren brengen.

Toen men hen uit de toren bracht, vertroostte de een de ander, zeggende: "Lieve broer, wees goedsmoeds, wij hebben een getrouwe Herder, Jezus Christus, Die zijn leven voor ons gegeven heeft, opdat wij zalig zouden worden. Laat ons van deze Herder niet wijken, anders zouden ons de wolven verscheuren, en ons in de eeuwige diepte werpen. Al neemt men ook ons lichaam, men kan ons toch de ziel niet ontroven. Wij willen thans ons geloof met de apostel Paulus voor de overheid moedig belijden."

Met deze en zo vele andere woorden vertroostten zij elkaar, zodat menigeen weende en groot medelijden met hen had. Doch de geestelijken bespotten en belachten hen.

Toen zij nu voor de heren werden gebracht, verlangde de schout het vonnis van de heren, en noemde de gevangenen hardnekkige ketteren. De jongste broeder antwoordde daarop: "Lieve heren en burgers, wij zijn geen ketteren; wij geloven aan God, de almachtige Vader, Schepper van de hemel en der aarde," enz.

De schout beval hem te zwijgen, en zei: "Gij zijt ketteren."

Zij zeiden: "Wij mogen niet zwijgen, het is Gods Woord."

De schout hernam: "Gij hebt kwaad zaad genoeg gezaaid."

Zij antwoordden: "Wij zaaien geen kwaad, wij spreken Gods Woord en leer."

De schout zei: "Ik heb genoeg aan u gedaan, want ik heb u vele geleerde mannen beschikt, die u graag van uw duivels geloof zouden afgebracht hebben."

Zij antwoordden: "Wij houden hen voor geleerden, doch niet in de leer van Christus; want zij wilden ons van Hem afbrengen, en wezen ons op de schepselen, waarin wij hen op generlei wijze konden volgen. Want Christus is onze zaligheid zonder hulp van enig schepsel."

De schout zei: "Zwijgt stil, uw duivels zaad is genoeg gezaaid."

Zij antwoordden: "Uw monniken en priesters zijn 's nachts gekomen, en hebben kwaad zaad onder het goede gezaaid, zoals de duivel, Matth. hoofdstuk 13."

Daarna las men nog eens de artikelen, benevens de belijdenis. De burgemeesters gingen even ter zijde, terwijl intussen de beide broeders met elkaar uit de Schrift spraken, wat de schout niet toestond, en hun deed zeggen: "Wij behoeven hier geen predicatie te horen; als wij willen horen prediken, gaan wij naar onze kerken."

Zij zeiden: "Wij spreken van Christus, Die gij niet kent; de hemel is Gods troon en de aarde de voetbank Zijner voeten, waarvan gij gezegd hebt dat onze God lang voeten moet hebben. Bedenk, God laat Zich niet bespotten."

De schout zei: "Zwijgt, gij zijt valse en verdoemde ketteren."

Zij antwoordden: "Dat zeiden de Farizeeën ook tot Christus; zouden wij beter zijn dan Hij en Zijn Apostelen?"

De schout zei tot de gerechtsdienaars: "Haalt stenen, en smijt die hun in het gezicht."

De jongste broeder zei: "Nu doet gij aan ons, wat gij ook voor zeventien jaren onze broeder **Johannes** gedaan hebt, die ook om de waarheid verbrand is." De schout antwoordde: "U zal niets minder geschieden."

De beide broeders wilden op al de artikelen, die men hun voorlas, antwoorden, doch de schout verbood dit, en zei boosaardig: "Men moet niet naar de ketteren luisteren, de

geleerden hebben het beter geweten; maar zij zijn versteend met hun hardnekkige koppen."

De broeders antwoorden daarop: "Ja, mijnheer, wel hebben zij gezegd ons met de Schrift te zullen onderrichten en alles te bewijzen, maar zij hebben het niet gedaan, en ons op de pijnbank gelegd en door pijnigen zover willen brengen, om aan de roomse kerk te geloven. Hadden zij dit met Gods Woord gedaan, wij zouden hen hebben geloofd, maar nu is het tevergeefs."

De schout zei: "Speelt nu uw spel, in de namiddag zal ik ook mijn spel met u spelen." Aldus werden zij tot de brandstapel veroordeeld.

Toen men hen van het stadhuis bracht, verlangden zij afscheid te nemen van hun moeder. De schout stond dit niet toe, en liet hun een gedraaide bal in de mond binden, teneinde hun het spreken te beletten. Terwijl zij aan de paal waren gebonden, spuwden zij herhaalde malen de bal uit de mond, doch deze werd hun weer gedurig in de mond gestopt. De jongste broeder spuwde de zijne er andermaal uit, en bad de schout, om Gods wil, de bal er uit te laten, teneinde elkaar in zulk een nood te kunnen vertroosten, wat eindelijk door de schout werd toegestaan.

Toen begon de jongste broeder tot de oudste te zeggen: "Lieve broer, laat ons nu aldus deze korte tijd ridderlijk in de Heere Jezus Christus strijden; want wij verlangen heden bij Hem te zijn in het Rijk Zijns Vaders," en zij begonnen beiden te zingen: "*Wij geloven allen in een God,*" enz. (Berijming 12 Geloofsartikels)

Toen zij hun gezang hadden geëindigd, baden zij de schout om genade.

De schout zei: "Terwijl gij daar staat, is het wel tijd."

"Ja heer," zei de jongste, "wij steunen op onze Heere Christus, Die gij niet kent."

Ja, ja," schreeuwde de schout. Vervolgens werd het hout aangestoken, en toen de beurt aan de jongste broeder kwam, zei de oudste: "Och, lieve broer, strijd de korte strijd, het zal weldra gedaan zijn."

En, toen hij de Heere had geprezen, sloegen de vlammen hem in het gezicht. Toen zijn baard brandde, zei hij: 'O Heere, wat is dit een geringe pijn, om Uwer heerlijkheid wil."

De oudste broeder leefde langer. Voor zijn vijanden bad hij tot God te midden van de vlammen, en gaf alsoo eindelijk de geest.

De lichamen werden tot as verbrand, en het overschot in het water geworpen. Voor een waarde van negen gulden werd er aan hout voor deze heilige martelaren verbrand, aangezien het hout in de winter hoog in prijs was.

Aldus werden deze heilige martelaren de Heere opgeofferd te Mechelen, in Brabant, op de 23^e December in het jaar 1555.

11. Laurens, de schoenmaker, en Jan Fasseau

JAAR 1556

In het jaar onzes Heeren 1553 ontstond er in de stad Bergen, in Henegouwen, een grote vervolging tegen de christenen, daar de wet was vernieuwd, en tot rechters waren gekozen onverstandige lieden, die geen kennis hadden van de Evangelische waarheid, en derhalve daarvan vijanden waren. Om hun wreedheid te tonen, overvielen zij het huis van Laurens, de schoenmaker, geboren te Brussel, in Brabant, en ook van Jan Fasseau, in een klein dorp bij Bergen geboren, Giuri genaamd.

Aangaande deze mannen werd vermoed, dat zij de Schrift lazen, en daarom werden zij gevangen genomen. Toen men hun rechtsgeding in orde had gebracht, werden zij veroordeeld, om, zonder dat zij aangaande hun geloof werden ondervraagd, te worden

onthoofd. Toen Laurens dit overhaast gesloten vonnis vernam, zei hij tot de rechters: "Mijn heren, gij dwaalt zeer, als gij meent met het vuur en het zwaard Gods Woord te zullen kunnen uitroeien, wijl dit toch eeuwig blijven zal." Als zij nu hoorden en bemerkten, dat hij hoe langer zo moediger werd, lieten zij, ofschoon er reeds een schavot was opgericht om hem te onthoofden, ook een brandstapel gereed maken, om hem te verbranden, wanneer hij te veel naar hun zin zou spreken.

Zij brachten hem naar de gerichtplaats, waar hij vrijmoedig heenging, terwijl hij de Heere loofde en prees, en onthoofd werd.

Korte tijd daarna sloegen zij ook Jan Fasseau, om dezelfde reden, het hoofd af.

Aldus werden deze beide martelaren, omdat zij de Schrift naarstig onderzochten en christelijk daarnaar leefden, aan de Heere opgeofferd.

12. Thomas Watelet, uit het land van Luik. (Verheyden: Wathelet)

JAAR 1562

Luik volgt de voetstappen van Rijssel na. Beide waren machtige en rijke steden, waaruit de Heere door Zijn genade van de meest verachten naar het uiterlijke, die Hij verkoos, tot getuigen van Zijn waarheid trok, om de hoogmoed der wereldlingen van deze tijd te beschamen.

De stad Luik, die gewoonlijk het paradijs der priesters genaamd werd, wegens de rijke kerken en vermogende inkomsten in haar gebied, had vroeger, ten tijde toen bisschop Everard van der Marche daar zijn kardinaalshoed ophing, het bloed zien vloeien van enige martelaren. En nu verwekte God om dit te vernieuwen, een of twee getuigen van Zijn waarheid, en stelde die tegenover zoveel abten, geestelijken, priesters en monniken van deze stad.

Thomas Watelet, geboren te Beko, in het markgraafschap van Francimont, in het gebied van Luik, was een man van een slecht gedrag. Toen deze door het Evangelie vernomen had, dat Christus Jezus alleen de weg, de waarheid en het leven was van hen, die in Zijn beloften geloofden, werd hij door zulk een ijver en begeerte vervuld om de heilige Schrift nauwkeuriger te onderzoeken, dat hij op twintigjarige leeftijd, in zeer korte tijd leerde lezen. Hij maakte in de ware kennis zulke vorderingen, dat hij als steenkolengraver hen, die met hem uit het dorp arbeidden, naar zijn vermogen onderwees.

Doch de vorst dezer wereld verwekte hem een tegenstander in de persoon van Hendrik Coenraadsz, kastelein van het genoemde Francimont, die, nadat hij, op aanwijzing van enige priesters, onderzoek gedaan had, deze Thomas gevangen nam, en hem in de stad Luik bracht, in het jaar 1562.

Gedurende zijn gevangenschap werd hij door een menigte geloofsrechters en monniken, die daartoe door de bisschop waren aangesteld, en die ook van de inkomsten van het land trokken, dikwerf aangevallen, doch, in plaats van iets op hem te winnen, behaalden zij voor de wereldlijke rechters de meesten tijd grote schande.

Men zegt zelfs van zekere Antonius Guinart, geestelijke van St. Jan, Evangelist in de genoemde stad, dat hij na een langdurig twistgesprek uit spijt, omdat hij tot geen besluit kon komen met deze armen koolgraver, zich de haren uit het hoofd trok.

Korte tijd daarna predikte een ander, broeder Lambrecht genaamd, leraar en opziener van de Augustijnen, en ook een van de geloofsrechters, met zeer luide stem tegen Thomas, *die hij één van de Lutheranen en Calvinisten noemde*. In het midden van zijn preek bleef hij steken, verloor zijn verstand en spraak, en moest van de stoel naar het klooster worden gedragen, en enige dagen daarna vond men hem verdrongen in een sloot. De anderen werden door zulke voorbeelden derwijze verschrikt, dat zij hun

vervolgingen en rechtsgedingen lieten varen, en de gevangenen in handen stelden van de wereldlijke rechters.

Intussen legden Thomas en enige andere gevangenen, die volhardden in de evangelische leer, een belijdenis van het geloof af, inhoudende, dat zij geloofden in de almachtige God, Schepper van de hemel en der aarde, Die de belofte van Zijn lieve Zoon aan Abraham en al zijn nakomelingen gedaan heeft, welke in de volheid des tijd, toen deze Zijn Zoon door de kracht des Heilige Geestes Zijn vlees uit de maagd Maria had aangenomen, is vervuld, ons verenigende door Zijn dood met God Zijn Vader. En aangaande de sacramenten, dat zij geloofden, dat de doop door Jezus Christus ingesteld was, en alle christenen die behoorden te ontvangen, ja ook hun jonge kinderen, daar het een verzekering was van de afwassing onzer zonden, die Hij ons door de verzekering Zijns bloeds heeft verworven. Dat het avondmaal diende om de ware gelovigen met het lichaam en bloed van Jezus Christus te spijzigen, houdende zijn woorden voor waar, ja voor de waarheid zelf. Dat zij van de aanbidding van het sacrament afkerig waren, evenals om dit met fakkels over straat ten toon te dragen. In één woord, dat het geen sacramenten waren dan alleen, wanneer zij met de woorden van de Heere werden bediend. Dat het huwelijk een instelling van God was, welke in alles volgende Heilige Schrift moest worden nagekomen.

Deze meer uitvoerige belijdenis werd door enige Godzaligen, die aandrongen op de verlossing van deze gevangenen, overgegeven aan de doorluchtige prins en keurvorst Frederik, Paltzgraaf, die in hun belang brieven zond aan de bisschop van Luik, waarin hij aan drong op hun vrijheid volgens de bevelen vastgesteld onder de vorsten van het rijk.

Robrecht, de broeder van de markies van Bergen, toen bisschop, die dikwerf zeer neerslachtig was, liet zich verontschuldigen en anderen daarop antwoorden.

Intussen lieten de geloofsrechters de gevangenen niet met vrede, zodat er enige uit zwakheid hun geloof lieten varen.

Doch Thomas, niettegenstaande de langdurige gevangenschap, en alle bedreigingen van pijnigingen, die men hem voorhield, bleef volstandig. In het begin van Mei 1562 werd de overste der minderbroeders tot hem gezonden, om met hem te redetwisten. In zijn levendigheid en vurigheid des gemoeds, ontving hij hem met deze groet: Gij, dienaar van de antichrist en grijpende wolf, komt gij om mij, evenals de anderen, te verleiden?"

"Nee," zei de monnik, "maar om u van uw dwaling te genezen, alsook om u mee te delen, dat onze goede heer en bisschop u nog zes dagen uitstel geeft om u te bedenken, teneinde te herroepen, wat uw bevrijding zal zijn; en, wanneer gij het niet doet, zult gij naar uw verdiensten en overeenkomstig uw lasteringen worden gestraft."

Waarop Thomas tot God riep: "O mijn God en Vader!"

De minderbroeder viel hem in de rede en zei: "God is uw Vader niet, maar de duivel; wanneer men u iedere dag driemaal geselde, zoudt gij niet zoveel in te brengen hebben." Verder zei hij: "Geloof zoals ik, en gij zult behouden worden; want ik geef mijn lichaam over, en stel mijn ziel voor God te pand, dat ons Rooms geloof goed en zalig is, en geef mij geheel aan de duivel over, indien het uw niet kwaad en boos is."

Thomas hernam: O, valse verkoper; wilt gij alzo verpanden en geven, wat het uwe niet is?"

Op de 7e der genoemde maand verscheen deze geestelijke wederom in de gevangenis, om Thomas aan te zeggen, dat men een geschrift van de keizer ontvangen had, dat zijn doodsvonnis en dat van zijns gelijken inhield, terwijl hij dacht hem daarmee schrik aan te jagen. Dit geschrift, dat opgesteld was op verzoek van de geestelijken en

priesters, hield in, dat keizer Ferdinand aan de bisschop van Luik gebood allen met de dood te straffen, die in zijn land van de roomse godsdienst afweken, niettegenstaande de wetten van het rijk, enz., en meer andere opgeraapte artikelen, die zelfs in strijd waren met de brieven van de keizer.

Zoveel is zeker, dat onder de schijn daarvan, na veel onderzoek, ondervragingen, twistgesprekken en berichten, die gedurig herhaald werden, en die beschreven en verzameld waren door een der schrijvers van de geloofsrechters, Thomas Massot genaamd, eindelijk de laatste sententie tegen Thomas Watelet verworpen werd, wat hem een vermetel en onbeschaamde minderbroeder, Colley genaamd, op deze wijze kwam aanzeggen: "Welnu, uw sterfdag is gekomen; wat zegt gij?"

"Geloofd zij God," antwoordde Thomas, "de God mijner verlossing."

Daarna zei hij: "Maar om welke reden doet de bisschop mij sterven? **Vier jaren** heb ik in de gevangenis doorgebracht; hij behoorde zich tevreden te stellen, dat ik het merendeel van die tijd hem minder gekost heb dan een van de kleinste honden aan zijn hof." Men had hem namelijk niets dan brood te eten en water te drinken gegeven, wat de geloofsrechters bevolen hadden.

Het vonnis van de overheden van Luik, uitgesproken op de 22ste Mei, was, dat hij levend zou worden verbrand, daarna naar de galg gesleept, en daaraan tot een schouwspel van afgrijzen zou opgehangen worden.

Naar de strafplaats werd hij tussen twee monniken geleid; en toen zij voorbij de grote kerk van St. Lambrecht gingen, zeiden zij tot Thomas, dat hij zich aan de maagd Maria, de moeder Gods, en aan de andere heiligen, die voor de kerk stonden, moest aanbevelen.

Hij antwoordde hun op Luikse toon, dat hij met zulke aanbevelers niets te maken had, en dat hij zich reeds aan zijn Heere en Zaligmaker Jezus Christus had aanbevolen.

De minderbroeder Colley, die nevens hem ging, vreesde, dat het volk iets van zijn woorden mocht horen, zei tot de schout, dat hij aan beide zijden paarden moest laten rijden, opdat men niet bij hem zou kunnen komen en hem verstaan.

Thomas zei toen met luider stem: "*Goed zo, zo zal ik dan naar de slachtbank gaan als een schaap, zonder een woord te mogen spreken; want ook dus spreekt mijn zaak genoeg voor mij.*"

Hij stierf standvastig, temidden van de smarten des doods en de smaadlieden, die hem de monniken en priesters veroorzaakten, teneinde hem als een gruwel bij het volk ten toon te stellen. Maar zijn gedachtenis is gezegend gebleven voor God en voor de leden der ware gemeente te Luik.

13. Jan van Namen

JAAR 1562

Volgens deze heeft men bevonden, dat de geestelijken van het pausdom ware grijpende wolven zijn, de schapen stelen, en die in alle hebzucht en wreedheid ten roof aan de geloofsrechters overgeeven.

In de begonnen vervolging te Luik, zoals gezegd is, was er een visverkoper Jan van Namen genaamd, geboren in een dorp omtrent twee mijlen van de stad Luik. Hij was een dergenen, die met Thomas Watelet, de bovengenoemde martelaar, getrouw bleef aan de ware belijdenis van de christelijke godsdienst, en die met zijn bloed bezegelde. De geestelijke van zijn dorp beschuldigde hem van ketterij, omdat hij een Nieuw Testament bij hem gevonden had, waarin vele gevouwen bladen en aantekeningen gevonden waren, die, zoals hij dacht, tegen de mis gericht waren, waarover zij een weinig hadden geredetwist, alsook over het avondmaal des Heeren. De geestelijke liet

hem door de lieden van Luik gevangen nemen, en op zijn aanbrengen en getuigenis namen de geloofsrechters hem in het verhoor. Verhit als zij waren door het vergieten van het bloed der christenen, veroordeelden zij hem als een ketter, en gaven hem over in de handen van het wrede recht der wereldlijke rechters, en wel op de 22e mei 1562.

Mr. Antonius Guinart, van wie boven in de geschiedenis van Watelet gesproken is, en meer anderen beloofden hem enige genade, zo hij zich aan de roomse kerk wilde onderwerpen. Doch met weinige woorden verklaarde hij dit niet te willen doen.

Na dit gegeven antwoord, gaf men hem in de gevangenis tijd om zich te bedenken tot de 3e Augustus, waarna hem gezegd werd, dat hij de volgende dag moest sterven. Als door een profetische geest gedrongen, antwoordde hij aan hen, die hem deze tijding brachten: "Keert vrij terug, want het uur van mijn God is nog niet gekomen."

Doch twee dagen daarna, op de 5e van die maand, in de vroege ochtend, zei hij tot hen, die in de gevangenis zaten: "*Verblijdt u met mij! Ziet, mijn bruiloftsdag is nu gekomen, en ik zal tot mijn God gaan.*"

Omtrent twee of drie uren daarna kwam er een minderbroeder bij hem, om hem de biecht af te nemen, aan wie hij zei, dat hij bij God gebiecht had. De monnik toonde hem een kruis; maar, terwijl hij zijn armen over elkaar legde in de gedaante van een kruis, zei hij tot hem: "Zie, hier is er een, zo dit voor mij nodig ware, en wanneer God geen ander in mijn hart geprent had."

Toen men hem naar de strafplaats leidde, zong hij een lofzang tot een teken van zijn vreugde; waarop de schout zei: "Zing nu toch zo niet, denk veeleer aan uw ziel."

De lijder antwoordde: "Mijn ziel is in Gods hand; daar behoeft gij niet voor te zorgen."

Enige zeiden hem, dat hij missen voor zich zou laten doen, en voor zich laten bidden.

Hij antwoordde: "De missen deugen niet, maar bidt gij voor uzelf."

Hij werd in een pekton zonder bodem gelaten, om het midden van het lichaam vastgemaakt en het vuur daaronder aangestoken. Met luider stem riep hij bij herhaling: "*Och Jezus, genade,*" en gaf aldus in de vuurvlammen de geest.

14. Martinus Smetius en anderen

JAAR 1567

In de maand Augustus van het jaar 1566 werd in de stad Mechelen, in tegenwoordigheid van de heer Graaf van Hoogstraten, de schout en andere heren van het bestuur, in het openbaar bekend gemaakt en uitgeroepen, dat alle burgers en inwoners van die stad de predicaties mochten bijwonen en hun godsdienst uitoefenen hetzij van rooms-katholieke, hervormde of van de Augsburgse belijdenis; onder voorwaarde, dat de hervormde godsdienst of de Augsburgse belijdenis niet mocht gepredikt worden binnen de vrijdom van de stad en het rechtsgebied van Mechelen, maar wel daarbuiten in Brabant.

Ten gevolge daarvan kozen de aanhangers van de hervormden godsdienst zekere weilanden, dicht bij genoemde stad, aan het eind van een klein straatje gelegen, tussen twee huizen, waarvan het een genaamd was het Vleesblok, dat onder het rechtsgebied van Mechelen behoorde, en het ander de Zuiderzee geheten, onder het rechtsgebied van Brabant. Daar predikten verscheidene bedienaren des Woords en bedienden het sacrament des doops, tot in de maand November van dat jaar, toen Martinus Smetius door de gemeente van Antwerpen werd uitgezonden en te Mechelen kwam, en daar voor vast als predikant werd aangesteld. Hij onderwees en predikte daar tot op de 2de Februari 1567, op welke dag des voormiddags Martinus en ouderlingen van de

genoemde godsdienst voor de rechtbank op het stadhuis werden ontboden, waar men verlangde, dat zij voor enige tijd de prediking zouden staken.

Martinus en de ouderlingen antwoordden daarop: Mijn heren, wat uw verlangen aangaat, om de prediking te staken, dit kunnen wij met geen goed geweten doen of toestaan, maar, wanneer gij de prediking van de hervormden godsdienst ogenblikkelijk verbiedt, willen wij gehoorzamen, in geval de heren ons daarvan een wettelijk stuk geven;" wat de heren niet wilden doen.

Martinus en de belijders van de hervormden godsdienst verschenen des namiddags op het bovengenoemde weiland, waar ook kwamen, en zich dicht bij de predikstoel plaatsten, drie á vier dienaren van de beambte, Spel genaamd, die omtrent een half uur naar de vermaning van Martinus luisterden, toen de beambte Spel het weiland opreed met omtrent twintig man te paard.

Toen Smetius dit zag, zei hij tot de toehoorders: "Lieve broeders, wees gerust en houdt u stil; dit is om mij te doen."

En, terwijl hij van de predikstoel ging, werd hij terstond door drie á vier dienaren van de beambte gegrepen en vervolgens door enige personen omsingeld. Terwijl de gelovigen zich verstrooiden, werd Smetius op een paard gezet, en naar het klooster van Muizen gevoerd, bijna een half uur gaans van de stad Mechelen, op de weg naar Leuven gelegen, tot de volgende dag, toen hij werd overgebracht naar het kasteel van Vilvoorde, waar broeder Pieter Lupus, dat is *Wolf*, een Karmelieter, gewoonlijk de geestelijke broeder Pieter genaamd, bij hem kwam, om hem te ondervragen en afvallig te maken van zijn geloof.

Doch Martinus Smetius, die een dapper, moedig en geleerd man was, bleef in zijn geloof volharden, en beantwoordde *de Wolf* zo goed, dat hij met schande weer naar Mechelen moest vertrekken.

Deze Karmelieter liet door een ander een brief schrijven, waarin een zogenaamde herroeping van het geloof van Martinus Smetius vervat was, welke brief broeder Pieter ter hand stelde aan een van zijn biechtdochters, die op de Koornmarkt te Mechelen woonde, die al spoedig alom verbreidde, dat de predikant van de Geuzen zijn vervloekte leer had herroepen voor de genoemde broeder Pieter, wat hij, zoals hij zei, door diens eigen schrift kon aantonen.

Dit vernam een van de ouderlingen, Cornelis Speeks, die de buurman was van de bedoelde biechtdochter, en die het door goede vrienden zover wist te brengen om de brief in handen te krijgen, en deze in tegenwoordigheid van achtingswaardige lieden voorlas, en daarna bij deze brief een andere brief voegde, geschreven en ondertekend door de hand van Smetius. Daardoor zag men, dat het schrift verschilde en niet overeenkwam, en de bewuste brief niet geschreven was door de hand van Smetius, zodat de biechtdochter en de omstanders met schande van Cornelius vertrokken.

's Zaterdag, op de 8sten Februari, werd Martinus, gezeten op een paard, met de voeten onder de buik van het paard vastgebonden, van het kasteel van Vilvoorde, door een beambte (die later wegens verscheidene misdaden werd opgehangen) en zijn dienaren door Mechelen tot aan het Zieken of Lazarushuis van Walem gebracht. Toen zij daar kwamen vonden zij een ladder aan een eikenboom gereed. Onder het bestijgen van de ladder zei Martinus: "*Almachtige Heere, vergeef het hun, want zij weten niet, wat zij doen.*"

En met volharding enige gedeelten van de psalm zingende, werd hij aan die eikenboom de Heere opgeofferd.

Deze Martinus Smetius was vroeger pastoor te Sledinge en een van de vier pastoors

onder Gent, namelijk van Sledinghe, van Vinderhoute, van Oostwinkele en van Ursele, die daar vroeger op dezelfde tijd het pausdom vaarwel zeiden, en uit de afgodische duisternis tot het wonderbaar licht van God, dat is, tot de Evangelische waarheid door God werden geroepen.

Van wie die van Sledinghe het eerst op de genoemde wijze te Walem, daarna Gillis de Meijere, van Vinderhoute, te Gent, en eindelijk Adriaan, van Maeldergem van Ursele, te Brugge ook op de brandstapel om de waarheid aan de Heere zijn opgeofferd.

De vierde, die van Oostwinckel, was toen door Gods genade nog in leven en ook een bedienaar van het Goddelijke Woord. *De Heere mag hem bekrachtigen met Zijn Geest, om volstandig te blijven, en Zijn naam groot te maken in leven of in sterven naar Zijn welbehagen.*

15. Vele gelovigen omgebracht in het hertogdom Limburg

JAAR 1569

In het jaar 1569 had binnen Limburg een grote verstrooiing plaats, veroorzaakt door de wreedheid van de hertog van Alva.

In Januari liet men in de stad onthoofden zes burgers, onder wie zich bevond **Hendrik Heusch**, een zoon van de rechter van de stad Limburg, die tezamen stierven onder vrijmoedige volharding van de waarheid, die zij hadden beleden.

In Februari onthoofdde men voor het stadhuis van die stad, om Gods Woord, nog drie andere burgers, van wie een heette **Willem Frekin**, omtrent zeventig jaren oud, wier lichamen en bloed door de vijanden uit nijd aan de bonden werden voorgeworpen.

In deze maand werden levend verbrand **François Nyze**, **Thomas Tolmond** en nog een ander. Men pijnigde hen op vreselijke wijze, met gloeiende tangen trok men hun de tong uit de mond, en vervolgens sloot men hun de mond op Spaanse wijze.

Toen zij half geroosterd waren, lieten de rechters de lijken buiten de stad ophangen, om daar door de dieren te worden verslonden, zodat men op verscheidene plaatsen hun gebeente terug vond.

In Maart waren te Limburg *vele* gevangenen, die van dag tot dag hun laatste uur inwachtten. Onder hen was ook **Mr. Willem, chirurgijn**, die een zeer heerlijke geloofsbelijdenis aflegde, en onthoofd werd in de maand Maart van het jaar onzes Heeren 1569.

16. Hendrik Alerts. Schouten, deurwaarder te Mechelen

JAAR 1571

De mens, die in zijn natuurlijke blindheid verkeert, denkt er in het geheel niet aan om de middelen tot zijn zaligheid te zoeken; of, zo hij er aan gaat denken, zoekt hij die op zulke plaatsen en door, zulke middelen, waar door hij haar niet kan verkrijgen.

Maar de mens, die door Gods Geest begenadigd is, heeft geen rust in zijn gemoed voor hij de zaligheid van zijn ziel gevonden heeft. Dan eerst ziet hij in, dat zijn zonden en ondeugden hem van God hebben verwijderd, zoals de Profeten getuigen; ja, dat Gods toorn, waartoe hij zich, om te dragen, onmachtig gevoelt, over zijn zonden ontstoken is. Daarenboven wordt hij overtuigd, dat Christus Jezus, in Wie alle hemelse schatten der eeuwige zaligheid verborgen zijn, Die de enige Middelaar is tussen God en ons, en ons van God geworden is tot wijsheid, rechtvaardigheid, heiligmaking en verlossing, ons allen, die tot Hem met een waar geloof en met een oprechte boetvaardigheid des levens, een zeer aangename rust in het gemoed belooft

en verzekert.

Daarvan hebben wij onder andere een heerlijk voorbeeld in de bovengenoemde Hendrik Alertsz., geboren te 's Gravenhage, deurwaarder van de grote raad van Appel te Mechelen en van het Hof van Holland. Door Gods Geest begenadigd, werd hij uit de zondeslaap opgewekt, en begon er ernstig over te denken, hoe en waar hij het beste middel tot zijn zaligheid zou vinden, wat hij tot nog toe, niettegenstaande hij nu tot rijpe leeftijd en jaren des verstands gekomen was, niet vinden kon in het pausdom. En aangezien in die tijd, om tot de zaligheid te geraken, aan mensen onderscheiden wegen werden aangewezen, daar zij bovendien verkeerden in de blinde duisternis van het pausdom, kon men toch ook bekend worden met de zuivere Hervormde godsdienst, die alleen de weg ten leven aanwijst; als ook met enigen, die zich voor navolgers en leerlingen van Luther uitgaven, benevens de dwalende sekte der Wederdopers.

Te midden van dit alles wist deze vrome martelaar en getuige van Jezus Christus, die als uit de slaap was opgewekt, niet naar of bij wie hij zich, terwijl hij uit het geestelijke Babel scheidde, zou aansluiten, tot verkrijging van zijn zaligheid. Daarom wendde hij zich, verleid door de schoonschijnende deugden der Wederdopers en hun geveinsde redenen, tot hen, om de zekerheid van hun leer te onderzoeken, en die te beproeven, door het dagelijks lezen van Gods Woord. En, daar hij bespeurde, dat hun leer niet anders was dan een verleidelijke dwaling, een pijnbank van het gemoed, aangezien zij, zoals ook het pausdom doet, de mensen tot zichzelf heen wijst, liet hij deze dwaling ook varen, en wendde zich tot hen van wie hij wist, dat zij de hervormde leer waren toegedaan. Deze zonden hem naar zekere predikant, met wie hij sprak over het ambt van de overheid en over de kinderdoop; want aangaande deze beide zaken was hij door de Wederdopers aan het twijfelen geraakt. Hij vond voldoening in het onderwijs van de predikant, en maakte dagelijks vorderingen in het zaligmakend geloof, waartoe hij arbeid noch moeite spaarde, zodat hij eindelijk, door gedurige toeneming in het Woord. van God, tot een ouderling van de christelijke gemeente, die toen onder het kruis zuchtte, werd gekozen.

Daar *de hertogin van Parma*, die toen over de Nederlanden regeerde, haar macht zeer zag toenemen door de Nederlandse soldaten, en stoutmoedig werd, doordien zij vernam, dat de komst van de wrede bloedhond, de hertog van Alva, op handen was, ontnam zij de gemeente van Christus de vrijheid om te prediken en te leren, die zij haar, op het ernstig *verzoek der Edelen*, in het jaar 1566 verleend had, zodat zij op ontrouwe wijze haar belofte verbrak, de samenkomst der gemeente van Christus en het prediken verbood, ja, de christenen begon gevangen te nemen en om te brengen, die niet konden ontvluchten. Ten gevolge daarvan vluchtte ieder, zo goed hij kon: enigen naar Duitsland, anderen naar Embden en weer anderen naar Engeland. Doch Hendrik Alertsz. verborg zich enige tijd in het land, om te zien, of er spoedig een einde aan deze vervolging zou komen. En, daar de opperschout van 's Gravenhage vernam, dat Hendrik niet te voorschijn kwam, daagde hij hem in, en, aangezien hij niet verscheen, werd hij als balling des lands veroordeeld en zijn goederen verbeurd verklaard.

Aangezien ook *zijn vrouw* een vroom lidmaat was van de gemeente van Jezus Christus, liet zij niet na geheime samenkomsten in haar huis te houden. En, daar zij op zekere tijd uit 's Gravenhage naar Noord-Holland was gereisd, om naar de terugkomst van haar man Hendrik Alertsz. te vernemen, die zij toen van Dantzig verwachtte, waar met zeker schip koophandel had gedreven, werd ook zij, even als haar man, te 's

Gravenhage gedaagd; en, daar zij niet verscheen, werd zij ook terstond als balling van het land verklaard.

Toen Hendrik Alerts. dit vernam, verliet hij terstond Dantzig, en vluchtte met zijn vrouw en kinderen naar Engeland. Daar werd hij tot ouderling van de Duitse gemeente verkozen; en, teneinde zijn brood te verdienen, daar hij nu in een vreemd land rondzwierf en van al zijn bezittingen verstoken was, reisde hij uit Engeland naar Holland, kocht daar een schip, en dreef er handel mee op vrome en deugdzaam wijze. Toen hij op zekere tijd met een schip, gevuld met koopwaren, in Texel lag, en daar door tegenwind wel zestien weken moest blijven liggen, werd hij daar verraden, en in handen van het gerecht overgeleverd, en wel door de trouweloosheid van zijn eigen stuurman. Het schip werd naar Enkhuizen gebracht, vanwaar Hendrik Alerts, na enige dagen te hebben gevangen gezeten, naar 's Gravenhage overgebracht werd, waar hij niet langer dan tien dagen gevangen zat. Omdat hij ondanks zijn verbanning, waarvan boven gesproken is, weer in het land gekomen was, werd hij door het Hof van Holland veroordeeld om met het zwaard te worden gedood, zoals later ook geschied is.

Nadat Hendrik Alerts. de boodschap ontvangen had, dat hij zich tegen de andere dag bereiden moest om te sterven, schreef hij een brief aan zijn beminde en bedrukte vrouw, waarin hij haar uit het Woord Gods vertrooste, en tot lijdzaamheid en volharding in het geloof opwekte, en wel op de 14e December anno 1571, van de gevangendoor in de Haag. De brief luidde als volgt:

“De barmhartige God en hemelse Vader van onze Heere Jezus Christus geve u door Christus, onze Heere, de heilige Geest tot een waar Vertrouster in uw lijden en in uw verdrukking, waartoe God de Heere, naar Zijn Vaderlijk welbehagen, u heeft geroepen, tot eeuwige zaligheid van uw zielen, zoals toch allen, die God van hart liefhebben, alle dingen ten goede moeten medewerken.

Daarom, mijn lieve vrouw, dochter van Meijns Willems, behoren wij ons, volgens Christus' leer, in het kruis te verblijden. En, ofschoon het in het begin bitter en zwaar valt, werkt het toch in ons, als wij ons daarin oefenen, een vreedzame vrucht der gerechtigheid, ja een buitengewone grootheid van de onbegrijpelijke en eeuwige heerlijkheid. Wij moeten daarom, als wij onder kruis verkeren, Gode oprechte dankbaarheid bewijzen, vooral Zijn weldaden. Want Hij bezoekt ons niet alleen met kruis en tegenspoed, maar geeft ons ook in die bezoeking een heerlijk en gelukkig einde, zodat wij het kunnen verdragen, en wij verheugd zeggen kunnen: "De Heere is met ons; wie kan ons deren? Want voor Hem moeten zich alle knieën buigen, die in de hemel en op de aarde zijn."

Laat ons dan getroost zijn en bedenken, dat, aangezien onze God een Heere is boven allen, wij met zijn juk moeten tevreden zijn, Die ons zo Vaderlijk in Zijn bescherming bewaart, dat Hij ons, al kan een moeder ook haar kind verlaten, niet zal verlaten, want Hij is de getrouwe God, Die niet liegen kan. Daarom moeten wij op Hem vertrouwen als op een anker onzer zielen, vast op Zijn genade en barmhartigheid hopen, en ons niet laten bewegen tot twijfel in het geloof, want wie twijfelt is ongestadig. Voorts, mijn lieve vrouw, benaarstig u om door handenarbeid in uw behoeften te voorzien, dan zal de Heere, die de Man der weduwen en de Vader der wezen is, u zegenen, zodat gij geen gebrek hebben zult aan uw lichamelijke nooddrift.

Bedenk dit, wees tevreden met de genade des Heeren, en bid de Heere om u volhardend in de loop der eeuwige zaligheid tot het einde van uw leven te bewaren, opdat gij op vrome wijze onder het Evangelie gestreden hebbende, de rechtvaardige kroon des eeuwige levens tot zaligheid van uw ziel mag verkrijgen.

Eindelijk bericht ik u, mijn lieve vrouw, dat mij heden is aangezegd, dat ik morgen de Heere mijn ziel zal moeten opofferen. Daarom beveel ik u aan Gods genade, zie wel toe uw kinderen in Zijn vrees op te brengen, opdat gij voor Christus uw Heere, met een goed geweten mag verschijnen, waar wij allen, die volstandig zijn gebleven in het geloof, de liefelijke stem zullen horen: *"Komt, gij gezegenden mijns Vaders, beërft het koninkrijk, dat u bereid is van voor de grondlegging der wereld."*

Des anderen daags, de 15den December, bracht men deze getrouwe getuige van Jezus Christus voor; maar, daar de rechters vernamen, dat Hendrik Alerts. in de Haag zeer bemind was, brachten zij hem niet in de late voormiddag, zoals anders plaats had, maar 's morgens voor acht uren ter dood, aangezien zij voor oproer vreesden.

En, in plaats van hem op het schavot in het openbaar te doden, volbrachten zij het vonnis beneden aan hem. En, daar hij ziekelijk was, en moeilijk kon knielen, zetten zij hem op een stoel, en sloegen hem aldus het hoofd af. Zijn lijk werd door enige vrome burgers op eerbare wijze ter aarde besteld, en zijn koopwaren, die hij in een vreemd schip had geladen werden te Enkhuizen, als verbeurd verklaard, verkocht.

17. Pieter Panis

JAAR 1577

Het eerste wat Don Juan, na zijn komst in de Nederlanden, onder zijn bestuur met kracht voorstond, was de strenge handhaving van de roomse godsdienst, waarop hij ook hij het bestuur van Holland en Zeeland zeer aandrong. Hij schreef ook aan alle oude en nieuwe bisschoppen, kettermeesters, raden en anderen, dat zij op de predikanten moesten letten, hun samenkomsten storen, en hun schapen voor deze wolven verzekeren, en die als verstoorders van de algemene rust straffen.

Op de 16de Mei nu, in het jaar onzes Heeren 1577, had er buiten Mechelen, in het kleine dorp Bolheijn, tot bijzondere troost van de christenen, die honger en dorst hadden naar de gerechtigheid, een christelijke predicatie plaats, onder de leiding van een bedienaar des Goddelijken Woords.

En aangezien de satan een ervvijand is van de Evangelische waarheid, ruide hij enige der zijn op, als mr. Jakob de Backer, schrijver van de schatbewaarders van Mechelen, en Jan Quant, een dienaar dier stad. Laatstgenoemde kwam met Jakob op de plaats waar de samenkomst der christenen plaats had. Hij wist veel volk bij elkaar te krijgen door met luider stem te roepen: "Goede mannen, komt toch, goede mannen, komt toch."

Toen de christenen dit vernamen, gingen zij uit elkaar, en verstrooiden zich, teneinde de wrede vervolgers geen gelegenheid tot enig kwaad te geven.

Kort daarna werd een vroom christen en burger, Pieter Panis genaamd, een kleermaker van beroep, door genoemden Jan Quant bij de schout vals beschuldigd, namelijk dat hij de predikant bij de vergadering was geweest, en daar had gepredikt; waarom Pieter, op de 24e Mei, naar de grote gevangenis op de markt gebracht werd. En, aangezien deze Pieter een eerzaam en zeer geacht man was, vroom van leven, zoals een Godzalige betaamt, en zeer bemind en aangenaam was bij zijn bureu, gingen op Pinksteravond vier of vijf dezer naar de heer Willem de Klerck, ridder, heer van Boevekerke en schout van Mechelen, die sedert jaren een groot vervolger der christenen was, en verzochten hem ootmoedig deze vrome Pieter genade te bewijzen, en hem vrij te laten.

De heer Willem antwoordde: "Ja, hij behoort tot het volk, dat zich altijd wil laten

ophangen en verbranden; hij wil van zijn ketterij geen afstand doen en blijft hardnekkig. Ik zweer u bij God, dat ik om mijn geloof geen vinger in een brandende kaars zou willen steken." Met zulke lasterlijke woorden wist hij de vrome bureu en voorsprekers van Pieter van zich te verwijderen.

Op de 11e Juni van dat jaar, toen Pieter nog gevangen zat, kwam Don Juan van Oostenrijk, zijn biechtvader, een minderbroeder en de gezant van de paus te Mechelen. Bij deze vervoegde zich Petrus Lupus, anders *Wolf*, prior en geestelijke van de karmelieten, en gaf hun te kennen, waarom Pieter gevangen zat, benevens zijn ijver en vrijmoedigheid in het geloof, die hij openbaarde in de gevangenis.

Toen nu deze vervolgers van Christus uitvoerig beraadslaagd hadden, hoe zij het met deze vrome man zouden aanleggen, om hem ter dood te brengen, besloten zij eindelijk, volgens hun bloeddorstige aard, tot zijn doodsvonniss, en vermaanden de overheid daarin toe te stemmen.

Door de bestuurders werd dit vonnis voor goed aangenomen, en op de 15de Juni uitgesproken. Zij dachten daarbij niet aan het vredesverdrag te Gent, noch aan hun eed en beloften, die zowel door Juan van Oostenrijk als andere heren, edelen en staten waren gegeven, evenmin aan het schrijven van de prins van Oranje, dat zij toch niet weer zulk een droevig schouwspel zouden herhalen.

Een paar uren nadat het vonnis was uitgesproken, werd Pieter als een getrouw getuige der waarheid, onder volständigkeit des geloofs, naast het stadhuis op een schavot gebracht, wat daartoe was op gericht, om zijn offer te brengen.

Met de grootste vrijmoedigheid sprak hij met een vurige ijver voor het gehele volk het gebed van onze Heere Jezus Christus uit, en besloot dit met *de twaalf artikelen van ons algemeen christelijk geloof*, en beval aldus met grote standvastigheid zijn ziel aan de Almachtige God, en na onthoofd te zijn, ontsliep hij zalig in de Heere. Daarna hingen zij zijn lijk aan de galg op Romkensberg, aan de vogelen ten spijs.

De uitvoering van dit vonnis had plaats tot groot misnoegen der inwoners van Mechelen en wantrouwen van de Hervormde christenen, die nu vroegen, wat men van de vrede, die nu voorgesteld werd, te wachten had; want zij zagen hier vervuld wat David van de goddelozen zegt, *dat zij vriendelijk spreken met hun naasten en het boze in het hart hebben*.